

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
ĀZIJAS STUDIJU NODAĻA

***JIN UN JAN UN PIECU ELEMENTU TEORIJAS
IZCELSME UN ATTĪSTĪBA NO ŠAN LĪDZ HAŅ
DINASTIJAI***

BAKALaura DARBS

Autore: **Gija Katrīna Andersone**

Stud. apl. nr.: **ga15006**

Darba vadītāja: **Mag. Sc. Hum.**

Karīna Jermaka

Rīga, 2018

Saturs

Ievads.....	3
1. Ieskats ķīniešu filozofijas veidošanās vēsturē	5
1.1. Īss ķīniešu filozofiskās domas pirmsākumu veidošanās apraksts.....	5
1.2. Nozīmīgākās filozofiskās idejas Šan dinastijā un Džou dinastijas pirmajā pusē.....	8
1.3. <i>Jiņ</i> un <i>jan</i> konceptu izcelsme.....	13
1.4. Piecu elementu teorijas izcelsme	19
2. Filozofiskās domas pilnveidošanās Džou dinastijas otrajā pusē	24
2.1. Simts filozofisko (domātāju) skolu īss raksturojums.....	24
2.2. <i>Jiņ</i> un <i>jan</i> domātāju skola	28
2.3. Džou Jeņ un viņa ieguldījums <i>Jiņ</i> un <i>jan</i> domātāju skolā	36
3. <i>Jiņ</i> un <i>jan</i> un Piecu elementu teorija Cjiņ un Haņ dinastijās.....	41
3.1. Cjiņ dinastijas laiks.....	41
3.2. Haņ dinastijas laiks	43
Secinājumi	50
Izmantotās literatūras saraksts	52
Pielikums	57
Kopsavilkums	
Summary.....	
Dokumentārā lapa.....	

Ievads

Bakalaura darba nosaukums ir “*Jiņ un jan* un Piecu elementu teorijas izcelsme un attīstība no Šan līdz Haņ dinastijai”. Darbs ir veltīts tam, lai izpētītu abu teoriju izcelšanās pirmsākumus, vēlāku attīstību, kā arī saistību un ietekmi uz dažādām citām zinātnēm un filozofijām. Autore izvēlējās šo tematu, jo ir svarīgi izprast, kādā veidā, kad un kāpēc senatnē izveidojās šīs teorijas, kuras laika gaitā kļuva par nozīmīgiem aspektiem Ķīnas vēsturē, kultūrā, sadzīvē un reliģijā, un ieviesa svarīgas idejas dažādās citās Ķīnas un arī pasaules filozofijās, zinātnēs, piemēram, medicīnā, un citās nozarēs.

Jiņ un jan teorija ir zināma visā pasaulē, bet tā pirmatnējā vēsturiskā izcelsme un attīstība tiek pieminēta daudz retāk. Tāpat arī Piecu elementu teorija (koks, uguns, ūdens, metāls, zeme) ir diezgan plaši pazīstama, reizēm tiek saistīta un arī jaukta ar Rietumu pasaulei zināmo Četru elementu teoriju (uguns, ūdens, gaiss, zeme). Piecu elementu teorijas veidošanās, kura meklējama dziļi Ķīnas vēsturē, un idejas, kuras atšķiras no Rietumu idejām, nav daudz izklāstītas. Uz kā pamata ir veidojušās šīs teorijas un kas visvairāk ietekmēja un sekmēja to attīstību, ir svarīgs jautājums, kas nav tik plaši pētīts. Pēc autores domām ir svarīgi izprast tieši teoriju vēsturisko izcelsmi un veidošanās gājumu, jo tādējādi var skaidrāk izprast abu teoriju izpausmes mūsdienās un saredzēt saikni ar pagātņi. Tā arī var precīzāk saprast dažādu vēsturisko notikumu cēloņus un virzības gaitu, raugoties no tā laika aktuālajām Ķīnas filozofiskajām un domāšanas iezīmēm, ietverot sevī arī abas teorijas.

Bakalaura **darba mērķis** ir izpētīt *jiņ un jan* un Piecu elementu teorijas pirmsākumus un vēsturi, veidošanās cēloņus un apstākļus, un nozīmi senatnē un apkopot informāciju par šo tematu. Šī mērķa sasniegšanai tika izvirzīti attiecīgi **darba uzdevumi**:

1. Apkopot informāciju par Ķīnas filozofiskās domas aizsākumiem un attīstību saistībā ar *jiņ un jan* un Piecu elementu teoriju no aizvēstures līdz Haņ dinastijai;
2. Apkopot informāciju par *jiņ un jan* un Piecu elementu teorijas izcelsmi un veidošanos;
3. Izpētīt, kādi apstākļi, procesi vai kā cilvēku filozofiskās domas attīstība ietekmēja tos;
4. Apkopot vispārēju informāciju par Simts domātāju skolām un padziļināti izpētīt tieši *Jiņ* un *jan* domātāju skolas veidošanos un pastāvēšanu,
5. Iepazīstināt lasītāju ar *Jiņ un jan* domātāju skolas nozīmīgāko filozofu Dzou Jeņ;

6. Aplūkot noteiktajā Ķīnas vēsturēs posmā sastopamās filozofiskās idejas, galvenos filozofus un domāšanas virzienus un izpētīt, kā tie ietekmēja vai atsaucās uz *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teoriju.

Darba izstrādes laikā tika izmantota vēsturiskā metode, ar to tika pārskatīti un analizēti dažādi vēstures apkopojumi, grāmatas un avoti par abu teoriju izcelsmi, Ķīnas vēsturi, kultūru un filozofiju.

Izvirzītā mērķa sasniegšanai tika izmantoti zinātniski pētījumi par Ķīnas vēsturi no aizvēstures līdz Haņ dinastijai. Tāpat tika apskatīti materiāli par Ķīnas filozofijas vēsturi, kā arī *jiņ* un *jan*, Piecu elementu teorijas aizsākumiem un attīstību. Nozīmīgākos darbus un pētījumus par filozofijas un teoriju vēsturi, kas izmantoti darba veidošanā, ir veikuši pētnieki Fen Joulaņ (冯友兰 *Feng Youlan*), He Džaovu (何兆武 *He Zhaowu*) un Vu Čuņ (吾淳 *Wu Chun*).

Darbs ir rakstīts 3 daļās ar vairākām nodaļām katrā daļā. Pirmajā darba daļā tiek aplūkota Ķīnas filozofiskās domas veidošanās vēsture no aizvēstures laikiem līdz Džou dinastijas otrajai pusei jeb Austrumu Džou dinastijas periodam (7. gadsimts pirms mūsu ēras). Ir svarīgi pievērst uzmanību jau Ķīnas aizvēsturē atrodamajiem filozofiskās domas veidošanās pirmsākumiem, jo uz to pamata notika *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorijas veidošanās Šan un Džou dinastijās. Šan dinastijā abu teoriju iezīmes jau bija redzamas, tomēr šajā laika posmā teorijas vēl nebija ieguvušas savus mūsdienās zināmos apzīmējumus – *jiņ* un *jan* vai pieci elementi. Tie pastāvēja savā primārajā formā, bet nebija pazīstami ar attiecīgajiem jēdzieniem. Tāpat šajā nodaļā aplūkots teoriju atspoguļojums un to piemēri dažādos Ķīnas klasiskajos darbos un cilvēku domas pārmaiņās.

Otrajā darba daļā aplūkots vēsturiskais posms laikā no Austrumu Džou dinastijas perioda (770. g. – 221. g. p.m.ē.), kas ietver sevī Pavasara un Rudens periodu un Karojošo valstu periodu, līdz Džou dinastijas beigām. Šajā laikā *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorija jau bija zināmi ar attiecīgajām definīcijām un iezīmēm un kad tās kļuva par atsevišķu filozofisko skolu un novirzienu, arī savā starpā apvienojoties. Aprakstīti arī nozīmīgākie vēsturiskie notikumi un personas, kas saistīti ar *jiņ* un *jan* un piecu elementu filozofiskajām idejām un to savstarpējo apvienošanu.

Trešajā daļā tiek aprakstīts laika posms, kas sevī ietver Cjiņ dinastiju (221. g. – 206. g. p.m.ē.) un Haņ dinastiju (206. g. p.m.ē. – 220. g. m.ē.), līdz tās pastāvēšanas beigām. Tajā ietvertas dažādās pārmaiņas, ko šie periodi nesa *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorijai, kā arī to filozofiskajai skolai.

Darbā atrodamos citātus no angļu vai ķīniešu valodas tulkojusi bakalaura darba autore. Ķīniešu īpašvārdi, termini un nosaukumi, kas parādīsies darbā, tiks rakstīti Agitas Baltgalves piedāvātajā latviskotajā transkripcijas metodē. Zemsvītras piezīmēs dots hieroglifa vienkāršotais pieraksts ar piņjiņ transkripciju.

1. Ieskats ķīniešu filozofijas veidošanās vēsturē

1.1. Īss ķīniešu filozofiskās domas pirmsākumu veidošanās apraksts

Ķīniešu filozofiskās domas rašanās un pirmatnējā attīstība meklējama ļoti senā Ķīnas vēsturē. Neolīta laikmetam apmēram vairākus gadu tūkstošus pirms mūsu ēras bija raksturīgas vienkāršas sabiedrības kopienas, kurās galvenokārt cilvēki nodarbojās ar tam laikam raksturīgo lauksaimniecību, zvejniecību, augu vākšanu un medniecību. Kā jau citviet pasaulē, arī Ķīnā nelielas apdzīvotas vietas veidojās pie upju sistēmām. Ķīnā vislielākās apmetnes slējās pie *Huanhe*¹ jeb Dzeltenās upes (centrālajā un ziemeļu Ķīnas daļā) un Jandzi² upes (dienvidu un austrumu Ķīnas daļā) krastiem.³

Filozofisko ideju attīstība tās pirmsākumos vispirms bija saistīta ar cilvēku savstarpējām attiecībām un materiālajām aktivitātēm jeb darbu, kā arī ikdienā lietoto saziņas veidu. Darbs un aktīva strādāšana, lai apmierinātu savas cilvēciskās vajadzības, bija gan izveidojušas cilvēku sabiedrību, gan radījušas domāšanu un izpratni par vidi un cilvēku pašu. Ķīnā senajam cilvēkam bija jāsaprotas ar tādām dabas radītajām problēmām kā plūdi, erozija⁴ un mežu izciršanas sekas. Ilgajā cīņā ar dabu un tās nepakļāvību cilvēki pakāpeniski pārveidoja ne tikai dabas pasauli, bet arī pašu iekšējo uztveri pret sevi un apkārt esošo.⁵

Tā kā tas bija nepieciešams sabiedrības kopīgajā darbā, cilvēki pakāpeniski iemācījās izteikt savus nodomus un idejas, izmantojot sarežģītas skaņas un signālus, un pakāpeniski, attīstoties balss orgāniem, radās cilvēku valoda. Gan aktīvas strādāšanas, gan valodas izveides dēļ vienlaikus ar apziņas un domāšanas attīstību cilvēka smadzenes lēnām pārveidojās, kas savukārt noteica darba spēju un valodas vēl tālāku pilnveidošanos. Nostiprinoties spējai precīzāk uztvert un izprast apkārtējo pasauli, cilvēki ieguva pārsvaru pār dabu, labāk identificējot apkārtējo objektu vispārējo būtību un sasaistot šos objektus ar noteiktiem apzīmējumiem, tas ir, jēdzieniem. Tas bija pirmais lielais solis ceļā uz cilvēka domas izpratni un apzināšanos.⁶

¹ 黄河 *Huanghe*

² 扬子江 *Yangzijiang*

³ Neolithic Period in China. Department of Asian Art. https://www.metmuseum.org/toah/hd/cneo/hd_cneo.htm [skat. 04.01.2018.]

⁴ Ārdoša (vēja, ūdeņu) iedarbība uz augsnes virskārtu.

⁵ Fairbank John King, Goldman Merle. China: A New History. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2006. 15.lpp.

⁶ He Zhaowu (ed.). An Intellectual History of China. Beijing: Foreign Languages Press, 2008. 8.lpp.

Iezīmes sava veida filozofiskos vai pat reliģiskos uzskatos atklājās Dzeltenās upes ielejas Janšao⁷ kultūras pastāvēšanas laikā apmēram 4800 līdz 4300 gadus pirms mūsu ēras. Neolīta perioda Baņpo⁸ ciemā (mūsdienu Šaņsi⁹ province, Sjiaņ¹⁰ pilsēta) tika atrasti dažādi pierādījumi par kādreiz pastāvošo sabiedrību.¹¹ 250 kapenes, kurās aizgājējam bija ielikti līdzīgi dažādi priekšmeti, liecināja par ticību dzīvei pēc nāves. Cilvēki tika apglabāti arī specifiskā virzienā, tas ir, galvgalis bija rietumu virzienā, kamēr kājas - austrumu, un virzieni attiecīgi simbolizēja nāvi un atdzimšanu. Kapenēs atrastie priekšmeti norāda uz atsevišķu cilvēku grupu ciematā, kuri darbojās kā sava veida priesteri un izplatīja pirmatnējās reliģiskās vai zīlēšanas idejas.¹²

Paralēli Ķīnas ziemeļu daļas Janšao kultūrai, mūsdienās ir atklātas vēl citas apmetņu un ciematu vietas, kas pastāvējušas ap to pašu laiku, kad Janšao kultūra. Ķīnas dienvidaustrumu piekrastē, Taivānā un zemākā Jandzi upes ielejas daļā atrasti pierādījumi, kas liecināja par rīsa kultūras pašiem pirmsākumiem.¹³

Janšao kultūras periodam piederošie keramikas izstrādājumi ar dažādiem uzrakstiem arī tika atrasti Baņpo ciematā, un uz tiem var novērot agrāko rakstību un rakstu zīmju veidošanās pirmsākumus. Keramikas priekšmeti kā vāzes un podi bieži saturēja arī dažāda veida attēlus. Galvenokārt tie bija dažādi dzīvnieki, piemēram, zivis, brieži, aitas un vardes, kā arī cilvēku sejas. Attēlotas bija arī augu lapas un ģeometriski raksti, tajā skaitā arī 22 dažādi simboli.¹⁴

Tiek uzskatīts, ka tieši attēlotajos simbolos un ģeometriskajās figūrās ir meklējami ķīniešu valodas aizsākumi. Tika identificēti vairāk nekā 4 000 hieroglifi, no kuriem apmēram 2 000 bija salasāmi.¹⁵ Gravējumi stāsta par visu tam atbilstošajā laikā notiekošo – laikapstākļiem, kaujām, ziedojumiem un upurējumiem, medībām, slimībām un tamlīdzīgi. Tajos bija atrodami arī vārdi, kas primitīvi apraksta saimniecības rīkus, labību, zvaigznes un tamlīdzīgi. Tās bija vienas no pirmajām ideogrammām pasaulē un noteikti attīstīja seno cilvēku domāšanas spējas. Agrīnie

⁷ 仰韶文化 *Yangshao wenhua*

⁸ 半坡 *Banpo*

⁹ 陕西省 *Shanxi sheng*

¹⁰ 西安 *Xi'an*

¹¹ **Yang Yang, Zhao Gushan** (ed.). *Chinese Archeology*. Beijing: Foreign Languages Press, 2002. 96.lpp.

¹² **Mark Emily**. *Religion in Ancient China*. *Ancient History Encyclopaedia*, 21.04.2016.

<https://www.ancient.eu/article/891/religion-in-ancient-china/> [skat. 04.01.2018.]

¹³ **Fairbank John King, Goldman Merle**. *China: A New History*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2006. 32.lpp.

¹⁴ **Yang Yang, Zhao Gushan** (ed.). *Chinese Archeology*. Beijing: Foreign Languages Press, 2002. 96.lpp.

¹⁵ **Lu Shaoming**. *The Visible Chinese History*. Beijing: Beijing Times Chinese Press, 2014. 58.lpp.

zvaigžņu novērojumi bija cieši saistīti ar vēlākajām *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorijā ieliktajām idejām, un to sākotnējie novērojumi bija atrodami teoriju aizsākumos.¹⁶

Senos dokumentos un arhīvos ir atrodamas leģendas par senajiem cilvēkiem. Ar leģendām, kurām lielākoties nav ne zinātniska, ne vēsturiska pamata, mēģināja izskaidrot, kā senie cilvēki pārveidoja gan savu dabisko, gan sociālo pasauli. Viena no senajām leģendām ir "Mājas radītājs", kurā šis radītājs bija cēlis mājas, lai pasargātu cilvēkus no apkārt esošā ļaunuma; leģenda ar nosaukumu "Gudrais Zemnieks", kurā kāds vīrs veidoja lauksaimniecības instrumentus no koka un iemācīja cilvēkiem veidot plantācijas; Paņ Gu¹⁷, kurš atdalīja debesis (*tien*¹⁸) un zemi (*di*¹⁹) no viena kopēja haosa; Hou Ji²⁰, kurš no debesīm nošāva deviņas karsējošās saules, kuras radīja lielu sausumu un svelmi uz zemes, atstājot debesīs tikai vienu sauli.²¹ Arī leģendas vēlāk tika cieši saistītas gan ar *jiņ* un *jan*, gan piecu elementu veidošanos.

Viena teorija, kas mēģināja skaidrot pirmatnējo reliģiju rašanos, bija meklējama monoteismā²², kas vēlāk pārveidojās politeismā²³, papildus tam pievienojot vienkāršu garu un senču pielūgšanu, un šie gari pārsvarā dzīvoja dažādos dabas objektos. Cita teorija vairāk tika balstīta uz seno literātu un filozofu izpratni par pārākiem spēkiem, kā arī primitīvu ticību, kurā bija sajaucies animisms²⁴ (tajā skaitā senču pielūgšana) un cieņa vai bijība pret dabas spēkiem un fenomeniem, piemēram, debesīm un zemi un citiem debesu ķermeņiem, no kuru savstarpējās saistības un mijiedarbības bija atkarīga arī pašu cilvēku labklājība.²⁵

Pirmatnējie priekšstati un leģendas, kaut arī nākotnē sajaucās ar vēlāko paaudžu iztēli un tika pārveidotas, galvenokārt atainoja patieso seno dzīvi, atspoguļojot sevī senču izpratnes un domāšanas veidu. Tas parādīja, ka cilvēki, izmantojot savu ilgstošo darba praksi, varēja pielietot savu pieredzi cīņā pret dabu un arī attīstīt noteiktas zināšanas par dabas parādībām, kā arī izprast

¹⁶ Aster Howard, Xu Mingqiang (ed.). China: Images of a Civilization. Beijing: Foreign Languages Press, 2010. 24.lpp.

¹⁷ 盘古 Pan Gu. Ķīniešu mitoloģijā visas pasaules radītājs un pirmā dzīvā (cilvēciskā) būtne. Citviet leģendas vēsta, ka pēc viņa nāves viņš no sevis izveidoja un arī pēc tam iemiesoja visas dzīvās būtnes uz zemes. (Chen Lianshan. Chinese Myths & Legends: Legends of the Universe, Deities and Heroes. Beijing: China Intercontinental Press, 2009. 6.lpp.)

¹⁸ 天 *tian*

¹⁹ 地 *di*

²⁰ 后羿 Hou Yi. Strēlnieks ķīniešu mitoloģijā. Uzskatīts arī par dievību, kurš no Debesīm tika nosūtīts uz zemes, lai palīdzētu cilvēkiem. (Chen Lianshan. Chinese Myths & Legends: Legends of the Universe, Deities and Heroes. Beijing: China Intercontinental Press, 2009. 104.lpp.)

²¹ He Zhaowu (ed.). An Intellectual History of China. Beijing: Foreign Languages Press, 2008. 9.lpp.

²² Reliģija, kas atzīst tikai vienu dievu; viendievība.

²³ Reliģija, kuras pamatā ir daudzu dievu kults; daudzdievība.

²⁴ Priekšstats par dvēseles piemītību priekšmetiem un dabas parādībām.

²⁵ Latourette Kenneth Scott. The Chinese: Their History and Culture. New York: Macmillan, 1934. 120.lpp.

dažus vienkāršākus dabas likumus. Šīs zināšanas ļāva cilvēkiem ne tikai uzlabot ieročus un rīkus, ar kuriem viņi centās apvaldīt un kontrolēt dabas untumus, lai uzlabotu un atvieglotu savu dzīvi, bet arī lika pretoties dažādiem citiem dabas spēkiem, ar ko senie cilvēki saskārās. Tie tikai vēlāk šīs parādības tika uztvertas kā kaut kas ārējs un neatkarīgs no cilvēces. Šī senā domas veidošanās ir svarīgs sākumposms tās visas garās attīstības gaitā un uz tās tika balstīta arī *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorija.²⁶

1.2. Nozīmīgākās filozofiskās idejas Šan dinastijā un Džou dinastijas pirmajā pusē

Šan²⁷ dinastijas primārās reliģijas izpausmes centrējās uz tā brīža valdnieka attiecībām ar senču vai iepriekšējo valdnieku gariem. Debesu valstībā, kas bija paralēla un līdzinājās valdnieka galmam uz zemes, senču gari bija saistīti ar dievību, ko dēvēja par Di²⁸ (imperators, valdnieks) vai Šan Di²⁹ (imperators virs zemes vai imperators augšā³⁰). Šan Di šķietami tika uzskatīts par vīrieša dzimuma dievību, kurš dzīvoja virs zemes un bija atbildīgs par visu lietu dzimšanu un augšanu.³¹

Senču gari bija kā starpnieki starp Di un valdnieku, tādējādi arī valdnieks iematoja sevī sava veida dievības statusu, jo bija tas, kurš savienoja Debesu valstību ar zemi. Pastāvēja arī mazāk nozīmīgas dievības, kuras tika saistītas ar kalniem, upēm un citiem dabas objektiem, un bija to pārstāvji.³² Šāds pats koncepts vēlāk tika izmantots saistībā ar pieciem elementiem – katram no elementiem bija savs pārstāvis, kurš bija pāraķis par parasto cilvēku, reizēm arī uzskatīts par dievību.³³

Seno ķīniešu ticības un ideju veidošanās pamati meklējami arī rakstītos avotos. Viens un iespējams senākais no tiem ir “Debesu Mandāts” (“*Tieņmin*”³⁴). Nav zināms precīzs laiks, kad “Debesu Mandāts” ir parādījies, taču tas vairākkārt ir pieminēts Džou³⁵ dinastijas pirmā valdnieka

²⁶ He Zhaowu (ed.). An Intellectual History of China. Beijing: Foreign Languages Press, 2008. 10.lpp.

²⁷ 商 *Shang* (1600. g. – 1046. g. p.m.ē.) Tiek saukta arī par Jiņ (殷 *Yin*) dinastiju.

²⁸ 帝 *Di*

²⁹ 上帝 *Shang Di*

³⁰ Tulkots no angļu valodas nosaukuma “High Lord” un “Lord Above”, kā arī, pielīdzināts pēc ķīniskā nosaukuma, balstoties uz hieroglifa šan (上 *shang*) burtisko tulkojumu: augšā, virspusē, virs, augšup u.c.

³¹ Eberhard Wolfram. A History of China. Los Angeles: University of California Press, 1977. 19.lpp.

³² Adler Joseph A. Chinese Religions. London: Routledge, 2002. 21.lpp.

³³ Loewe Michael, Shaughnessy Edward L. (ed.). The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 B.C. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 864.lpp.

³⁴ 天命 *Tianming*. Ķīnas politiskā un reliģiskā doktrīna, kas tikusi izmantota kopš seniem laikiem, lai apstiprinātu Ķīnas valdnieku.

³⁵ 周 *Zhou* (1046. g. – 256. g. p.m.ē.)

Vu³⁶ pierakstītajās runās. Valdnieks Vu gāza Šan dinastiju apmēram 11. gadsimta vidū p.m.ē. Viņš mira jauns, taču viņa dēls bija pārāk jauns, lai kļūtu par valdnieku, tādēļ Hercogs Džou³⁷ darbojās kā reģents³⁸, līdz Vu dēls sasniedza nepieciešamo vecumu.³⁹ Tādējādi “Debesu Mandāts” arī tiek pieminēts saistībā ar Hercogu Džou, kuram tas it kā esot piešķirts. Pirms tam tas piederējis Sja⁴⁰ dinastijai, tad tālāk Šan dinastijai un tad nonācis pie Džou dinastijas.⁴¹

Galvenā “Debesu Mandāta” ideja bija, ka visumā dominējošais spēks ir bezpersoniskās, bet visvarenās Debesis. Tāpat arī neviens valdnieks nevarēja valdīt bez “Debesu Mandāta” apstiprinājuma. Tas arī noteica, ka valdniekam, ja Debesis viņu ir pieņēmušas, tiek uzticēta atbildība par *tieņ sja*⁴² jeb visu, kas atrodas zem Debesīm.⁴³

Džou dinastijas pirmajā pusē Debesis kā augstākais spēks tika pielūgtas paralēli ar Šan Di, tomēr abiem bija atšķirīgas iezīmes, un pakāpeniski, laikam ejot, Debesis kļuva pārākas. Šan Di apzīmēja konkrētāku un “personiskāku” dievību, kuram piemita arī pašam sava griba, savukārt Debesis bija neskaidrāks un mazāk noteikts jēdziens. Sākumā tā bija arī konkrēta dievība, taču tajā pašā laikā Debesis tika saistītas ar senču garu un citu dievību mītnes vietu.⁴⁴

Cilvēki ticēja, ka norādījumi, kas ietverti “Debesu Mandātā”, bija nemaināmi un parasto cilvēku spēkiem neietekmējami. Šan un Džou dinastiju pārejas brīdī, apmēram 11. gs. p.m.ē., pēdējais Šan dinastijas valdnieks Džou⁴⁵, pat neilgi pirms troņa zaudēšanas un savas nāves, ticēja, ka “Debesu Mandāts” nav maināms un viņa valdīšana pār valsti nebeigsies un turpināsies mūžīgi. Tieši traktātā atrodamās idejas ķīniešos rosināja domu par nemainību. Tomēr šī ideja cilvēku prātos neturējās ilgi un jau Džou dinastijas laikā skaidrāk atklājās tas, ka nekas nav akmenī kalts un viss ar laiku mainās.⁴⁶

³⁶ 武王 *Wuwang* (dzīv. apm. 11. gs. – 1043. g. p.m.ē.). Pirmais Džou dinastijas valdnieks, kurš valdīja no 1046. g. līdz 1043. g. p.m.ē. Viņš bija dēls valdniekam Veņ (文王 *Wenwang*, dzīv. 1152. g. – 1056. g. p.m.ē.), kurš tiek uzskatīts par Džou dinastijas izveidotāju. (Aster Howard, Xu Mingqiang (ed.). China: Images of a Civilization. Beijing: Foreign Languages Press, 2010. 24.lpp.)

³⁷ 周公 *Zhougong*. Dzīvojis 11. gs. p.m.ē. Džou dinastijas valdošās ģimenes loceklis, valdnieka Vu brālis.

³⁸ Valsts vai teritorijas pagaidu pārvaldītājs, kas uz laiku aizstāj valdnieku.

³⁹ Adler Joseph A. Chinese Religions. London: Routledge, 2002. 25.lpp.

⁴⁰ 夏 *Xia* (2070. g. – 1600. g. p.m.ē.)

⁴¹ Creel Herrlee G. The Origins of Statecraft in China. Chicago: University of Chicago Press, 1970. 82.lpp.

⁴² 天下 *tianxia*

⁴³ Hucker Charles O. China's Imperial Past: An Introduction to Chinese History and Culture. Stanford: Stanford University Press, 1975. 55.lpp.

⁴⁴ Adler Joseph A. Chinese Religions. London: Routledge, 2002. 27.lpp.

⁴⁵ 紂王 *Zhouwang* (dzīvojis 1105. g. – 1046. g. p.m.ē.). Valdīja laikā no 1075. līdz 1046. gadam p.m.ē.

⁴⁶ Zhang Qizhi (ed.). Traditional Chinese culture. Beijing: Foreign Languages Press, 2004. 50.lpp.

Šo ideju pamato “Dokumentu kanons” (“Šudzjin”⁴⁷), kurā bija atrodama vēsturiska informācija par nozīmīgākajiem Šan un Džou dinastiju laiku notikumiem. Tas saturēja dažādas diskusijas par “Debesu Mandāta” un valdītāju mainīgumu:

“Debesis vienmēr meklēja kādu piemērotu valdnieku, kas pārvaldītu valsti. Sākumā tika izvēlēts Sja, taču Sja dinastijas pirmie valdnieki izmantoja savu varu savtīgiem nolūkiem un slikti izturējās pret tautu, nevis darbojās tās labā. Tā rezultātā, Debesis atcēla Sja un to vietā iecēla Šan kā valsts valdītājus. Vairāku gadsimtu garumā valdnieks Tan⁴⁸ un nākošie Šan dinastijas valdnieki nopietni un smagi strādāja, lai savu valsti padarītu stipru un plaukstošu, tāpēc viņu režīmi turējās ilgi. Tomēr ar laiku pēdējie dinastijas valdnieki sāka izmantot savu ietekmīgo stāvokli, līdz pēdējais Šan dinastijas valdnieks Džou nodarīja valstij un tās iedzīvotājiem daudz ļauna, un Debesis izlēma izbeigt Šan dinastijas valdīšanas laiku, nododot to tālākai valdīšanai Džou dinastijai. Tomēr ar noteikumu, ka Džou dinastijas valdnieki mācīsies no godājamiem un spožajiem Sja un Šan dinastijas valdniekiem, bet arī atcerēsies naidīgos un nekompetentos valdniekus, kuri zaudēja savu uzticību Debesīm un tautai. Sagrautā Šan dinastija mēģināja savā labā izmantot Džou dinastijas sākotnēji pieļautās kļūdas, lai gāztu to no varas un atkal iemantotu cilvēku uzticību, sakot, ka šis ir ļaunums, ko Debesis ir uzsūtījušas Džou valdniekiem.”⁴⁹

Džou dinastijas valdnieki zināja, ka, ja netiks izlabotas viņu kļūdas, “Debesu Mandāts” tiks viņiem atņemts un nodots citai dinastijai. Šī ideja norādīja uz “Debesu Mandāta” mainīgumu, kas arī vispārēji liecināja par pasaules un dabas konstantajām pārmaiņām un turpmāk cilvēkiem ļāva šo ideju izprast plašākā redzējumā.⁵⁰ Šī koncepta pārmaiņa no “nemainības” uz “mainību” bija svarīgs aspekts *jiņ* un *jan* veidošanās pamatos, jo “it visa mainība” ir nozīmīga ideja *jiņ* un *jan* teorijā.⁵¹

Paralēli domas pārmaiņai uz to, ka viss ir mainīgs, vairāk sāka attīstīties arī zīlēšanas prakses. Šan dinastijas augstmaņi bija ļoti mānīcīgi un ticēja, ka visu pasaulē kontrolē kādi par cilvēkiem augstāki spēki, gari vai dievības.⁵² Savukārt Šan dinastijas otrajā pusē (1200. g. – 1050. g. p.m.ē.) cilvēki mēģināja komunicēt ar garu un senču pasauli, “nolasot” liellopu kaulos vai bruņurupuču čaulās atrodamās plaisas. Tās tika veidotas, uzliekot uz kauliem vai čaulām sakarsētu zīmi, paralēli intensīvi domājot par mērķiem, vajadzībām vai jautājumiem, kuru dēļ augstmanis vērsās pie

⁴⁷ 书经 *Shujing*. Prozas formā rakstīta vēsturiska kolekcija, kas ir bijusi Ķīnas politiskās filozofijas pamats vairāk nekā 2 000 gadus. Tajā bija atrodama informācija par vissenāko Ķīnas vēsturi, sākot no mītisko imperatoru laikiem, piem., imperatoru Jao (尧 *Yao*), līdz Džou dinastijas valdīšanas laikiem. (Hao **Tiechuan**. 郝鐵川. Zhou Gucheng. 周谷城. Shanghai: Fudan daxue chubanshe, 1996. 7.lpp.)

⁴⁸ 湯 *Tang*. Pirmais Šan dinastijas valdnieks, valdīja laikā no 1675. līdz 1646. gadam p.m.ē.

⁴⁹ **Zhang Qizhi** (ed.). *Traditional Chinese Culture*. Beijing: Foreign Languages Press, 2004. 51.lpp.

⁵⁰ **Dawson Raymond**. *The Chinese Experience*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1978. 10.lpp.

⁵¹ **Zhang Qizhi** (ed.). *Traditional Chinese Culture*. Beijing: Foreign Languages Press, 2004. 52.lpp.

⁵² **Bai Shouyi** (ed.). *An Outline History of China*. Beijing: Foreign Languages Press, 2002. 56.lpp.

zīlnieka pēc atbildēm. Bieži vien pēc rituāla tā rezultāts un uzdotais jautājums, datums un zīlētāja vārds tika iegravēts uz kaula vai čaulas, veidojot notikumu arhīvus.⁵³

Šan dinastijas valdnieki visbiežāk uzdeva jautājumus par šādām tēmām: ziedojumi un upurējumi gariem (vai tie veikti pareizi un vai gari ir ar tiem apmierināti), militārās kampaņas (vai Di būs valdnieka pusē un vai ir nepieciešams veidot alianses), medību pārgājieni (vai medības būs veiksmīgas un vai konkrētā vieta ir piemērota medībām), laikapstākļi, lauksaimniecība, slimības, pēcnācēju radīšana un tamlīdzīgi.⁵⁴ Jautājumi tika uzdoti vienkāršā teikuma uzbūvē, lai uz tiem varētu atbildēt “jā” un “nē” vai “labvēlīgs” un “nelabvēlīgs” formā. Temati bija ļoti daudz un mainījās gan no valsts lietām, gan sadzīvīskam un vienkāršām tēmām, ar ko sabiedrība un valdnieks regulāri saskārās ikdienā.⁵⁵

Kopš 20. gadsimta sākuma ir atrasti vairāk nekā 100 000 dažādu *dzjagu*⁵⁶ jeb kaulu un bruņurupuču čaulas ar iedezinātām zīmēm tajās. Tās visas, izņemot nelielu daļu, nāk no Šan dinastijas pēdējās galvaspilsētas vietas mūsdienu Anjan⁵⁷ pilsētā Henaņ⁵⁸ provincē.⁵⁹ Tāpat 1988. gadā Henaņ provincē uzietās Neolīta laikmeta kapenes liecināja arī par *jiņ* un *jan* pirmatnējām iezīmēm. Kapenēs līķis bija guldīts starp divām dzīvnieku figūrām, veidotām no gliemežu čaumalām. Dzīvnieki bija veidoti pūķa un tīģera formās, kas simbolizēja Debeszilo pūķi (Cjin lun⁶⁰) un Balto tīģeri (Bai hu⁶¹). Tie bija ķīniešu mītiskie tēli un iemiesoja sevī *jan* un *jiņ*. Debeszilais pūķis bija reāls seno cilvēku novērojums – tas mirdzēja debesīs kā zvaigznājs. Vēlāk abiem tēliem pievienojās vēl trīs citi, kuri Piecu elementu teorijā bija cieši saistīti ar gadalaikiem un debesu virzieniem.⁶²

Zīlēšanas process nopietnāk attīstījās un ar lielāku nozīmi tika uztverts Šan dinastijas beigās un Džou dinastijas laikos. Dzīvnieku kauli un čaulas, kuras tika izmantotas zīlēšanas nolūkiem, no tā brīža tika sagatavotas ar lielākām rūpēm un piesardzību. Visplašāk tika izmantoti apmēram 30 centimetrus gari liellopa lāpstīņas kauli vai bruņurupuča čaulas apakšdaļas vairogi, jo tie abi bija gana plaši un gludi, lai pēc iespējas ērtāk un precīzāk veiktu zīlēšanu.⁶³ Tiem pa virsu tika likti arī

⁵³ Buckley Ebrey Patricia (ed.). Chinese Civilization: A Sourcebook. New York: Free Press, 1993. 3.lpp.

⁵⁴ Adler Joseph A. Chinese Religions. London: Routledge, 2002. 21.lpp.

⁵⁵ Hucker Charles O. China's Imperial Past: An Introduction to Chinese History and Culture. Stanford: Stanford University Press, 1975. 29.lpp.

⁵⁶ 甲骨 *jiagu*

⁵⁷ 安阳 *Anyang*

⁵⁸ 河南 *Henan*

⁵⁹ Gernet Jacques. A History of Chinese Civilization. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 45.lpp.

⁶⁰ 青龙 *Qing long*

⁶¹ 白虎 *Bai hu*

⁶² Shaughnessy Edward L. (ed.). China. London: Duncan Baird, 2005. 122., 123.lpp.

⁶³ Adler Joseph A. Chinese Religions. London: Routledge, 2002. 22.lpp.

speciāli apaļas vai ovālas formas kauli ar caurumu vidū, kas ar dedzināšanas palīdzību ļāva izveidoties konkrētākas formas un skaidrākām apgrieztām T-veida plaisām (¬ vai ⊢), kuras bija vieglāk “nolasīt” un tādējādi iegūt precīzāku atbildi.⁶⁴

Kaut arī ir loģiski pieņemt, ka vissenākās filozofijas formas Ķīnas vēsturē ir veidojušās un attīstījušās no pirmatnējiem zīlēšanas veidiem uz kauliem un čaulām, tomēr zīlēšanas nozare patstāvīgi sāka attīstīties pirmo Džou dinastijas valdnieku laikā. Zīlēšanai ar uguns palīdzību, kas pastāvēja ļoti ilgu laiku, pateicoties tās lielajai nozīmei sabiedrībā, paralēli parādījās jauna zīlēšanas metode, kura vienlaikus bija gan ērtāka, gan sarežģītāka lietošanai.⁶⁵ Džou dinastijā sāka izmantot pelašķu kātus vai bambusa plāksnītes, ar kurām veica noteiktus procesus, lai izveidotu dažādus līniju pārus, un tad interpretētu iegūtos rezultātus. Šo procesu bieži vien apzīmēja ar *ji*⁶⁶, kas nozīmē “vienkāršs” vai “pārmaiņa”, un tiek attiecināts uz visām pārmaiņām pasaulē, tas ir, gan dabā notiekošās pārmaiņas, gan tās, ko ietekmējis vai veicinājis cilvēks. Tādēļ, ka to izgudroja Džou dinastijā, reizēm tas tiek dēvēts arī par *Džou ji*⁶⁷.⁶⁸ Pastāv teorija, ka primitīva tā versija tika izveidota jau senāk vēsturē, un līdzīgi, atbilstoši laika periodam, *Jiņ*⁶⁹ jeb Šan dinastijā tika dēvēta par *Jiņ ji*⁷⁰ un vēl iepriekš Sja dinastijā par *Sja ji*⁷¹.⁷²

Zīlēšanas rezultātā iegūtās zīmes bija paredzētas saglabāšanai kopējos arhīvos, kas attiecīgi ļāva zīlēšanas nozarei attīstīties tālāk. Šie arhīvi ir vissenākā vēstures piefiksēšanas forma Ķīnā, un tai jau no sākuma bija īpašas iezīmes. Zīlēšana bija saistīta ar visām iespējamām darbībām, kas raisīja dažādus jautājumus vai bija neskaidrs to iespējamais iznākums, sākot no politiskajām darbībām, līdz vienkāršai sadzīvei: senču un dievību pielūgšana, militāras ekspedīcijas, amatpersonu iecelšana amatā, tiesas pavēstes, pilsētu būvniecība, lauksaimniecības kampaņas, izmaiņas meteoroloģijā (lietus, sausuma periodi un vēji), slimības, ceļojumi, sapņi, dzimšanas, kā arī sekojošās nakts vai pat desmitgades labvēlīgie vai nelabvēlīgie apstākļi.⁷³

⁶⁴ **Feng Youlan.** 冯友兰. A Short History of Chinese Philosophy. Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 256.lpp.

⁶⁵ **Gernet Jacques.** A History of Chinese Civilization. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 85.lpp

⁶⁶ 易 *Yi*

⁶⁷ 周易 *Zhou yi*

⁶⁸ **He Zhaowu** (ed.). An Intellectual History of China. Beijing: Foreign Languages Press, 2008. 18.lpp.

⁶⁹ 殷 *Yin*

⁷⁰ 殷易 *Yin yi*

⁷¹ 夏易 *Xia yi*

⁷² **Bo Mou** (ed.). History of Chinese Philosophy. Routledge History of Chinese Philosophy. London: Routledge, 2009. 71.lpp.

⁷³ **Gernet Jacques.** A History of Chinese Civilization. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 46.lpp.

Džou dinastijas pirmajā pusē sāka veidoties pārvaldes sistēma, kas dažās iezīmēs bija līdzīga Eiropā zināmajam feodālismam⁷⁴. Džou zemnieki nebija legāli sasaistīti ar noteikto zemes gabalu, un vietējie zemes pārvaldnieki (hercogi, kungi⁷⁵) bija saistīti ar centrālo valdnieku⁷⁶ ne caur likumu, bet gan radniecīgām saitēm.⁷⁷ Tāpat katrai aristokrātiskai ģimenei bija savs zīlēšanas⁷⁸ speciālists, ar kuru vienmēr konsultējās, kad bija jāpieņem nozīmīgi lēmumi vai kad radās šaubas par atsevišķiem jautājumiem vai notikumiem. Tomēr ar feodālās sistēmas un Džou dinastijas norietu, daudzi šāda veida eksperti zaudēja savu vietu un pārcēlās uz dzīvi pilsētās starp parastajiem iedzīvotājiem, kur turpināja praktizēt savas mācības un idejas. Vēlāk šīs nozares speciālistus sāka apzīmēt kā *fanši*⁷⁹ vai, citiem vārdiem, zīlēšanas praktizētājiem, kas sevī ietvēra tādas nodarbošanās kā alķīmiķis, zīlnieks, mistiķis, fiziķis, astrologs, tehniķis un citas.⁸⁰ Visas šīs specializācijas Džou dinastijas otrajā pusē cieši tika saistītas ar *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorijas sekotājiem. Darbā šis temats plašāk tiks aplūkots vēlāk.

1.3. *Jiņ* un *jan* konceptu izcelsme

Jiņ un *jan* jēdzieni ir veidojušies no idejas par pretstatiem. Tā aizsākumi, visticamāk, ir meklējami cilvēces primārajās interesēs par dabā un sadzīvē sastopamo simetriju un pretstatiem. Tie radās no dzīvnieku un augu novērošanas, kā arī medībām un vākšanu, kas primitīvajam cilvēkam bija īpaši nozīmīgas nodarbes, jo tiešā mērā bija saistīta ar izdzīvošanu un vajadzību apmierināšanu. Ne mazāk svarīgs bija arī pašu radītais iespaids par sevi. Arī iekšējie pretstati radinieku grupās un sadalījums ģimenes struktūrā agrīnajā sabiedrībā spēlēja lomu šīs idejas veidošanā.⁸¹

⁷⁴ Precīzāks apzīmējums būtu *fendzjen* (封建 *fengjian*), kas bija politiska ideja Džou dinastijas otrajā pusē. Tās pamatā bija noteikta sociāla struktūra, kas veidoja decentralizētu pārvaldes sistēmu, sadalot sabiedrību četrās profesijās vai četrās cilvēku kategorijās. Pastāv uzskats, ka *fendzjen* sistēmā trūkst dažas Eiropas feodālisma fundamentālās iezīmes. (Fairbank John King, Goldman Merle. China: A New History. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2006. 39.lpp.)

⁷⁵ 公 *gong*

⁷⁶ 王 *wang*

⁷⁷ Adler Joseph A. Chinese Religions. London: Routledge, 2002. 25.lpp.

⁷⁸ Tiek dēvēts arī par "okultismu" - mācību, pēc kuras idejām pastāv pārdabiskas parādības un kura izstrādā paņēmienus, kā nodibināt kontaktu ar tām.

⁷⁹ 方士 *fangshi*

⁸⁰ Feng Youlan. 冯友兰. A Short History of Chinese Philosophy. Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 240.lpp.

⁸¹ Wu Chun. Chinese Culture: Philosophy. Beijing: China International Press, 2015. 19.lpp.

Jiņ un *jan* jēdzienu sākotnējās piktogrammas nav pilnībā izskaidrojamas. Etnoloģiski abi jēdzieni tiek saistīti ar ēnaino⁸² un saulaino kalna⁸³ pusi, kas asociējās ar tumsu⁸⁴ un gaismu⁸⁵, siltumu un aukstumu. Jēdzieni ir pieminēti tādos darbos kā “Dokumentu kanons” un “Dzuo komentārā” (“*Dzuo Džuaņ*”⁸⁶), un tiek uzskatīts, ka *jiņ* un *jan* tajos ir minēti ar ļoti vienkāršotu ideju, neietverot tajā vēl neko izteikti filozofisku vai zinātnisku.⁸⁷

Jiņ un *jan* idejiskie pirmsākumi meklējami iepriekš minētajā Šan un Džou dinastijas pirmās puses laika zīlēšanas sistēmā. Tajā tika izmantoti pelašķu kāti vai bambusa plāksnītes.⁸⁸ Zīlēšanas rezultātā varēja iegūt divējādus iznākumus - labvēlīgs vai nelabvēlīgs, ieguvums vai zaudējums - vai norādīja, uz kuru pusi (labo vai slikto) rezultāts vairāk nosliecas. Sākotnēji katru jautājumu varēja uzdot tikai vienu reizi. Tomēr iznākums šķita pārāk nejaušs, tāpēc, uzdodot specifiskākus jautājumus par izvēlēto tematu, zīlēja divas un pat trīs reizes. Taču cilvēki, īpaši augstmaņi, tāpat vēlējās zīlēt vairāk, lai iegūtu konkrētāku rezultātu un skaidrāku atbildi, tādēļ zīlēšanas process bieži vien notika līdz pat sešām reizēm. Atkārtoti zīlējot, cilvēki sāka ievērot saistību starp pārtrauktām vai nepārtrauktām līnijām.⁸⁹ Nepārtrauktā līnija, ko vēlāk nodēvēja par *jan jao*⁹⁰, bija pozitīva, bet pārtrauktā līnija, *jiņ jao*⁹¹, bija negatīva. Zīlējot trīs reizes, attiecīgo trīs līniju kombināciju rezultāts veidoja vienu trigrammu.⁹²

Grupējot divu veidu (pārtrauktās un nepārtrauktās) līnijas pa trim, ieguva astoņus iespējamus kombināciju rezultātus, astoņus simbolus jeb astoņas trigrammas – *bagua*⁹³ (skatīt 1. attēlu). Katrai no astoņām trigrammām ir savs atbilstošais objekts: debesis, zeme, pērkons, vējš, ūdens, uguns, kalns un ezers.⁹⁴ Trigramma *cjeņ*⁹⁵ sastāvēja tikai no trīs nepārtrauktām līnijām, kas simbolizēja

⁸² 阴 *yin*. Hieroglifs sastāv no divām atslēgām - 阝, kas nozīmē “kalns”, un 月, kas nozīmē “mēness”.

⁸³ 阳 *yang*. Hieroglifs sastāv no divām atslēgām - 阝, kas nozīmē “kalns”, un 日, kas nozīmē “saule”.

⁸⁴ 阴暗 *yin'an*

⁸⁵ 阳光 *yangguang*

⁸⁶ 左传 *Zuo Zhuan*. Burtiski tulkojot - “Zuo biogrāfija”. Seno ķīniešu vēstures avots, kas tradicionāli tiek uzskatīts kā paskaidrojums Pavasara un Rudens hronikai (春秋 *Chunqiu*). Publicēts apmēram 4.gs. p.m.ē., tajā aprakstīts vēstures posms apmēram no 8. līdz 5. gs. p.m.ē.

⁸⁷ **Peerenboom R. P.** Law and Morality in Ancient China: The Silk Manuscripts of Huang-Lao. Albany: State University of New York Press, 1993. 226.lpp.

⁸⁸ **Wu Chun.** Chinese Culture: Philosophy. Beijing: China International Press, 2015. 27.lpp.

⁸⁹ **He Zhaowu** (ed.). An Intellectual History of China. Beijing: Foreign Languages Press, 2008. 18.lpp.

⁹⁰ 阳耀 *Yang yao*

⁹¹ 阴耀 *Yin yao*

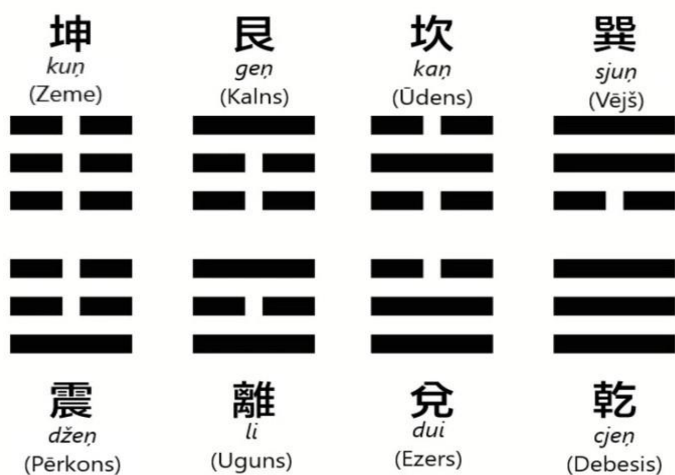
⁹² **Stīvensons Džejs.** Ceļvedis Filozofijā: Vienkārši un Sprotami par Dzīves Jēgu. Rīga: Laikraksts Diena, 2008. 131.lpp.

⁹³ 八卦 *Bagua*

⁹⁴ **Zhang Qizhi** (ed.). Traditional Chinese Culture. Beijing: Foreign Languages Press, 2004. 51.lpp.

⁹⁵ 乾 *qian*

jan pilnību. Savukārt trigramma *kun*⁹⁶ simbolizēja *jin* pilnību un attiecīgi sastāvēja no trim pārtrauktām līnijām.⁹⁷ Tāpat arī katra no trigrammām darbojās kā noteikts simbols. Piemēram, tās simbolizēja sava veida kustību vai iezīmi – debesis (*cjeņ*) simbolizē radīšanu, zeme (*kun*) – pakļāvību. Pārējās sešas citas dabas parādības attiecīgi simbolizēja: kalns (*geņ*⁹⁸) – izturība, ūdens (*kaņ*⁹⁹) – gremdēšana, vējš (*suņ*¹⁰⁰) – kustība, pērkons (*džeņ*¹⁰¹) – uzliesmošana, ezers (*dui*¹⁰²) – sadalīšanās, uguns (*li*¹⁰³) – savienošana.¹⁰⁴

Attēls 1: Astoņas trigrammas¹⁰⁵

Zīlējot sešas reizes, kopumā varēja iegūt 64 heksagrammas¹⁰⁶ jeb kombinācijas (skatīt 1. pielikumu).¹⁰⁷ Iegūtais pāra skaitlis, kas tika noteikts, manipulējot ar pelašķu kātiem vai bambusa plāksnītēm, atsaucās uz pārtrauktajām līnijām, savukārt nepāra skaitlis – nepārtrauktajām. To savstarpējas trigrammu kombinācijas tālāk veidoja līniju figūras ar konkrētu nozīmi.¹⁰⁸

⁹⁶ 坤 *kun*

⁹⁷ **Feng Youlan.** 冯友兰. A Short History of Chinese Philosophy. Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 260.lpp.

⁹⁸ 艮 *gen*

⁹⁹ 坎 *kan*

¹⁰⁰ 巽 *xun*

¹⁰¹ 震 *zhen*

¹⁰² 兌 *dui*

¹⁰³ 離 *li*

¹⁰⁴ **Čarnogurská Marina.** Original Ontological Roots of Ancient Chinese Philosophy. *Asian Philosophy*, 1998, 8:3, 205.lpp.

¹⁰⁵ **Field Stephen L.** Ancient Chinese Divination. Honolulu: University of Hawaii Press, 2008. 14.lpp.

¹⁰⁶ Salikteņa daļa “heksa-” norāda uz ciparu 6.

¹⁰⁷ **Feng Youlan.** 冯友兰. A Short History of Chinese Philosophy. Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 255.lpp.

¹⁰⁸ **Buckley Ebrey Patricia** (ed.). Chinese Civilization: A Sourcebook. New York: Free Press, 1993. 8.lpp.

Darbs, kurš Ķīnas vēstures kontekstā ir bijis nozīmīgs ļoti ilgu laika posmu, kā arī tiešā mērā saistīts ar iepriekš minēto zīlēšanu, ir “Pārmaiņu kanons” (“*Jidzjin*”¹⁰⁹). Tas tika pierakstīts Šan un Džou dinastiju nomaiņas laikā apmēram 12. gs. p.m.ē. “Pārmaiņu kanons” tiek uzskatīts arī par pirmsākumu filozofiskās un zinātniskās domas attīstībai, kas raksturoja gan dabas pasauli, gan cilvēku pasauli.¹¹⁰ “Pārmaiņu kanons” bija paredzēts nākotnes notikumu pareģošanai un sastāvēja no iepriekš minētajām heksagrammām, kā arī katrai no tām īsi izskaidroja simbolisko nozīmi.¹¹¹ Leģendas vēstī, ka mitoloģiskais valdnieks Fusji¹¹² bija tas, kurš izgudroja astoņas trigrammas¹¹³, taču vēlāk Džou valdnieks Veņ¹¹⁴ ieguva 64 heksagrammas. Pastāv cita leģenda, ka Fusji izveidojis astoņas trigrammas patstāvīgi, bez citu palīdzības:

*“Kad Fusji valdīja pār pasauli, viņš palūkojās augšup debesīs un novēroja debesu objektu parādības, tad viņš palūkojās lejā uz zemi un novēroja ģeogrāfiskas iezīmes, kā arī pētīja putnus, dzīvniekus un visas citas dzīvās būtnes, kas dzīvoja uz zemes. Viņš izvēlējās simbolus no tuvumā esoša cilvēka ķermeņa un tātūmā esošiem objektiem, un tad izgudroja astoņas trigrammas, lai izskaidrotu brīnumaino dabu un atšķirtu visu parādību dažādos stāvokļus.”*¹¹⁵

Tomēr trigrammu un heksagrammu izcelsmes vēsture nav pilnībā skaidra un tā vairāk tiek balstīta uz dažādām leģendām.¹¹⁶ Vissenākie interpretāciju noteikumi, rakstīti kodolīgā un grūti skaidrojamā ar tehniskiem terminiem bagātā valodā, no kuriem liela daļa skaidrojumu nav saglabājušies un zināmi, pirmās tūkstošgades laikā tika papildināti ar komentāriem un aprakstiem, kas liecināja par zīlēšanas tradīciju uzplaukumu un attīstību.¹¹⁷

“Pārmaiņu kanonā” tiek atspoguļoti daudzi pretstati, piemēram, veiksmē un neveiksmē, liels un mazs, dzīvība un nāve, iekšējs un ārējs, drošība vai briesmas, zaudējums vai ieguvums un citi.

¹⁰⁹ 易经 *Yijing*

¹¹⁰ **Bo Mou** (ed.). *History of Chinese Philosophy*. Routledge History of Chinese Philosophy. London: Routledge, 2009. 71.lpp.

¹¹¹ **Feng Youlan**. 冯友兰. *A Short History of Chinese Philosophy*. Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 256.lpp.

¹¹² 伏羲 *Fuxi*. Ķīniešu mitoloģiskais varonis, kurš kopā ar savu māsu (citviet - sievu) Ņuva (女媧 *Nüwa*), ir radījis cilvēci, kā arī izgudrojis medības, zvejniecību, gatavošanu u.c. Viņa reāla eksistence nav pierādīta. (**Chen Lianshan**. *Chinese Myths & Legends: Legends of the Universe, Deities and Heroes*. Beijing: China Intercontinental Press, 2009. 37.lpp.)

¹¹³ **Hua Shen** (ed.). 华沈. *Chinese Mythology and Legends*. Zhongguo shenhua chuanshuo. 中国神话传说. Hefei: Huang Shan shu she, 2013. 15.lpp.

¹¹⁴ 文王 *Wenwang*. Tiek uzskatīts par Džou dinastijas izveidotāju.

¹¹⁵ **Han Zhen** (dir.). 韩震. *Key Concepts in Chinese Thought and Culture 2*. Zhonghua si xiang wen hua shu yu. 中华思想文化术语. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2016. 4.lpp.

¹¹⁶ **He Zhaowu** (ed.). *An Intellectual History of China*. Beijing: Foreign Languages Press, 2008. 18.lpp.

¹¹⁷ **Gernet Jacques**. *A History of Chinese Civilization*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 85.lpp.

Šie apzīmējumi norādīja uz to, ka visa pasaule ir pilna ar dažādiem pretstatiem, kuri tajā pašā laikā arī papildina viens otru. Nostiprinājās arī ideja, ka nekas nav nemainīgs, bet gan tieši otrādāk – bez apstājas mainās.¹¹⁸ Heksagrammas tika izmantotas kā skaidrojums visām iespējamajām visuma struktūrām, kā arī dažādu dinamisku spēku pārmaiņām, izmantojot *jan* (vīrietis un debesis) un *jiņ* (sieviete un zeme) savstarpējās kombinācijas. *Jiņ* un *jan* jēdziens veidojies arī no zināšanām par parādībām (*sjan*¹¹⁹).¹²⁰ Tādā veidā tika definēti un aprakstīti pirmie pasaules un dabas elementi kā savstarpēji pretēji un papildinoši spēki un likumi, kā arī ielikti pirmie pamati matemātikas veidošanā. “Pārmaiņu kanonā” ietvertu ideju atspoguļojums ir atrodamas dažādos Ķīnas zinātņu un filozofiju pamatos.¹²¹

Piemēram, “Pārmaiņu kanonā” dabas novērojumi un attiecīgās *jiņ* un *jan* idejas bija primitīvas, taču tas bija pamats vēlākai kosmoloģijas attīstībai. Jau tad pastāvēja vienkārša teorija, ka *jiņ* un *jan* savstarpējo spēku mijiedarbības ietekmē veidojās pasaule, kurā dzīvo arī cilvēki, tātad tā ir neatņemama daļa no cilvēces. Tas liecināja par realitātes apziņas veidošanos, tāpat kā cilvēku sevis apzināšanos kā daļu no kaut kā lielāka un neatkarīga.¹²²

“Pārmaiņu kanonā” ieliktais idejas laika gaitā attīstījās vēl augstākā līmenī un tika plaši izmantotas, lai simbolizētu un izskaidrotu visus notikumus pasaulē, gan dabā, gan starp cilvēkiem. Tajā ir atrodami piemēri seno cilvēku inteliģencei, viņu spējām uztvert un izprast, kas arī tika izmantots ikdienā un saskarsmē ar apkārtējo.¹²³

“Pārmaiņu kanonā” ietvertie pretstati liecina par *jiņ* un *jan* ideju klātbūtni tajos. Tomēr pretstatu primitīvāka forma meklējama vēl senāk Ķīnas vēsturē. Piemēram, ideja par “daudz” un “maz” atklājās ciparos, kas saglabājušies uzrakstīti uz koka vai kaula. Senajiem ķīniešiem caur labības apstrādi un dažu lauku atstāšanu neapstrādātus noteikti bija izpratne par labu un auglīgu vai nabadzīgu ražu. Viņiem ir bijusi izpratne par “ātrs” un “lēns” vai “efektīgumu” un “neefektīgumu”, izmantojot saimniecības rīkus. Arī tādi apzīmējumi kā “liels” un “mazs”, “dziļš” un “sekls”, “īslaicīgs” un “pastāvīgs” viņiem nebija sveši, jo bieži ar tiem saskārās savā sadzīvē un darbos.¹²⁴

¹¹⁸ Zhang Qizhi (ed.). Traditional Chinese Culture. Beijing: Foreign Languages Press, 2004. 51.lpp.

¹¹⁹ 象 *xiang*

¹²⁰ Wu Chun. Chinese Culture: Philosophy. Beijing: China International Press, 2015. 19.lpp.

¹²¹ Gernet Jacques. A History of Chinese Civilization. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 85.lpp.

¹²² Bo Mou (ed.). History of Chinese Philosophy. Routledge History of Chinese Philosophy. London: Routledge, 2009. 72.lpp.

¹²³ He Zhaowu, Peng Gang. A Critical History of Classical Chinese Philosophy. Beijing: New World Press, 2009. 33.lpp.

¹²⁴ Wu Chun. Chinese Culture: Philosophy. Beijing: China International Press, 2015. 20.lpp.

Arī tālākā vēstures gaitā un dažādos vēsturisko avotos aizvien vairāk atklājās dažādu pretstatu idejas. Piemēram, Pavasara un Rudens periodā¹²⁵, Džou dinastijas pastāvēšanas laika otrajā pusē “Kara mākslā” (“*Suņdzi binfa*”¹²⁶), ko 5.gs. p.m.ē. sarakstīja militārais stratēģis Suņ Dzi¹²⁷, atrodami pretstati: mirt un dzīvot, ziema un vasara, tuvs un tāls, nakts un diena, *jiņ* un *jan* u.c.¹²⁸

Loģiski secināt, ka ideja par pretstatiem veidojās no vienkārši pretējiem konceptiem. Lielais dažādo pretējo konceptu kopums un pielietojums ielika pamatus vairāk abstraktai un filozofiskai idejai par pretstatiem. Pavasara un Rudens periodā attīstījās abstrakta ideja par *lian*¹²⁹ un *er*¹³⁰ (abi vārdi nozīmē “divi”). “Dzuo komentāra” nodaļā “Hercoga Džao¹³¹ 32. valdīšanas gads”¹³² tie iezīmēja attiecīgu ideju, ka “*visam ir divas puses... Ķermenim ir labā un kreisā puse. Pārākais ir saistīts ar pakļauto. Valdnieks ar hercogu, vasalis ar ierēdni. Viss pastāvošais ir pāru formā...*”¹³³

Šajā pašā laika posmā tieši ar *jiņ* un *jan* sāka saistīt dažādus dabas spēku un fenomenu pārmaiņas vai nestabilitātes. Lai gan jau iepriekš vēsturē *jiņ* un *jan* iezīmēja dažādas pārmaiņas dabā vai kosmoloģiskus aspektus, tas specifiski tiek pieminēts “Valstu sarunās”¹³⁴ (“*Guo ju*”¹³⁵). Vēsturiskajā darbā minēts kāds notikums, kad 780. gadā p.m.ē. valsts zemi satricinājusi zemestrīce, ko kāds tā laika zinātnieks skaidroja - “*kad jan ir ieslodzīts un nespēj iznākt virspusē, un kad jiņ ir apspiests un nespēj iznākt virspusē, tas rada zemestrīces*”¹³⁶ “Valstu sarunās” bija minēts arī Faņ Li¹³⁷ citāts, kurā viņš norādīja, “*kad jan sasniedz savu kulmināciju, tas pārvēršas par jiņ, un otrādāk. Ja mēs esam vājāki par pretinieku, ir jāizmanto jiņ stratēģija (t.i. jāuzbrūk tikai pēc tam, kad ienaidnieks ir uzbrucis); ja mēs esam pārāki par pretinieku, ir jāizmanto jan stratēģija (t.i. jāuzbrūk pirmajam)*”¹³⁸

¹²⁵ 春秋时代 *Chunqiu shidai* (770. g. – 476. g. p.m.ē.)

¹²⁶ 孙子兵法 *Sunzi bingfa*. Burtiski tulkojot – “Suņdzi traktāts”.

¹²⁷ 孙子 *Sun Zi* (dzīv. 544. g. – 496. g. p.m.ē.)

¹²⁸ **Wu Chun**. Chinese Culture: Philosophy. Beijing: China International Press, 2015. 75.lpp.

¹²⁹ 两 *liang*

¹³⁰ 二 *er*

¹³¹ 晋昭公 *Jin Zhaogong*. Burtiski tulkojot – Džijņ valsts (晋 *Jin*) hercogs Džao.

¹³² Tulkots no angļu valodas nosaukuma “The 32nd Year of the Reign of Duke Zhao”.

¹³³ **Wu Chun**. Chinese Culture: Philosophy. Beijing: China International Press, 2015. 76.lpp.

¹³⁴ Tulkots no angļu valodas nosaukuma “Discourses of the States”.

¹³⁵ 国语 *Guoyu*. Sens ķīniešu teksts, kurš sastāv no runu kolekcijām, kas attiecināmas uz valdniekiem un citām ievērojamām amatpersonām Pavasara un Rudens periodā.

¹³⁶ **Zhang Dainian**. Key Concepts in Chinese Philosophy. Beijing: Foreign Languages Press, 2002. 84.lpp.

¹³⁷ 范蠡 *Fan Li*. (dzīv. 517. g. - ? g. p.m.ē.) Pavasara un Rudens periodā bija ietekmīgs varasvīrs, militārais stratēģis, biznesmenis, ekonomists.

¹³⁸ The Discourses of the States. Guo yu. 国语. Hunan: Hunan Peoples Publishing House, 2012. 371.lpp.

Padziļināti tika pētīti tieši kustības un pārmaiņu jēdzieni un tajos ietvertās idejas. Senie ķīniešu filozofi ieguva sapratni par šo jēdzienu tikai pēc tam, kad bija ilgi un daudz novērotas dažādās dabas un sociālās parādības. Tomēr tieši pretstatī bija domas par kustību un pārmaiņu attīstības pamatā.¹³⁹ To veidošanās cēloņi ir meklējami dažādu objektu vai parādību, notikumu savstarpējos pretstatos. “Pārmaiņu kanons” bija pirmā tāda veida avots, kura ietvēra sevī konkrētas idejas par pretstatiem, kas ir *jiņ* un *jan* teorijas pamatā. Tomēr tajā laikā tā lielākoties balstījās uz zīlēšanas un pareģošanas praksēm, un tikai vairākus gadsimtus vēlāk *jiņ* un *jan* principi sāka sevī ietvert nopienākas filozofiskas un zinātniskas idejas, kā arī izplatīt un iepazīstināt tās ar citiem jau konkrētākās formās, sistēmās un teorijās.¹⁴⁰

1.4. Piecu elementu teorijas izcelsme

Laikā no Sja līdz Rietumu Džou dinastijas valdīšanas laikam (2070. g. – 771. g. p.m.ē.) pastāvēja divas svarīgas doktrīnas. Viena bija “Pārmaiņu kanons” ar astoņu trigrammu kombinācijām un *jiņ* un *jan* pirmsākumu idejām. Otra bija “Dokumentu kanonā” atrodamā nodaļa “Lielais plāns” (“*Hun Faņ*”¹⁴¹), kurā aprakstīti Džou dinastijas notikumi pirmatnējos metafiziskos un mistiskos terminos.¹⁴² Uzska, ka “Lielo plānu” bija sarakstījis Šan dinastijas valstsvīrs Džji Dzi¹⁴³, atbildot uz jautājumiem par Debesu plāniem, ko viņam bija uzdevis Džou valsts valdnieks Vu. Šis bija pirmais darbs, kurā bija īsi aprakstīti *vu sjin*¹⁴⁴ jeb pieci elementi, kas ir ūdens (*šui*¹⁴⁵), uguns (*huo*¹⁴⁶), zeme (*tu*¹⁴⁷), koks (*mu*¹⁴⁸) un metāls (*dzjiņ*¹⁴⁹).¹⁵⁰ Tie bieži tiek uztverti kā statiski elementi, lai gan patiesībā ir dinamiski un savstarpēji darbojošies spēki. Teorētiski hieroglifa *sjin*¹⁵¹

¹³⁹ Zhang Qizhi (ed.). Traditional Chinese Culture. Beijing: Foreign Languages Press, 2004. 52.lpp.

¹⁴⁰ Turpat. 54.lpp.

¹⁴¹ 洪范 *Hong Fan*

¹⁴² He Zhaowu (ed.). An Intellectual History of China. Beijing: Foreign Languages Press, 2008. 16.lpp.

¹⁴³ 箕子 *Ji Zi* (dzīv. 1122. g. – 1082. g. p.m.ē.)

¹⁴⁴ 五行 *wu xing*

¹⁴⁵ 水 *shui*

¹⁴⁶ 火 *huo*

¹⁴⁷ 土 *tu*

¹⁴⁸ 木 *mu*

¹⁴⁹ 金 *jin*

¹⁵⁰ Loewe Michael, Shaughnessy Edward L. (ed.). The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 B.C. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 810.lpp.

¹⁵¹ 行 *xing*

dēļ, kas burtiski nozīmē “iet” vai “darīt”, *vu sjin* precīzāk varētu tulkot kā piecas aktivitātes vai piecus līdzekļus. Tie reizēm tiek apzīmēti arī kā piecas spējas vai pieci tikumi (*vu de*¹⁵²).¹⁵³

Sākotnēji to apraksts bija pavisam vienkāršs, un vienā no variantiem veidojās no idejas par četriem virzieniem – rietumiem, austrumiem, ziemeļiem, dienvidiem. “Kalnu un jūru kanonā” (“*Šanhai dzjin*”¹⁵⁴) četri virzieni tiek saistīti ar dažādiem skaitļiem, dzīvniekiem un dievībām, no kā tuvākā vēsturē tiks izveidota specifiska sistēma, katram pielāgojot savu konkrēto elementu.¹⁵⁵

Tikai Džou dinastijas laikā, izveidojoties vienai veselai un kopīgai dinastijai, radās izpratne par centru. Tādējādi no četriem virzieniem veidojās priekšstats par pieciem virzieniem, pievienojot četrām debess pusēm centru.¹⁵⁶

“Lielajā plānā” ir atrodams deviņu kategoriju saraksts, kurā esošās kategorijas, kas saistītas ar pieciem elementiem, tiek aprakstītas šādi:

“Pirmā kategorija ir “vu sjin”. Pirmais elements tajā tiek saukts par Ūdeni; otrais – Uguni; trešais tiek saukts par Koku; ceturtais – Metālu un piektais tiek saukts par Zemi. Ūdens dabā ir mitrināt un grimt; uguns dabā ir liesmot un celties; koka dabā ir būt raupjam un taisnam; metāla dabā ir pakļauties un mainīties; kamēr zeme sevi atklāj sēšanā un vākšanā.

Otrā kategorija ir piecas funkcijas. Pirmā no šīm ir personīgais izskats; otrā – runas spējas; trešā – redze; ceturta ir dzirde; un piektā – domāšanas spējas. Personīgajam izskatam vajadzētu būt dekoratīvam elementam; runai vajadzētu pakļauties kārtībai; redzei vajadzētu būt skaidrai; dzirdei – noteiktai; un domai vajadzētu būt dziļai. Dekoratīvais elements rada svinīgu noskaņu; pakļaušanās kārtībai rada likumību; skaidrība rada inteliģenci; noteiktība – apdomību; un domas dziļums rada gudrību.

(...)

Astotā kategorija ir dažādas pazīmes. Tās ir lietūs, saule, karstums, aukstums, vējš un sezonālitate. Kad tās seko viena otrai pareizā kārtībā, daba būs bagāta un krāšņa. Ja kāda no pazīmēm ir nestabila vai pārāk izteikta, nelaimes sekos.”¹⁵⁷

Tāpat piecu elementu pirmsākumos tie tika saistīti ar to vizuālajām iezīmēm, ko cilvēks spēja uztvert ar savām maņām, tādējādi pieci elementi sākotnēji neiezīmēja neko abstraktu vai

¹⁵² 五德 *wu de*

¹⁵³ **Feng Youlan.** 冯友兰. A Short History of Chinese Philosophy. Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 241.lpp.

¹⁵⁴ 山海经 *Shanhai jing*. Klasiskais ķīniešu teksts, kurā apkopota informācija par dažādiem ar ģeogrāfiju saistītiem mītiskiem notikumiem. Tajā aprakstīti vairāk nekā 500 kalni un 300 kanāli. (Shan Hai Jing. Totally history. <http://totallyhistory.com/shan-hai-jing/> [skat. 08.01.2018])

¹⁵⁵ **Wu Chun.** Chinese culture: Philosophy. Beijing: China International Press, 2015. 23.lpp.

¹⁵⁶ Turpat. 24.lpp.

¹⁵⁷ **Feng Youlan.** 冯友兰. A Short History of Chinese Philosophy. Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 242., 243.lpp.

filozofisku, bet gan vienkārši raksturoja to materiālas un vizuālas īpašības. Tās tika pielāgotas sabiedrības dzīvesveidam un dabas piedāvātajiem apstākļiem, nemeklējot tajā visā dziļāku, mītiskāku ideju. “Dzuo komentārā” atrodami piemēri par piecu elementu materiālo īpašību nozīmi: “*Debesīs ir atrodami trīs debess ķermeņi (saule, mēness un zvaigznes), taču uz zemes ir atrodami pieci elementi.*”¹⁵⁸

“Dzuo komentārā” ūdens, uguns, zeme, metāls un koks tiek saukti par pieciem materiāliem (*vu cai*¹⁵⁹). Bet *vu sjin* iezīmēja materiālu īpašības un kvalitātes – katrs materiāls kaut ko “darīja” vai bija piemērs kādam procesam. Šie procesi aprakstīti jau iepriekš minētajās “Lielā plāna” kategorijās.¹⁶⁰

Saistībā ar pieciem materiāliem Cai Mo¹⁶¹, Dzjiņ¹⁶² valsts vēsturnieks, “Dzuo komentārā” norādīja, ka “*pastāvēja pieci ierēdņi, kas bija atbildīgi par pieciem elementiem. Tiem tika piešķirts noteikts klana un ģimenes vārds un tika iecelti par augstākā līmeņa augstmaņiem. Viņus pielūdza kā dievus, piedāvājot dažādus ziedojumus un upurējumus. Koka pārstāvis bija Gouman¹⁶³, uguns pārstāvis bija Džužuņ¹⁶⁴, metāla pārstāvis – Žušou¹⁶⁵, ūdens pārstāvis – Sjuaņvu¹⁶⁶, un zemes pārstāvis – Houtu¹⁶⁷”.*¹⁶⁸

Savukārt “Kara mākslā” pieci elementi vai pieci materiāli tika aprakstīti vēl plašāk: “*Nav vairāk kā piecas notis, tomēr šo nošu kombinācijas ļauj radīt tik daudz un dažādu melodiju. Nav vairāk kā piecas pamatkrāsas (zaļa, dzeltena, sarkana, balta un melna), tomēr krāsu kombinācijas var radīt tik daudz un dažādu toņu. Nav vairāk kā piecas pamatgaršas (skābs, sāļš, rūgts, salds un ass), tomēr to kombinācijas rada tik daudz un dažādu garšu.*”¹⁶⁹ Tāpat arī “Lielajā plānā” un “Dzuo komentārā” garšas tika saistīta ar elementiem – “*metāls garšo asi, koks garšo skābi, ūdens garšo sāļi, uguns garšo rūgti un zeme garšo saldi.*”¹⁷⁰

¹⁵⁸ Zhang Dainian. Key Concepts in Chinese Philosophy. Beijing: Foreign Languages Press, 2002. 97.lpp.

¹⁵⁹ 五彩 *wucai*

¹⁶⁰ Loewe Michael, Shaughnessy Edward L. (ed.). The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 B.C. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 863.lpp.

¹⁶¹ 蔡墨 *Cai Mo* (dzimšanas dati nav zināmi)

¹⁶² 晋 *Jin* (11. gs. – 376. g. p.m.ē.)

¹⁶³ 句芒 *Goumang*. Mītisks tēls un dievība, kas saistīta ar pavasari, koku, austrumiem un laimi.

¹⁶⁴ 祝融 *Zhurong*. Mītisks tēls un uguns dievs, kas saistīts ar dienvidiem un vasaru.

¹⁶⁵ 蓐收 *Rushou*. Mītisks tēls un dievība, kas saistīts ar rietumiem, metālu, zeltu un rudeni.

¹⁶⁶ 玄武 *Xuanwu*. Mītisks tēls un ietekmīga dievība, kas saistīta ar ūdeni, ziemeļiem un ziemu. (Citviet dēvēts par *Xuanming*.)

¹⁶⁷ 后土 *Houtu*. Ķīniešu mitoloģijā zemes un augsnes dievība. Tai nav noteikta dzimuma. (Chen Lianshan. Chinese Myths & Legends: Legends of the Universe, Deities and Heroes. Beijing: China Intercontinental Press, 2009. 51.lpp.)

¹⁶⁸ Loewe Michael, Shaughnessy Edward L. (ed.). The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 B.C. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 864. lpp.

¹⁶⁹ Wu Chun. Chinese Culture: Philosophy. Beijing: China International Press, 2015. 26.lpp.

¹⁷⁰ Zhang Dainian. Key Concepts in Chinese Philosophy. Beijing: Foreign Languages Press, 2002. 96.lpp.

Piecu garšu un piecu elementu saistība vairāk norādīja uz to ķīmiskajām iezīmēm un cilvēku pirmajiem eksperimentiem ar materiāliem. Sāļas garšas saistība ar ūdeni, lai gan pie jūras dzīvojošajiem cilvēkiem ir šķietami dabiski skaidra, vēl tika saistīta ar primitīviem eksperimentiem ar šķidrumiem un kristalizāciju. Uguns un rūgta garša norādīja uz medicīnisko augu sagatavošanu ar karstuma palīdzību, kuru beigu garša visbiežāk tiešām bija rūgta. Koks un skābums tika saistīts ar augiem, kuri saskābst sadalīšanās procesu dēļ. Asā vai sīvā metāla garša norādīja uz metālu kausēšanas procesiem, kuru rezultātā radās sīvas gāzes vai tvaiki. Savukārt zemes saldums balstījās uz medus bišu pūžņiem, kas atradās zemē, un vispārējo graudzāļu saldo garšu.¹⁷¹

Pastāvēja arī citas teorijas, kā savulaik ir veidojusies ideja par pieciem elementiem. Pirmatnējā ideja tiek saistīta arī ar piecām zvaigznēm (planētām). Piecu zvaigžņu ideja kļuva aktuāla reizē ar kosmoloģijas virziena pirmatnējo attīstīšanos, kas pilnveidojās Šan un Džou dinastiju laikos. Tās bija piecas tradicionālās zvaigznes jeb planētas – Merkurs (*čēņsjin*¹⁷²), Venēra (*taibaisjin*¹⁷³), Marss (*jinhuosjin*¹⁷⁴), Jupiters (*suisjin*¹⁷⁵) un Saturns (*džensjin*¹⁷⁶). Hieroglifs *sjin*¹⁷⁷ iekš jēdziena *vu sjin*¹⁷⁸ (piecas zvaigznes) norādīja uz zvaigžņu kustību vai vispārīgi debesu objektiem, un ir sastopama dažādos izteicienos, kas saistīti ar kosmoloģiju vai debesīm.¹⁷⁹

Piecu elementu nozīme arvien pieauga, un arī Pavasara un Rudens periodā tie bija aktuāli - par to var spriest pēc informācijas, kas atrodama “Valstu sarunās”: “*Viens no pirmajiem karaļiem kopā ar zemi sajauc metālu, koku, ūdeni un uguni, kas savukārt izveidoja pilnīgi visu.*” Ap šo laiku piecus elementus sāka saistīt ar visas pasaules veidošanās procesiem, kā arī tas sāka ietvert sevī pirmatnējās filozofiskās idejas. Šeit ir netieši saskatāma līdzība ar *jiņ* un *jan* – arī tie tika saistīti ar pasaules veidošanos.¹⁸⁰

“Lielajā plānā” piecu elementu jēdziens bija vienkāršs. Tie bija uzsvērti kā materiāli elementi un vielas ar to tiešajām īpašībām, nevis kā abstrakti vai kosmoloģiski spēki, ar ko jēdziens tiks saistīts vēlāk, tomēr jau tad senais cilvēks zināja, ka cilvēka pasaule ir cieši saistīta ar dabas pasauli.

¹⁷¹ **Needham Joseph.** Science and Civilisation in China. Volume II. Cambridge: Cambridge University Press, 1956. 244.lpp.

¹⁷² 晨星 *Chenxing*

¹⁷³ 太白星 *Taibaixing*

¹⁷⁴ 荧惑星 *Yinghuoxing*

¹⁷⁵ 岁星 *Suixing*

¹⁷⁶ 镇星 *Zhenxing*

¹⁷⁷ 星 *xing*

¹⁷⁸ 五星 *wuxing*

¹⁷⁹ **Wu Chun.** Chinese Culture: Philosophy. Beijing: China International Press, 2015. 25.lpp.

¹⁸⁰ **He Zhaowu** (ed.). An Intellectual History of China. Beijing: Foreign Languages Press, 2008. 18.lpp.

Šī teorija, kas plašāk tika attīstīta Simts filozofisko skolu (*Džudzi bai dzja*¹⁸¹) laikā, tika aprakstīta kā “savstarpējā dabas un cilvēku pasaules mijiedarbība”.¹⁸²

Ķīniešu loģikas pirmsākumi meklējami tieši senajās zīlēšanas praksēs, un šīs jomas speciālisti tiek uzskatīti par matemātikas atklājējiem Ķīnas pasaulē. Manipulācijas ar cipariem un zīmju kombinācijas bija labs veids, ar kā palīdzību izprast un skaidrot laika un telpas jēdzienu, kā arī tādā veidā likt pamatus filozofijai un zinātnei. Karojošo valstu periodā¹⁸³ Džou dinastijas norietā sākās dažādu teoriju sistematizēšana, kuru pamati bija meklējami tieši senajās zīlēšanas metodēs. Šīs teorijas savstarpēji mijiedarbojās un apvienojās telpas un laika iezīmju fundamentālajās grupās, kurās spēki (*jiņ un jan*) un elementi (pieci elementi) gan papildināja viens otru, gan darbojās pretēji viens otram. Šo spēku pieaugums vai samazināšanās, kā arī to kārtība ļauj interpretēt un skaidrot dabas kārtību un vēsturi.¹⁸⁴

Dažādi dabas jēdzieni tika izveidoti, izmantojot intelektuālos centienus un dabas pasaules novērojumus. Ķīnā *jiņ un jan* un pieci elementi ir starp senākajiem un tipiskākajiem tāda veida jēdzieniem. Abos jēdzienos var saskatīt maģisku ideju un pārliecību paliekas, kurām savulaik ir bijusi liela ietekme uz ķīniešu filozofiju. Šī bija tikai viens no piemēriem nepārtrauktajai attīstības izpausmei ķīniešu kultūrā.¹⁸⁵

¹⁸¹ 诸子百家 *Zhuzi bai jia*. Burtiski tulkojot - “Visu filozofu simts skolas”.

¹⁸² **Feng Youlan.** 冯友兰. A Short History of Chinese Philosophy. *Zhongguo zhe xue jian shi*. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 244.lpp.

¹⁸³ 战国时代 *Zhanguo shidai* (475. g. – 221. g. p.m.ē.)

¹⁸⁴ **Gernet Jacques.** A History of Chinese Civilization. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 98.lpp.

¹⁸⁵ **Wu Chun.** Chinese Culture: Philosophy. Beijing: China International Press, 2015. 19.lpp.

2. Filozofiskās domas pilnveidošanās Džou dinastijas otrajā pusē

2.1. Simts filozofisko (domātāju) skolu īss raksturojums

Nozīmīgākie ķīniešu filozofijas aizsākumi meklējami Džou dinastijas beigu posmā. Pēc tam, kad Džou dinastija zaudēja savu ietekmīgo statusu, sāka parādīties daudzas nelielas, neatkarīgas valstis vai apgabali. Šīs nelielās valstīs sākotnēji mierīgi pastāvēja blakus esošajai Džou dinastijai, un dažas no tām Džou dinastija oficiāli atzina par neatkarīgām. Šis norisinājās Pavasara un Rudens periodā, kad Ķīnā dominēja piecas spēcīgas un neatkarīgas valstis ar to līderiem, kuras mēdz dēvēt par Piecām Hegemonijām¹⁸⁶ (*Vu ba*¹⁸⁷) (vai “Pieci spēki Pavasara un Rudens periodā”).¹⁸⁸ Pakāpeniski, šie spēcīgie apgabali vairs nespēja sadzīvot mierīgi savā starpā un, lai iegūtu lielāku varu, sāka karot, tādējādi aizsākot Karojošo valstu periodu (770. g. – 221. g. p.m.ē.).¹⁸⁹

Šajos sociāli nemierīgajos un pārmaiņu laikos, paralēli valstu, kā arī dažādo sociālo slāņu savstarpējām cīņām, attīstījās daudz un dažādi filozofiskie novirzieni un idejas, kas Ķīnas vēsturē tiek sauktas par Simts filozofiskajām (domātāju) skolām. Simts domātāju skolu laikā tika izveidoti daudzi no klasiskajiem tekstiem, uz kuriem Ķīnas filozofiskās idejas tika balstītas vēl arī nākošās divas tūkstošgades.¹⁹⁰

Cilvēku labklājības līmeņa paaugstināšanās dēļ no valdošo klašu apakšslāņa izveidojās jauns sabiedrības slānis, dēvēts par *ši*¹⁹¹. Tiešā tulkojumā *ši* nozīmē mācīts cilvēks, kareivis vai bruņinieks. Kari un nemieri gan valsts, gan sabiedrības līmenī radīja neizbēgamas problēmas – trūka pārtikas, cilvēki dzīvoja bailēs, sabiedrība šķēlās dažādās domātāju grupās un tamlīdzīgi. Lielās sociālās pārmaiņas deva iespēju cilvēkiem izkļūt no zemāka sabiedrības slāņa un izveidot jaunu un patstāvīgu intelektuāļu vai filozofu grupu. Tas savukārt veicināja filozofijas attīstīšanos vienkārša iemesla dēļ – filozofi sāka meklēt dažādus inovatīvus un neierastus risinājumus politiskajām un sociālajām problēmām, radot jaunas teorijas un idejas.¹⁹²

¹⁸⁶ Vadošā nozīme; pārākums, pārsvars.

¹⁸⁷ 五霸 *Wu ba*

¹⁸⁸ The Five Hegemons of the Spring and Autumn Period. Confucius Institute Online. 19.04.2010. http://people.chinesecio.com/en/article/2010-04/19/content_123428.htm [skat. 20.04.2018.]

¹⁸⁹ **Liu Jeelo.** An Introduction to Chinese Philosophy: From Ancient Philosophy to Chinese Buddhism. Oxford: Blackwell Publishing, 2006. 15.lpp.

¹⁹⁰ **Jia Wang.** 佳王. The Hundred Schools of Thought. Zhu zi bai jia. 诸子百家. Hefei: Huang shan shu she, 2013. 1.lpp.

¹⁹¹ 士 *shi*

¹⁹² **Liu Jeelo.** An Introduction to Chinese Philosophy: From Ancient Philosophy to Chinese Buddhism. Oxford: Blackwell Publishing, 2006. 16.lpp.

Daudzi filozofi šajā laikā bija tā sauktie “ceļojošie oratori”¹⁹³, kuri, neskaitot savu skolnieku apmācīšanu, tika nodarbināti arī kā padomdevēji ievērojamiem ierēdņiem, un galvenokārt deva padomus nozarēs, kas saistītas ar valsts vadīšanu, kariem un diplomātijas metodēm. Šie filozofi pierādīja sevi ar unikālu un atšķirīgu domāšanas veidu, jaunām idejām un tamlīdzīgi, kas ierēdņiem bija īpaši aktuālas, lai spētu sevi ar neierastām un jaunām metodēm pēc iespējas ilgāk noturēt pie varas.¹⁹⁴

Papildus padomu došanai, konkrētās filozofiskās skolas mācības bija cieši saistītas arī ar politiskajiem, ekonomiskajiem, sociālajiem un kultūras aspektiem. Filozofi piedalījās arī valsts lietās, aktīvi popularizējot savas skolas teorijas, kā arī cenšoties īstenot savas politiskās idejas.¹⁹⁵

Jiņ un *jan* un pieci elementi bija tikai divas fundamentālas idejas daudzu citu filozofisko ideju vidū. Šīs idejas, novirzieni un skolas izveidojās tik daudz, ka tādēļ tās tika nodēvētas tieši par Simts domātāju skolām, skaitlim “simts” norādot uz lielo daudzumu, nevis burtiski ne vairāk vai mazāk nekā “simts skolām”. Vēstures gaitā vēsturnieki ir mēģinājuši klasificēt šīs simts skolas. Pirmais to mēģināja veikt Sima Taņ¹⁹⁶, Sima Cjeņ¹⁹⁷ tēvs apmēram 2. - 1. gs. p.m.ē. Haņ¹⁹⁸ dinastijas laikā. Tieši Sima Taņ ir pirmā lielā Ķīnas dinastiju vēsturiskā apkopojuma aizsācējs, tomēr, aizgājis aizsaulē, to nepaspēja pabeigt. Tad viņa dēls Sima Cjeņ to līdz galam apkopoja un pabeidza, izveidojot “Lielā vēsturnieka pierakstus”¹⁹⁹ (“*Šidzji*”²⁰⁰).²⁰¹ Sima Cjeņ mūsdienās tiek uzskatīts par ķīniešu historiogrāfijas²⁰² aizsācēju. Jau no bērnības izrādījis lielu interesi par vēsturiskām leģendām un stāstiem, apceļojis teju visu Ķīnu, lai tos apkopotu.²⁰³ Viņš savulaik izstudējis jau iepriekš minētos ievērojamus vēsturiskos darbus – “Dzuo komentāru”, “Valstu

¹⁹³ 游说者 *youshui zhe*

¹⁹⁴ The Hundred Schools of Thought. U.S. Library of Congress. <http://countrystudies.us/china/6.htm> [skat. 23.03.2018.]

¹⁹⁵ **Jia Wang.** 佳王. The Hundred Schools of Thought. Zhu zi bai jia. 诸子百家. Hefei: Huang shan shu she, 2013. 10.lpp.

¹⁹⁶ 司马谈 *Sima Tan* (dzīv. 165. g. – 110. g. p.m.ē.)

¹⁹⁷ 司马迁 *Sima Qian* (dzīv. 145. g. – 86. g. p.m.ē.)

¹⁹⁸ 汉 *Han* (206. g. p.m.ē. – 220. g. m.ē.)

¹⁹⁹ Tulkots no angļu valodas nosaukuma “Records of the Grand Historian”.

²⁰⁰ 史记 *Shiji*. Senās Ķīnas un pasaules vēsturiskais apkopojums. Apraksta laika posmu vairāku gadu tūkstošu garumā, sākot no mistiskā Dzeltēnā Imperatora valdīšanas laikam, līdz pat autora tā laika Haņ dinastijas imperatoram Vu (武 *Wu*).

²⁰¹ **Feng Youlan.** 冯友兰. A Short History of Chinese Philosophy. Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 56.lpp.

²⁰² Zinātne, kas pētī vēstures zinātnes attīstību.

²⁰³ **Zhang Ciyun.** Ancient Chinese who Left Their Marks on History. Shanghai: Shanghai Translation Publishing House, 2015. 51.lpp.

sarunas”, kā arī “Dokumentu kanonu” un citus, kas bija nozīmīgs posms vēstures izpratnes veidošanai.²⁰⁴

Vēl viens avots, kurā apkopota sistematizētāka informācija par Simts domātāju skolām, ir “Ļu kunga Pavasara un Rudens hronika” (“*Ļu ši čunčjiu*”²⁰⁵). Tas saturēja 160 īsas nodaļas par filozofiskiem vai metafiziskiem jautājumiem, sadalītus 3 lielākās grupās.²⁰⁶ Tas tiek uzskatīts par tā laika sabiedrības un cilvēku zināšanu apkopojumu, kas ir arī visu domātāju skolu sintēzes²⁰⁷ pamatā.²⁰⁸

Ietekmīgākās un zināmākās piecas filozofiskās skolas šajā laikā, neskaitot *Jiņ* un *jan* skolu²⁰⁹, bija²¹⁰:

1. Konfuciānisma skolas (*Žu dzja*²¹¹) tiešāks tulkojums būtu “izglītotu cilvēku” skola, tomēr rietumu pasaulē daudz zināmāka ir tieši Konfuciānisma skola. Konfūcijs²¹² bija šīs skolas izveidotājs, un Konfuciānisma svarīgākā vērtība, īsi skaidrojot, bija cilvēcīgums vai labestība, ko dēvēja par *žerņ*²¹³. Labestība vienam pret otru, kā arī taisnīgums, piedošanas spējas, pieklājība, zināšanas u.c. bija īpaši nozīmīgas idejas Konfuciānismā. Tajā filozofi nodarbojās arī ar seno klasisko tekstu analizēšanu, tādējādi nododot tālāk saviem skolēniem antīkās kultūras mantojumu.²¹⁴

2. Likumu skola (*Fa dzja*²¹⁵) tika izveidota, sanākot kopā vairākiem valstsvīriem un kopā darbojoties ar ideju, ka labas valsts valdīšanas prasmes balstās uz nostiprinātu un spēcīgu likumu sistēmu. Līdz ar vecās sistēmas norietu, jaunas idejas, likumi un institūcijas kļuva īpaši aktuālas. Sākumā Likumu skola bija sadrumstalota un tai bija daudzi līderi, tomēr Karojošo valstu perioda

²⁰⁴ **Wang Li, Li Li** (tr.). *Masters on the Records of the Grand Historian*. Beijing: China Intercontinental Press, 2016. 3.lpp.

²⁰⁵ 吕氏春秋 *Lu shi chunqiu*. Enciklopēdijas tipa ķīniešu klasiskais teksts, izveidots ap 238. g. p.m.ē. Autors Cjiņ (秦 *Qin*) valsts valstsvīrs Ļu Buvei (吕不韦 *Lü Buwei*).

²⁰⁶ **Loewe Michael, Shaughnessy Edward L.** (ed.). *The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 B.C.* Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 809.lpp.

²⁰⁷ Neviendabīgu elementu saistījums noteiktā sistēmā, vienotā veselumā.

²⁰⁸ **Gernet Jacques.** *A History of Chinese Civilization*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 158.lpp.

²⁰⁹ 阴阳家 *Yinyangjia*

²¹⁰ **Wertz Richard R.** *Hundred Schools of Thought. Philosophy. Exploring Chinese History*. <http://www.ibiblio.org/chinesehistory/contents/02cul/c04s02.html> [skat. 23.03.2018.]

²¹¹ 儒家 *Ru jia*

²¹² 孔子 *Kongzi* (dzīv. 551. g. – 479. g. p.m.ē.). Slavens ķīniešu domātājs, skolotājs un filozofs. Konfuciānisma izveidotājs. Viņa īstais vārds bija Cjiu (丘 *Qiu*), dzimis Lu (鲁 *Lu*) valstī Pavasara un Rudens periodā. Daudzi viņu uzskata par Piecu Klasiku autoru. (**Zhang Ciyun.** *Ancient Chinese who Left Their Marks on History*. Shanghai: Shanghai Translation Publishing House, 2015. 6.lpp.)

²¹³ 仁 *ren*

²¹⁴ **Jia Wang.** 佳王. *The Hundred Schools of Thought. Zhu zi bai jia. 诸子百家*. Hefei: Huang shan shu she, 2013. 16.lpp.

²¹⁵ 法家 *Fa jia*

beigās to apvienoja filozofs Han Fei²¹⁶, izveidojot visaptverošu pārvaldīšanas un likumu teoriju un vienkāršu filozofiju ar materiālistiskām iezīmēm.²¹⁷

3. Daoistu skola (*Dao dzja*²¹⁸) (tiek saukta arī par “*Dao* un *De* skolu”²¹⁹ jeb “Ceļa un tā tikumības skolu”) centrēja savas idejas ap metafiziku un sociālo filozofiju. Tā veidojās no Laodzi²²⁰ darba “Ceļa un Tikuma klasika”²²¹ (“*Daode dzjin*”²²²). Galvenā daoistu ideja slēpjas *dao*²²³, ko var tulkot ļoti plaši – ceļš, virziens, patiesība, metode, runāt u.c., tādēļ *dao* var izmantot gan ļoti šaurā, gan ļoti plašā kontekstā. Daoismā *dao* ietver sevī arī visuma sākumu un pamatu, kā arī to, ka it viss pasaulē balstās uz noteiktu dabas likumu, sākas un beidzas ar *dao*. Pretēji konfuciānismam daoisti sludināja brīvību un neatkarību no zināšanām, kas pakāpeniski tika iekļauta viņu filozofijā.²²⁴

4. Vārdu skola (*Min dzja*²²⁵), analizēja un skaidroja filozofiski loģisku saistību starp vārdiem (dažādām to formām) un to nozīmi vai sevī ietvertajām idejām (arī situācijām, objektiem un notikumiem). Viņi mēģināja atrast atšķirīgu nosaukumu un faktu savstarpēju saistību, apkopojot tos dažādos filozofiskos paradoksos un mīklās.²²⁶

5. Moisma skola (*Mo dzja*²²⁷) bija stingras disciplīnas skola, kas darbojās zem viena no tās līdera Modzi²²⁸ un dēvēja sevi viņa vārdā. Moistu filozofijas pamatā bija savstarpēja universāla mīlestība, kuru neierobežo ne sociālais stāvoklis, ne dzīves līmenis. Moisti lielākoties nāca no

²¹⁶ 韩非 *Han Fei* (dzīv. 280. g. – 233. g. p.m.ē.). Viens no zināmākajiem Likumu skolas filozofiem. Ievērojams ar saviem tekstiem, kas ļoti uzrunāja Cjiņ dinastijas izveidotāju imperatoru Cjiņ Šihuan (秦始皇 *Qin Shihuang*), un arī tika izmantoti valdīšanas procesos un ieviesti likumos. Kādreizējs Konfūcija sekotājs. (**Ciyun Zhang**. *Ancient Chinese who left their marks on history*. Shanghai: Shanghai Translation Publishing House, 2015. 23.lpp.)

²¹⁷ **Jia Wang**. 佳王. *The Hundred Schools of Thought*. Zhu zi bai jia. 诸子百家. Hefei: Huang shan shu she, 2013. 56.lpp.

²¹⁸ 道家 *Dao jia*

²¹⁹ 道德家 *Daode jia*

²²⁰ 老子 *Laozi* (dzīv. aptuveni 580. g. – 470. g. p.m.ē.). Leģendām un stāstiem apvītais, senais ķīniešu rakstnieks un filozofs, daoisma izveidotājs. Viņa dzīvošanas laiks atšķiras dažādos avotos, reizēm viņš tiek uzverts arī kā mītisks tēls. (**Zhang Ciyun**. *Ancient Chinese who left their marks on history*. Shanghai: Shanghai Translation Publishing House, 2015. 2.lpp.)

²²¹ Tulkots no angļu valodas nosaukuma “*Classic of the Way and Virtue*”. Dažādos avotos tulkojumi atšķiras.

²²² 道德经 *Daodejing*

²²³ 道 *dao*

²²⁴ **Jia Wang**. 佳王. *The Hundred Schools of Thought*. Zhu zi bai jia. 诸子百家. Hefei: Huang shan shu she, 2013. 40.lpp.

²²⁵ 名家 *Ming jia*

²²⁶ **Sturgeon Donald**. *School of Names*. Oxford Bibliographies. 08.06.2017. [skat. 26.03.2018.]

<http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199920082/obo-9780199920082-0056.xml>

²²⁷ 墨家 *Mo jia*

²²⁸ 墨子 *Mo Zi* (dzīv. 468. g. – 376. g. p.m.ē.), īstajā vārdā Mo Di (墨翟 *Mo Di*), bija slavens domātājs, skolotājs, zinātnieks, militārais stratēģis un filozofs.

amatnieku slāņa, taču, ieguvuši izglītību, auga arī ambīcijas, un viņi sāka iesaistīties politiskajā dzīvē arvien vairāk, bieži cīnoties par vienlīdzību.²²⁹

Starp visām domātāju skolām pastāvēja ļoti sarežģītas attiecības – katras individuālās skolas filozofiskās idejas un principi gan savstarpēji pārklājās, gan bija pilnīgi pretstati viens otram. Bieži vien nebija tā, ka kāda konkrēta skola pārstāvēja tieši atbilstošo sabiedrības grupu vai slāni, tādēļ sistematizēt šīs skolas bija īpaši sarežģīti. Tas tieši skāra arī *Jiņ* un *jan* domātāju skolu, jo arī tās idejas tika saistītas ar citām filozofiskajām skolām.²³⁰

Bagātīgais filozofiju klāsts, to starpā arī konfuciānisms, daoisms, moisms u.c., ir pamatā ķīniešu kultūrai. Konfūcijs, Laodzi, Haņ Fei un citi agrīnie filozofi šo kultūru nodeva mantojumā saviem pēctečiem un sekotājiem, tādējādi radot unikālu un progresīvu domāšanas veidu, kas galu galā attīstījās par visaptverošu un izprotamu filozofijas un kultūras sistēmu.²³¹

Ķīniešu filozofisko skolu nozīmi var salīdzināt ar dažādu reliģiju nozīmi un ietekmi citās senajās civilizācijās. Domas un idejas, kas šajā laikā tika apspriestas un rafinētas, ir dziļi ietekmējušas arī mūsdienu Austrumāzijas valstu dzīvesveidu, kultūru, tradīcijas un sociālo apziņu.²³²

2.2. *Jiņ* un *jan* domātāju skola

Pavasara un Rudens periodā un Karojošo valstu periodā, kopā ar dažādām citām idejām, filozofi ar interesi pievērsās pie jau iepriekš minētās teorijas par mainību. Šajā laika posmā no teorijas tika atvasinātas citas, un, tai kļūstot nozīmīgākai un apjomīgākai, veidojās noteikta sistēma, ka “*pilnīgi visam ir savi pretstati un it viss veidojas no saviem pretstatiem*”, kas bija viena no *Jiņ* un *jan* teorijas šķautnēm. Filozofiskais uzplaukums ļāva dziļāk un plašāk apcerēt idejas par pārmaiņām (duālismu vai pretstatiem) vēl arī nākošās simtgades uz priekšu.²³³

Balstoties uz vēsturiskajiem atklājumiem, šī skolas piekritēji galvenokārt uzturējās ziemeļaustrumu Ķīnas daļā, pie Dzeltenās upes ielejas. Tā laika Jeņ²³⁴ valsts (mūsdienu Hebei²³⁵

²²⁹ **Feng Youlan.** 冯友兰. A Short History of Chinese Philosophy. Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 58. lpp.

²³⁰ **He Zhaowu** (ed.). An Intellectual History of China. Beijing: Foreign Languages Press, 2008. 117.lpp.

²³¹ **Jia Wang.** 佳王. The Hundred Schools of Thought. Zhu zi bai jia. 诸子百家. Hefei: Huang shan shu she, 2013. 13.lpp.

²³² The Hundred Schools of Thought. U.S. Library of Congress. <http://countrystudies.us/china/6.htm> [skat. 26.03.2018.]

²³³ **Zhang Qizhi** (ed.). Traditional Chinese Culture. Beijing: Foreign Languages Press, 2004. 50.lpp.

²³⁴ 燕 *Yan* (11. gs. – 222. g. p.m.ē.). Jeņ valsts pastāvēja Džou dinastijas laikā.

²³⁵ 河北 *Hebei*

province), kā arī Cji²³⁶ valsts (mūsdienu Šaņdun²³⁷ province) pie Dzeltenās jūras krasta bija ievērojamas ar savu skaisto ainavu, un senie cilvēki ticēja, ka tajās mita dažādas mistiskas būtnes. Īpaši pie jūras krasta trīs kalnu – Pen Lai²³⁸, Fandžan²³⁹ un Jin Džou²⁴⁰ – apvidū radās nostāsti un leģendas par maģiskām būtnēm un neprastiem notikumiem. Uz šādu seno mītisko priekšstatu bāzes tajā pašā reģionā norisinājās *Jiņ* un *jan* filozofiskās skolas attīstība.²⁴¹

Jiņ un *jan* un pieci elementi savulaik radās no priekšstatiem par pretstatiem, virzieniem un zīlēšanu, kas bija cieši saistīti ar sava veida reliģiskajiem aizsākumiem un seno senču ticībām par apkārt notiekošo dabas kārtību. Attīstoties Pavasara un Rudens periodā, balstoties uz šīm pašām idejām, Karojošo valstu periodā tika izveidota *Jiņ* un *jan* skola, ko dēvēja arī par *Jiņ*, *jan* un piecu elementu skolu²⁴². Tā iemantoja lielu nozīmi sabiedrības vidū, un tās galvenais mērķis bija pārdabiskus spēkus savstarpēji sasaistīt ar dažādiem dabas notikumiem vai fenomeniem, piemēram, virzieniem, gadalaikiem, krāsām, garšām, toņiem, cipariem u.tml. Šajā laikā *jiņ* un *jan* ietvertās idejas ciešāk savijās kopā ar pieciem elementiem.²⁴³

Jiņ un *jan* domātāju skolas pirmsākumi meklējami *fanši* jeb zīlēšanas praktizētāju idejās. Tās bija balstītas uz pārdabiskiem spēkiem un dabu, kā arī sava veida maģijas izpausmēm, un tomēr tajās ir meklējami dažādu zinātņu veidošanās pirmsākumi. Zīlēšanas ideju pamatā bija interpretēt dabu pozitīvi, kā arī ļaut cilvēkiem savām ērtībām izmantot dabas sniegtās iespējas un labumus. Zīlēšanas speciālisti mēģināja izskaidrot visumu tikai ar dabisku spēku procesiem un cilvēku neietekmētiem notikumiem. Jēdzieni (*jiņ* un *jan*, pieci elementi), kas raksturoja šos spēkus, sākotnēji varētu šķist vienkārši un pārāk daudz ko aptveroši, tomēr tieši tie ir atrodami zinātņu pamatos.²⁴⁴

Nozīmīgs avots, kurā tika aprakstīta *Jiņ* un *jan* skola, ir jau iepriekš minētais vēsturiskais apkopojums “Ļu kunga Pavasara un Rudens hronika”. Tās nodaļa ar nosaukumu “Mēnešu kārtība” (“*Jue lin*”²⁴⁵) satur informāciju, kas valdniekam (un arī citiem vīriešiem) norādīja uz darāmajiem

²³⁶ 齐 *Qi* (1046. g. – 221. g. p.m.ē.). Cji valsts pastāvēja Džou dinastijas laikā.

²³⁷ 山东 *Shandong*

²³⁸ 蓬莱 *Peng Lai*. Kopā ar pārējiem diviem kalniem tiek uzskatīts par mītisku vietu, kur dzīvojuši mirušo gari.

²³⁹ 方丈 *Fangzhang*

²⁴⁰ 瀛州 *Ying Zhou*

²⁴¹ **He Zhaowu, Peng Gang.** A Critical History of Classical Chinese Philosophy. Beijing: New World Press, 2009. 154.lpp.

²⁴² 阴阳五行家 *Yinyang wuxing jia*

²⁴³ **Wu Chun.** Chinese Culture: Philosophy. Beijing: China International Press, 2015. 28.lpp.

²⁴⁴ **Feng Youlan.** 冯友兰. A Short History of Chinese Philosophy. Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 240.lpp.

²⁴⁵ 月令 *Yue ling*

darbiem katrā sekojošā mēnesī, lai saglabātu harmonisku līdzsvaru starp *jiņ* un *jan*. “Mēnešu kārtībā” ir atrodams arī saraksts ar dažādiem objektiem, kas sakrīt ar attiecīgo mēnesi: mūzikas toņi, cipari, garšas, smaržas un citi. Paralēli ir arī doti padomi, kā valdniekam būtu jārikojas konkrētajā mēnesī, kas jāsauc un kas jāvelk, kur labāk apmesties, lai saglabātu gan savu, gan dabas, gan to savstarpējo harmoniju. Šī *jiņ* un *jan* struktūra attiecās uz laika un telpas izpratni. “Mēnešu kārtībā” mēnešu sistēma bija citādāka - tika aprakstīta saules atrašanās vieta mēness kalendārā, kā arī pievienots apraksts ar krēslas un ausmas laikā redzamajiem asterismiem²⁴⁶. Tādējādi aprakstītie “mēneši” sekoja saules, nevis mēness pārmaiņām.²⁴⁷

Jiņ un *jan* skola saistīja četras sezonas ar četrām debesu pusēm: vasara ar dienvidiem; ziema ar ziemeļiem; pavasaris ar austrumiem, jo tajā pusē aust saule; rudens ar rietumiem, jo tajā pusē saule riet. Arī diennakts pārmaiņas tika saistītas ar četriem gadalaikiem, tas ir, rīts bija miniatūrs pavasara atspoguļojums, dienas vidus – vasaras, pēcpusdiena – rudens un nakts – ziema.²⁴⁸

Dienvidos un vasarā ir karsti, jo dienvidu virziens un vasara ir laiks, kurā dominē uguns elements. Ziemeļos un ziemā ir auksti, jo ziemeļi ir virziens un ziemas laiks, kad dominē ūdens elements, - ūdens ir saistīts ar aukstu laiku un sniegu. Tāpat austrumos un pavasarī dominē koka elements, jo pavasaris ir laiks, kad augi (ko simbolizē koks) sāk augt, un austrumi ir saistīti ar pavasari. Metāla elements dominē rietumos un rudenī, jo metāls tika uzskatīts par kaut ko cietu un skarbu, un rudens ir drūms laiks, kad augi novīst un aiziet bojā. Tādējādi elementi, izņemot zemi, tiek sasaistīti ar konkrēto debesu pusi un gadalaiku. Tomēr, atsaucoties uz “Mēnešu kārtību”, zeme ir piecu elementu centrā, tātad aizņem vietu četru kompasa virzienu vidū. Zemes dominances laiks ir meklējams starp īso pārejas posmu no vasaras uz rudeni.²⁴⁹

Arī iepriekš darbā minētais Debeszilais pūķis un Baltais tīģeris, kas jau senos laikos simbolizēja *jiņ* un *jan*, bija daļa no sistēmas. Pūķis bija saistīts ar pavasari un austrumiem, savukārt tīģeris, kā pretstats, ar rudeni un rietumiem. Pielāgojoties piecu elementu sistēmai, parādījās arī Sarkanais putns (*Džu cjue*²⁵⁰) un Melnais bruņurupucis (*Sjuan vu*²⁵¹, burtiski tulkojot, Melnais

²⁴⁶ Nozīmīga un neliela zvaigžņu grupa vai kopums, kas ir mazāks par zvaigznāju.

²⁴⁷ **Loewe Michael, Shaughnessy Edward L.** (ed.). *The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 B.C.* Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 809.lpp.

²⁴⁸ **Zhang Dainian.** *Key Concepts in Chinese Philosophy.* Beijing: Foreign Languages Press, 2002. 100.lpp.

²⁴⁹ **Feng Youlan.** 冯友兰. *A Short History of Chinese Philosophy.* Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 247.lpp.

²⁵⁰ 朱雀 *Zhu que*

²⁵¹ 玄武 *Xuan wu*

karotājs). Putns tika saistīts ar vasaru un dienvidiem, bet bruņurupcis – ziemu un ziemeļiem. Dzeltenais pūķis (*Huan lun*²⁵²) bija piektais elements, kas tika saistīts ar centru.²⁵³

Tāpat arī tika veidotas lielākas dažādu dzīvu būtņu un citu objektu sistēmas, kas bija cieši saistītas viena ar otru, balstoties uz piecu elementu principu. Katram bija savs piederīgais elements un arī tā piemērotās īpašības. Attiecīgi sarkanā krāsa ir uguns krāsa, dzeltenā – zemes krāsa, augošā veģetācija ir zaļa (koks), ūdens tumšākās dzīles ir melnas un metāla sāļi ir balti. Piemēram, vēl saistībā ar dabu, uguns ceļas uz augšu tāpat kā lidojošās radības; ūdens grimst un peldošās radības tajā nirst. Augi nomet savas lapas un slēpjas savā zaļumā, un tur ādainas radības maina savu veco ādu un atpūšas.²⁵⁴

Jiņ un *jan* domātāju skola savā filozofijā turpināja saglabāt seno ideju, ka it viss (gan notikumi, dabas parādības, gan objekti vai lietas) rodas no divu elementu, spēku un principu savstarpējās mijiedarbības. Šis process tika iedalīts piecās fāzēs. Pirmajā, *jan* kļūst pārāks, un tālāk, otrajā fāzē, tas sasniedz un pilnveidojas savā maksimālajā briedumā. Trešajā fāzē, kad *jan* spēki ir gandrīz izsmelti, bet *jiņ* spēki vēl nav sākuši savu darbību, iestājas īss brīdis, kad abi ir pilnīgā līdzsvarā. Tad seko ceturrtā un piektā fāze, kad *jiņ* kļūst pārāks par *jan* un tad sasniedz savu pilnību, un cikls atkal turpinās no jauna. Sistēmas katrai fāzei ir piesaistīts arī konkrētais elements.²⁵⁵

<i>Jan</i>	Kļūst pārāks	koks
<i>Jan</i>	Pilnīgs	uguns
Līdzsvars	Miera periods	zeme
<i>Jiņ</i>	Kļūst pārāks	metāls
<i>Jiņ</i>	Pilnīgs	ūdens

Tabula 1: Mijiedarbības piecas fāzes²⁵⁶

Tāpat kā *jiņ* nevar pastāvēt bez *jan*, kā arī tie viens otru papildina un pārmāc, arī pieci elementi savstarpēji noteiktā sistēmā viens otru gan papildina, gan sagrauj. Piecu elementu teorijā tas noris pēc rotācijas principa, tas ir, ka viens elements cikliski nomaina otru. Piemēram, gadalaiku savstarpējais nomainas process tieši atspoguļo piecu elementu ciklisko radīšanas sistēmu.²⁵⁷

²⁵² 黄龙 *Huang long*

²⁵³ Shaughnessy Edward L. (ed.). China. London: Duncan Baird, 2005. 123.lpp.

²⁵⁴ Field Stephen L. Ancient Chinese divination. Honolulu: University of Hawaii Press, 2008. 12.lpp.

²⁵⁵ Loewe Michael. Chinese Ideas of Life and Death: Faith, Myth and Reason in the Han Period (202 BC - AD 220). Taipei: SMC Publishing, 1994. 40.lpp.

²⁵⁶ Turpat. 41.lpp.

²⁵⁷ Chan Wing-Tsit (tr.). A Source Book in Chinese Philosophy. Princeton: Princeton University Press, 1969. 244.lpp

Koks veicina uguni (木生火)	Augi un koki, kas tiek sadedzināti (uguns ir atkarīgs no koka)
Uguns veicina zemi (火生土)	Degšanas procesā rodas pelni (kalni un ielejas ir atkarīgas no vulkāniskajām darbībām)
Zeme veicina metālu (土生金)	Zemes dziļēs ir atrodama metāla rūda un minerāli
Metāls veicina ūdeni (金生水)	Metāli, kas atrodas zem zemes, ražo ūdeni (seno cilvēku pieļāvums par to, no kurienes rodas ūdens)
Ūdens veicina koku (水生土)	Augošām lietām ir nepieciešams šķidrums; koks uzsūc ūdeni un pārveido to dzīvībā

Tabula 2: *Jan* radīšanas sistēma²⁵⁸ (skatīt 2. pielikumu)

Politiskā skatījumā, sezonu un elementu savstarpējā nomainīšana cieši bija saistīta arī ar valdošo dinastiju nomainīšanu. Katras dinastijas sākumā Debesis norādīja, kurš no *vu sjin* jeb pieciem elementiem vai *vu de* (piecas spējas) dominēs tajā ērā, un kāda būs tā krāsa.²⁵⁹

Attiecīgi zemes elementu, kuru par savas dinastijas elementu savulaik bija pieņēmis mītiem apvītais Dzeltenais imperators (Huandi²⁶⁰), pārmāca koka elements, ko par savas dinastijas elementu uzskatīja Sja dinastija. Koku un Sja dinastiju vēlāk nomainīja Šan dinastija, kura par savu elementu, raugoties pēc attiecīgās sistēmas, bija izvēlējusies metālu. Uguns un Džou dinastija bija nākošie, un sekojošā dinastija stātos Džou dinastijas vietā ar ūdens elementu. Vēlāk to atkal nomainītu zemes elements un cikls turpinātos no jauna.²⁶¹

Metāls nomāc koku (金克木)	Augi un koki tiek nocirsti un pārveidoti ar metāla instrumentu palīdzību
Koks nomāc zemi (木克土)	Zemi novārdzina augošie augi un koki, kā arī to saknes burtiski dziļi iestiepjas zemē
Zeme nomāc ūdeni (土克水)	Dažādas ūdens tilpnes (upes, avotus u.c.) var ierobežot ar dambju palīdzību; zeme piesārņo ūdeni
Ūdens nomāc uguni (水克火)	Uguns tiek dzēsts ar ūdeni
Uguns nomāc metālu (火克金)	Uguns kausē metālu un padara to viegli pielāgojamu un elastīgu

Tabula 3: *Jiņ* pārmācšanas sistēma²⁶² (skatīt 2. pielikumu)

²⁵⁸ Nadeau Randall L. *Asian Religions: A Cultural Perspective*. Malden: John Wiley & Sons Inc., 2014. 86.lpp.

²⁵⁹ Loewe Michael, Shaughnessy Edward L. (ed.). *The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 B.C.* Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 809.lpp.

²⁶⁰ 黃帝 *Huangdi*. Valdījis apmēram 27. vai 26. gs. p.m.ē. Viņš tiek uzskatīts ne tikai par ķīniešu valodas izveidotāju, bet par visas ķīniešu nācijas radītāju. Savulaik viņš esot bijis kādas cilts līderis Dzeltenās upes vidusdaļas ielejā, kā dēļ arī ieguvis savu vārdu Dzeltenais Imperators. (Zhang Ciyun. *Ancient Chinese who Left Their Marks on History*. Shanghai: Shanghai Translation Publishing House, 2015. 293.lpp.)

²⁶¹ Feng Youlan. 冯友兰. *A Short History of Chinese Philosophy*. Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 252.lpp.

²⁶² Nadeau Randall L. *Asian Religions: A Cultural Perspective*. Malden: John Wiley & Sons Inc., 2014. 87.lpp.

Lai gan “Ļu kunga Pavasara un Rudens hronikā” elementu saistība ar dinastijām tika aprakstīta tikai kā teorija, 221. gadā p.m.ē., kad Džou dinastiju nomainīja Cjiņ²⁶³ dinastija, tās pirmais imperators Cjiņ Šihuan²⁶⁴, iekarojot visas feodālās valstis Ķīnas teritorijā, apvienoja Ķīnu un izveidoja centralizētu impēriju. Kā Džou dinastijas sekotājs, viņš tiešām bija ticējis, ka “ūdens spēks slēpjas tā pārākumā” un pieņēma ūdeni kā savas dinastijas elementu. Arī “Lielā vēsturnieka pierakstos” Sima Cjeņ rakstīja, ka Cjiņ Šihuan “*pasludināja melnu par savas dinastijas krāsu*” un “*balstoties konkrēti uz ūdens elementa īpašībām, pārvaldīja valsti*” (skatīt 4. pielikumu).²⁶⁵

Šajā laikā, arvien vairāk filozofiem pievēršoties *jiņ* un *jan* idejām, *Jiņ* un *jan* skolu sāka daudz ciešāk saistīt ar strauji attīstošo kosmoloģijas nozari. Filozofiskās idejas, kas ietvertas *jiņ* un *jan*, tika izmantotas, lai aprakstītu un censtos dažādos kosmosa objektus sistematizēt un izprast dziļāk.²⁶⁶ Sima Cjeņ apkopotajā darbā “Lielā vēsturnieka pieraksti” viņš citē sava tēva eseju ar nosaukumu “Par Sešu skolu svarīgākajām idejām”. Šajā esejā viņš *Jiņ* un *jan* skolu raksturo kā skolu, kurā māca par kosmosu. Skolas nosaukums ir veidojies no *jiņ* un *jan* jēdzieniem, kuri ir nozīmīgi principi ķīniešu kosmoloģijā – *jiņ* ir sievišķais princips, savukārt *jan* ir vīrišķais princips, - un to savstarpējā kombinācija un saskarsme ir pamatā visiem kosmiskajiem notikumiem.²⁶⁷

Vēl to nozīmi zinātnē uzsvēra “*Guaņdzi*”²⁶⁸, kas ir senais ķīniešu politiskais un filozofiskais teksts, kas tradicionāli saistīts ar valstsvīru Guaņ Džun²⁶⁹, kurš dzīvojis 7. gs. p.m.ē. Cji valstī un bija kanclers un reformists. Darbs nosaukts viņa vārdā, un ir viens no garākajiem filozofiskajiem tekstiem Ķīnas vēsturē. Par *jiņ* un *jan* tajā minēts: “*Jiņ un jan ir nozīmīgākie debesu un zemes principi. Četri gadalaiki ir jiņ un jan ceļš. Sods vai atalgojums harmonizē četrus gadalaikus. Kad sods un atalgojums ir harmonijā ar gadalaikiem, tas rada lielu veiksmi, bet, kad nav, rodas nelaimes. Ko lai valdnieks paveic pavasarī, vasarā, rudenī un ziemā?*”²⁷⁰

²⁶³秦 *Qin* (221. g. – 206. g. p.m.ē.)

²⁶⁴秦始皇 *Qin Shihuang* (dzīv. 259. g. – 210. g. p.m.ē.). Kā pirmais apvienotās Ķīnas imperators viņš valdīja no 221. gada p.m.ē. līdz savai nāvei.

²⁶⁵ **Feng Youlan.** 冯友兰. A Short History of Chinese Philosophy. Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 253.lpp.

²⁶⁶ **Peerenboom R. P.** Law and Morality in Ancient China: The Silk Manuscripts of Huang-Lao. Albany: State University of New York Press, 1993. 226. lpp.

²⁶⁷ **Feng Youlan.** 冯友兰. A Short History of Chinese Philosophy. Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 56.lpp.

²⁶⁸ 管子 *Guanzi*. Burtiski tulkojot “Kungs Guaņ”.

²⁶⁹ 管仲 *Guan Zhong* (dzīv. 720. g. – 645. g. p.m.ē.)

²⁷⁰ **Loewe Michael, Shaughnessy Edward L.** (ed.). The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 B.C. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 809.lpp.

Ar šādu kosmoloģisko teoriju, *Jiņ un jan* skola mēģināja skaidrot dabas parādības gan laika, gan telpas ziņā, kā arī apgalvoja, ka parādības ir cieši saistītas ar cilvēka rīcību un uzvedību.²⁷¹

Jiņ un jan skolas pamatos zinātne tika jaukta kopā ar māģicību vai maģiju. Šis palīdzēja attīstīties alķīmijai, un alķīmiķu galvenie mērķi šajā laika posmā bija divi – viens, izgatavot dzīvības eliksīru, kas apturētu cilvēku novecošanas procesu, un, otrs, - parastos metālus ar ķīmijas palīdzību pārvērst zeltā. Protams, sasniegt savus mērķus viņiem tā arī neizdevās, bet eksperimentēšana ar dažādām vielām un materiāliem ļāva atklāt dažādas neparastas kombinācijas, kas lika pamatus mūsdienu ķīmijai. *Jiņ un jan* skolas sekotājus mēdz uzskatīt par vieniem no agrākajiem eksperimentālajiem zinātniekiem.²⁷²

Šajā laika posmā meklējams arī *jiņ un jan* un Piecu elementu teorijas saistības aizsākums ar Ķīnas tradicionālo medicīnu (*Džun ji*²⁷³). Tāpat kā krāsas vai debespuses, gan cilvēka maņu orgāni, gan iekšējie orgāni bija saistīti ar pieciem elementiem un pārmaiņām. Balstoties uz piecu elementu sistēmu, bija nepieciešams novērot dažādus dabas procesus un to ietekmi uz dabu, organismiem vai orgāniem. Arī lauksaimniecības produkti un dzīvnieki tika iekļauti šajā sistēmā. Piemēram, aknām piederīgi ir zāle un koki (koka elements), ietverot arī vistu (no lauksaimniecības dzīvniekiem), kviešus (no lauksaimniecības kultūraugiem), Jupiteru (no attiecīgajām planētām vai zvaigznēm) un citus.²⁷⁴ Tā kā aknas pieder pie koka elementa, aplūkojot sistēmu, ūdens stiprina koku, tāpēc ir nepieciešams pietiekams ūdens daudzums uzturā, lai aknas darbotos bez problēmām.²⁷⁵ Arī pākšaugi pieder ūdens elementam, un, lietojot uzturā daudz sojas pupiņas, var nodrošināt labu aknu darbību.²⁷⁶

Lai gan piecu elementu savstarpējā sistēma ir diezgan skaidra un dabiska, piemēram, ar sekojošajiem gadalaikiem vai debesu pusēm, ir nepieciešams tām pievienot gan piekto gadalaiku, gan piekto debesu pusi, lai sistēma būtu pilnīga un atbilstu tajā ietvertajām idejām. Citos gadījumos ne vienmēr ir viennozīmīgi noteikts un skaidrs, kādēļ vai kādu iezīmju vai īpašību dēļ konkrētā garša, smarža, kultūraugs, dzīvnieks un citās kategorijās ietvertais objekts tiek saistīts ar vienu

²⁷¹ **Feng Youlan.** 冯友兰. A Short History of Chinese Philosophy. Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 247.lpp.

²⁷² **He Zhaowu, Peng Gang.** A Critical History of Classical Chinese Philosophy. Beijing: New World Press, 2009. 155.lpp.

²⁷³ 中医 *Zhongyi*. Burtiski tulkojot "Ķīniešu medicīna".

²⁷⁴ **Chun Wu.** Chinese Culture: Philosophy. Beijing: China International Press, 2015. 30.lpp.

²⁷⁵ **Field Stephen L.** Ancient Chinese divination. Honolulu: University of Hawaii Press, 2008. 12.lpp.

²⁷⁶ **Hong Chen.** *Soy protein alleviates symptoms of fatty liver disease.* "American Society for Biochemistry and Molecular Biology." 22.04.2012. <https://www.sciencedaily.com/releases/2012/04/120422162417.htm> [skat. 30.03.2018.]

atsevišķu elementu no piecu elementu sistēmas.²⁷⁷ Līdz mūsdienām, ejot cauri dažādiem laika periodiem, piecu elementu sistēma ir pārveidojusies, un sīkākos iedalījumos, piemēram, iekšējo orgānu vai emociju piederībā, dažādos avotos atšķiras (skat. atšķirības starp 3. un 4. pielikumu).²⁷⁸

Vispārīgi var secināt, ka *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorija ir paši pirmie seno ķīniešu mēģinājumi izprast metafiziku un kosmoloģiju. Šajā laika posmā tas liecināja par to, ka filozofu uztverē realitāti varēja definēt kā sastāvošu no diviem pretstatiem vai piecu elementu sistēmu, vai abu savstarpējo kombināciju. Neatkarīgi no tā, kura versija tā bija, tos daudz vairāk sāka uztvert kā konkrētus spēkus, kustības vai elementus, nevis vienkārši sataustāmus materiālus, salīdzinot ar senāku vēsturi. Sākotnēji filozofiskā ideja, ietverta *jiņ* un *jan* un piecos elementos, bija salīdzinoši neliela, jo vairāk tika balstīta uz to vizuālo faktoru, bet, laikam ejot, šis princips mainījās.²⁷⁹

Karojošo valstu periodā *Jiņ* un *jan* skola veidojās uz pareģojumu prasmju pamata, balstoties uz skaitļu kombināciju rezultātiem jeb zīlēšanu. Līdz Haņ dinastijai kombināciju izpēte tika sadalīta sešās nozarēs: astronomijā, kalendāra veidošanā, piecos elementos, zīlēšanā, pareģošanā un pirmatnējā arhitektūrā. Tāpēc *Jiņ* un *jan* skolas mācekļiem vajadzēja iegūt noteiktas zināšanas tādās jomās kā astronomija, kalendāra veidošana un lauksaimniecība, no kuriem visi bija saistīti arī ar māņticību un dažādām mītiskām vai pārdabiskām lietām.²⁸⁰

Jiņ un *jan* un Piecu elementu teorija savos pamatos ir ļoti vienkārša, lai gan, laikam ejot, to ietekme uz dažādām zinātnēm vai filozofiju ir bijusi milzīga. Katra nozīmīga Ķīnas civilizācijas nozare – metafizika, medicīna, valdība, māksla un citas – ir kaut kādā ziņā saistīta ar *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorijā atrodamajām neparastajām idejām.²⁸¹

Jiņ un *jan* kopā ar Piecu elementu teoriju varētu uzskatīt par atbildi agrīno filozofu meklējumiem pēc pastāvības ļoti svārstīgā un pārmaiņu pilnā pasaulē. Teorijā, kurā it viss ir nemitīgā kustībā (gan lēnā, gan ātrā), cilvēce varēja samierināties ar savu likteni, pieņemot to, ka katra cilvēka individuālā dzīve bija ārkārtīgi neliels punkts attiecībā pret visumu. Kad visuma vienīgā konkrētā iezīme ir tā nemitīgā pārmaiņa, cilvēks varēja iegūt mieru, redzot sevi kā daļiņu no tā visa.²⁸²

²⁷⁷ **Loewe Michael.** Chinese Ideas of Life and Death: Faith, Myth and Reason in the Han Period (202 BC - AD 220). Taipei: SMC Publishing, 1994. 42.lpp.

²⁷⁸ **Needham Joseph.** Science and Civilisation in China. Volume II. Cambridge: Cambridge University Press, 1956. 262.lpp.

²⁷⁹ **Chan Wing-Tsit** (tr.). A Source Book in Chinese Philosophy. Princeton: Princeton University Press, 1969. 245.lpp.

²⁸⁰ **He Zhaowu** (ed.). An Intellectual History of China. Beijing: Foreign Languages Press, 2008. 68.lpp.

²⁸¹ **Chan Wing-Tsit** (tr.). A Source Book in Chinese Philosophy. Princeton: Princeton University Press, 1969. 244.lpp.

²⁸² **Loewe Michael.** Chinese Ideas of Life and Death: Faith, Myth and Reason in the Han Period (202 BC - AD 220). Taipei: SMC Publishing, 1994. 40.lpp.

Jiņ un *jan* domātāju skola bija pirmatnējs mēģinājums sistematizēt seno ķīniešu zināšanas par dabas un cilvēku pasaulē notiekošajiem procesiem. Šis vispārējais “dabas likums” vienlaikus attiecās gan uz dabu pašu, gan cilvēku vidi un kultūru, gan empīrisko, gan garu pasauli, kā arī konkrētu indivīdu vai sabiedrību vispārējā skatījumā. Šāda veida ideja tika iekļauta arī konfuciānismā un daoismā nedaudz vēlāk Haņ dinastijas valdīšanas laikos.²⁸³

2.3. Dzou Jeņ un viņa ieguldījums *Jiņ* un *jan* domātāju skolā

Aptuveni 3. gs. p.m.ē. nozīmīgākais *Jiņ* un *jan* domātāju skolas pārstāvis bija Dzou Jeņ²⁸⁴. Balstoties uz Sima Cjeņ “Lielā vēsturnieka pierakstiem”, Dzou Jeņ nāca no Cji valsts (mūsdienu Šaņdun provinces), un dzīvoja neilgi pēc Mendzi²⁸⁵.²⁸⁶ Viņa pamata idejas bija atrodamas jau senatnes idejā un tās spekulācijas, tas ir, ka it viss ir skaidrojams pretstatos – pozitīvā un negatīvā, kreatīvā un pasīvā, *jiņ* un *jan* – un piecos elementos.²⁸⁷

Izglītību viņš ieguva Dzjisja Akadēmijā²⁸⁸, un vēlāk apceļoja arī Veī²⁸⁹, Džao²⁹⁰ un Jeņ²⁹¹ valstis, kurās pat valdnieki bija viņu uzskatījuši par godājamu personu.²⁹² Līdz ar akadēmijas pabeigšanu, daudzi filozofi un tajā skaitā Dzou Jeņ devās prom no Cji valsts. Viņš ceļoja uz Jeņ valsti 288. g. p.m.ē., kur viņam par godu tika uzbūvēta pils, un Jeņ valsts tā brīža valdnieks Džao²⁹³ uzņēma Dzou par savu personīgo skolotāju. Kad 279. gadā p.m.ē. valdnieks Džao nomira, valdnieks Hui²⁹⁴ ieņēma viņa vietu, tomēr viņam ar Dzou Jeņ nebija labas attiecības un, uzklusot

²⁸³ Adler Joseph A. Chinese Religions. London: Routledge, 2002. 61.lpp.

²⁸⁴ 邹衍 *Zou Yan* (dzīv. apm. 350. g. – 270. g. p.m.ē.).

²⁸⁵ 孟子 *Mengzi* (dzīv. 372. g. – 289. g. p.m.ē.). Nozīmīga persona konfuciānismā, popularitātes ziņā bija uzreiz aiz Konfūcija. Ietekmīgs filozofs un skolotājs. Viņa grāmata “Mendzi”, kas nosaukta viņa paša vārdā, ir viens no četriem klasiskajiem darbiem Konfuciānisma skolā. (**Zhang Ciyun**. Ancient Chinese who Left Their Marks on History. Shanghai: Shanghai Translation Publishing House, 2015. 12.lpp.)

²⁸⁶ **Feng Youlan**. 冯友兰. A Short History of Chinese Philosophy. Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 248.lpp.

²⁸⁷ **Eberhard Wolfram**. A History of China. Los Angeles: University of California Press, 1977. 58.lpp.

²⁸⁸ 稷下学宫 *Jixia xue gong*. Akadēmija Karojošo valstu periodā, kura atradās Liņdzi (临淄 *Linzi*) pilsētā, Cji valstī. Daudzi filozofi, kuri tur mācīja vai mācījās, bija ietekmīgas un populāras personas starp Simts filozofu skolām. Akadēmija pastāvēja gandrīz 140 gadus, līdz Cji valstī iekaroja Cjiņ valsts, izveidojot vienotu Ķīnas impēriju. (**Zhao Lan**. 趙嵐. Zhuzi baijia da cidian. 諸子百家大辭典. Shenyang: Liaoning renmin chubanshe, 1996. 962.lpp.)

²⁸⁹ 魏 *Wei* (403. g. p.m.ē. – 225. g. p.m.ē.)

²⁹⁰ 赵 *Zhao* (403. g. p.m.ē. – 222. g. p.m.ē.)

²⁹¹ 燕 *Yan* (11. gs. p.m.ē. – 222. g. p.m.ē.)

²⁹² **Sima Qian**. 司马迁. Selections from Records of the Historian II. Shi ji xuan. 史记选. Beijing: Wai wen chu ban she, 2010. 475.lpp.

²⁹³ 昭王 *Zhao wang* (dzīv. apm. 4. vai 3. gs. p.m.ē.).

²⁹⁴ 惠王 *Hui wang* (dzīv. apm. 3. gs. p.m.ē.)

neglaimojošas un apsūdzošas baumas par viņu, ielika viņu cietumā. Dzou Jeņ atgriezās atpakaļ Cji valstī, kad izkļuva no cietuma.²⁹⁵

Dzou Jeņ savulaik bija ietekmīga un inteligenta persona ne tikai Dzjisja Akadēmijā, bet it visā Cji valstī un arī ārpus tās. Viņu un viņa idejas augstu vērtēja attiecīgā laika politiķi, jo viņa intelektuālās teorijas bija atrodamas gan dabas sistēmas pamatos, gan arī sociālpolitiskajā kārtībā. Karojošo valstu perioda politiskajā haosā viņš pievērsās regulārā dabas cikla izpētei un izmantoja to kā pamatu cilvēku sociālajās kārtības izveidošanai. Viņš uzskatīja, ka, izpētot dabas procesus, ir iespējams noteikt pamata principus dzīves ceļa kārtībai un veidot cilvēku sabiedrību, balstoties uz to pašu sistēmu. Dzou Jeņ teorijās tika izmantota ideja, ka galvenie pamata principi dabas kārtībai ir *jiņ* un *jan* un pieci elementi.²⁹⁶

Papildus tam viņš pētīja vispārējās vēstures iezīmes, tas ir, kā norisinājās valdnieku nomaiņas process un kādi apstākļi to ietekmēja, paralēli izskaidrojot šo laiku un noteikumu cēloņus. Tādā veidā viņš piefiksēja un analizēja valdnieku veiksmes un neveiksmes, labos un sliktos darbus un tamlīdzīgi. Viņš paplašināja savu izpēti līdz pat aizvēsturiskiem laikiem, pats definējot, ka “*līdz laikam, kad izveidojas debesis un zeme*”, un viņaprāt tieši tas bija piemērotākais laiks, kad visefektīvāk pētīt pārmaiņas un notikumus.²⁹⁷

Dzou Jeņ bija diezgan cieši saistīts ar Konfuciānisma skolu. Arī viņa doktrīna kopumā bija aprakstāma kā “*labestība, taisnīgums, taupība, kā arī attiecības starp valdnieku un padoto, pārāko un pakļauto, līdzīgi tāpat kā starp radniekiem*”, kas bija populāra un plaši izmantota ideja konfuciānismā. Dzou Jeņ sākotnēji esot mēģinājis valdniekiem izplatīt konfuciānisma teorijas, bet tas neesot izdevies, tādēļ viņš izveidoja pats savu teoriju, balstoties uz pārmaiņām un mutācijām, kas beigu beigās izrādījās valdniekiem daudz saistošāka. No tā var secināt, ka savos filozofa pirmsākumos viņš ir bijis Konfuciānisma skolas sekotājs, bet vēlāk kļuvis par *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorijas ekspertu un izveidojis pats savu apvienoto teoriju un ideju sistēmu.²⁹⁸

“Lielā vēsturnieka pierakstos” Sima Cjeņ diezgan plaši bija aprakstījis Dzou Jeņ filozofiskās teorijas.²⁹⁹ Sima Cjeņ viņu raksturoja šādi:

²⁹⁵ **Jia Wang.** 佳王. The Hundred Schools of Thought. Zhu zi bai jia. 诸子百家. Hefei: Huang shan shu she, 2013. 80.lpp.

²⁹⁶ **Peerenboom R. P.** Law and Morality in Ancient China: The Silk Manuscripts of Huang-Lao. Albany: State University of New York Press, 1993. 226.lpp.

²⁹⁷ **Chan Wing-Tsit** (tr.). A Source Book in Chinese Philosophy. Princeton: Princeton University Press, 1969. 247.lpp.

²⁹⁸ **He Zhaowu** (ed.). An Intellectual History of China. Beijing: Foreign Languages Press, 2008. 69.lpp.

²⁹⁹ **Feng Youlan.** 冯友兰. A Short History of Chinese Philosophy. Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 248.lpp.

“Cji valstī bija trīs inteligenti cilvēki, kurus sauca par Dzou. Dzou Jeņ bija otrs no tiem. Viņš, atšķirībā no citiem, redzēja, ka valdnieki kļūst arvien izlaidīgāki un vairs nespēj novērtēt tikumu... Tādēļ viņš ļoti nopietni un dziļi pētīja jiņ un jan spēku samazināšanos un palielināšanos, un par šo tematu uzrakstīja eseju ar vairāk nekā 100 000 vārdiem tajā. Viņš rakstīja par neparastajām permutācijām, par to savstarpējo ciklu, no paša sākuma līdz beigām. Viņa izteikumi bija plaši un tālredzīgi, taču ne vienmēr darbojās saskaņā ar līdz šim pieņemtajām patiesībām. Viņš sākotnēji pētīja nelielus objektus, un no tiem veidojās secinājumi par lielākiem, līdz viņš pievērsās lielumiem, ko vairs nevar ielikt kādos apzīmējumos. Viņš runāja gan par moderniem laikiem, gan par Huandi laiku. Visi mācekļi apguva viņa mākslu... Viņš sāka ar Ķīnas ievērojamo kalnu, upju un ieleju klasificēšanu, aprakstot tur dzīvojošos putnus un nezvērus, ūdens un zemes auglību, neparastos produktus, un centās noskaidrot, kas atrodas tāluma aiz jūras. Cilvēki nevarēja neievērot viņa sasniegumus... Valdnieki, ierēdņi un nozīmīgi augstmaņi, pirmo reizi aplūkojot Dzou Jeņ mākslu un darbus, ar bailēm pārveidoja savus principus... Tādējādi Dzou Jeņ bija augsti vērtēta persona Cji valstī.”³⁰⁰

Līdz mūsdienām nav saglabājies neviens Dzou Jeņ sarakstītais darbs, un ir atrodamas tikai atsauces uz tiem citos vēsturiskajos apkopojumos. “Haņ dinastijas vēsturē” (“*Haņ šu*”³⁰¹) bija informācija, ka savulaik pastāvējuši darbi, kuros bija apkopotas Dzou Jeņ teorijas. Viens no darbiem esot bijis “Dzou Jeņ grāmata”³⁰², kas sastāvējis no 49 nodaļām, un “Dzou Jeņ transmutācijas”³⁰³, kam bija 56 nodaļas, un tās, visticamāk, bija sarakstījuši Dzou Jeņ mācekļi, nevis viņš pats. Balstoties uz Sima Cjeņ rakstīto, Dzou Jeņ esot sarakstījis eseju ar nosaukumu “Galvenā kustība”³⁰⁴ (“*Džu juņ*”³⁰⁵), kurā aprakstīti piecu elementu sadalījums pa gadalaikiem. Eseja, iespējams, esot bijusi nodaļa no “Dzou Jeņ grāmatas”.³⁰⁶

Dzou Jeņ tiek uzskatīts par pirmo, kas *jiņ* un *jan* un piecu elementus ir savienojis vienā kopējā sistēmā. Viņa teorijā atrodams piemērs korelatīvai³⁰⁷ domāšanai, ka kosmos sastāv no diviem vai pieciem spēkiem, kuri sistemātiski seko viens otram, noteiktā ciklā. Šādu sistēmu Dzou Jeņ un arī *Jiņ* un *jan* domātāju skolas filozofi pielāgoja, lai teorija spētu funkcionēt arī sabiedrības kārtībā. Attiecīgi, kā norādīja Haņ dinastijas filozofs Dun Džunšu³⁰⁸, ka “*attiecības starp valdnieku un*

³⁰⁰ **Sima Qian**. Selections from Records of the Historian. Beijing: Foreign Languages Press, 2007. 89.lpp.

³⁰¹ 汉书 *Han shu*. Vēsturisks apkopojums, kas satur informāciju par Haņ dinastijas vēsturi no apmēram 2. gs. p.m.ē. līdz mūsu ēras sākumam. Tiek saukta arī par “Haņ grāmatu”. To apkopoja vēsturnieks Baņ Gu (班固 *Ban Gu*).

³⁰² Tulkots no angļu valodas nosaukuma “The Book of Zou Yan”.

³⁰³ Tulkots no angļu valodas nosaukuma “The Transmutations of Zou Yan”.

³⁰⁴ Tulkots no angļu valodas nosaukuma “The Mastery of the Fate”.

³⁰⁵ 主运 *Zhu yun*

³⁰⁶ **He Zhaowu** (ed.). An Intellectual History of China. Beijing: Foreign Languages Press, 2008. 69.lpp.

³⁰⁷ Varbūtiska sakarība (starp divām parādībām, notikumiem), kurai nav stingri noteikts funkcionāls raksturs.

³⁰⁸ 董仲舒 *Dong Zhongshu* (dzīv. 179. g. – 104. g. p.m.ē.). Haņ dinastijas filozofs un rakstnieks. Nozīmīgākais viņa sarakstītais darbs bija “*Čunčjiu faņlu*” (春秋繁露 *Chunqiu fanlu*), un tajā viņš mēģināja skaidrot, kā dažādi vēsturiski notikumi bija saistīti ar kosmoloģiju. (**Chen Zhefu**. 陳哲夫. Zhongguo da baike quanshu. 中國大百科全書. Shanghai: Zhongguo da baike quanshu chubanshe, 1992. 65.lpp.)

pavalstnieku, tēvu un dēlu, vīru un sievu ir atvasinātas no jiņ un jan principa. Valdnieks ir jan, pavalstnieks ir jiņ, tēvs – jan, dēls – jiņ, un vīrs ir jan, kamēr sieva ir jiņ".³⁰⁹

Piecu elementu cikla teorija bija visizplatītākā no teorijām *Jiņ* un *jan* domātāju skolas robežās. Tieši tās ietvaros Dzou Jeņ apvienoja *jiņ* un *jan* kopā ar pieciem elementiem un izveidoja piecu elementu ciklisku sistēmu, ko atbalstīja un izmantoja valdnieki dažādās valstīs. Viņš sistematizēja to jau no Dzeltenā imperatora laikiem, kad Dzeltenā imperatora elements bija zeme, Sja dinastijas elements bija koks, Šan dinastijas – metāls, Džou dinastijas – uguns un tās, kas sekos pēc Džou dinastijas, elements būs ūdens. Pēc tam cikls sāktos no jauna.³¹⁰ Šī ideja tika aprakstīta arī "Ļu kunga Pavasara un Rudens hronikā", lai gan Dzou Jeņ vārds pie tās netika minēts.

"Kad pienāca jauna valdnieka valdīšanas laiks, Debesīm vispirms bija jāizdara kas labvēlīgs parastajiem cilvēkiem. Dzeltenā imperatora laikā Debesis radīja lielas slietas un circeņus. Dzeltenais Imperators sacīja: "Zemes spēks slēpjas tās pārākumā." Tādējādi viņš pieņēma dzelteno kā savas dinastijas krāsu, un zemes iezīmes kā paraugu viņa darīšanām.

*Ju*³¹¹ laikos Debesis izveidoja zāli un kokus, kuri neaizgāja bojā rudenī un ziemā. *Ju* teica: "Koka spēks slēpjas tā pārākumā." Un pieņēma zaļu par savas izveidotās Sja dinastijas krāsu, un koku kā paraugu visām viņa darīšanām.

Kad valdnieks Tan nāca pie varas, Debesis ūdenī lika parādīties metāla asmeņiem. Tan teica: "Metāla spēks slēpjas tā pārākumā." *Tad viņš pieņēma balto kā Šan dinastijas krāsu un sekoja metāla paraugam, kad kārtoja savas darīšanas.*

Kad valdnieks Veņ izveidoja Džou dinastiju, Debesis radīja liesmu, kamēr sarkans putns, turot knābī sarkanu grāmatu, nolaidās uz Džou ģimenes altāra. Veņ sacīja: "Uguns spēks slēpjas tā pārākumā." *Tad viņš pieņēma sarkanu kā savas dinastijas krāsu un uguni kā paraugu savām darīšanām.*

Ūdens noteikti būs tas elements, kas sekos ugunij. Taču Debesīm vispirms būs jāizdara kaut kas labs parastajiem cilvēkiem. Ūdens spēks slēpjas tā pārākumā, melnā tiks atzīta par tā krāsu, un ūdens tiks izmantots kā paraugs darīšanu kārtošanā... Kad cikls būs pabeigts, tas atkal sāksies no jauna ar zemi."³¹²

Balstoties uz viņa fundamentālajām idejām, politisko spēku pieaugums un noriets bija cieši saistīts ar pieciem elementiem, veco vienmēr nomainot jaunajam, jau iepriekš minētajā elementu

³⁰⁹ **Peerenboom R. P.** Law and Morality in Ancient China: The Silk Manuscripts of Huang-Lao. Albany: State University of New York Press, 1993. 226.lpp.

³¹⁰ **Jia Wang.** 佳王. The Hundred Schools of Thought. Zhu zi bai jia. 诸子百家. Hefei: Huang shan shu she, 2013. 82.lpp.

³¹¹ 禹 *Yu* (dzīv. apm. 2200. g. – 2100. g. p.m.ē.). Sja dinastijas izveidotājs.

³¹² **Feng Youlan.** 冯友兰. A Short History of Chinese Philosophy. Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 250.lpp.

savstarpējās nomaiņas secībā: zeme ⇨ koks ⇨ metāls ⇨ uguns ⇨ ūdens, līdz cikls sākas no sākuma.³¹³

Saistībā ar kosmoloģiju viņa vārds tika saistīts ar debess ķermeņiem, kas viņu atšķīra no citiem tāda paša vārda īpašniekiem. Ideja par deviņiem kontinentiem (*da dzjiu džou*³¹⁴), kā arī jau iepriekš minēto piecu elementu ciklu tiek visvairāk saistītas tieši ar Dzou Jeņ vispārējo teoriju. Ķīnas senajos kosmoloģijas uzskatos pastāvēja divas vispārzināmas teorijas – “debesu nojumes teorija”³¹⁵ un “debesu sfēras teorija”³¹⁶, uz kurām Dzou Jeņ balstīja savu unikālo teoriju par deviņiem kontinentiem. Viņš uzskatīja, ka Ķīnas vidus valsts teritorijas ziņā aizņem tikai vienu devīto daļu no visas pasaules, un attiecīgi visa pārējā pasaule sastāv no deviņiem kontinentiem, no kuriem katrs atradās okeāna vidū, pilnībā izolēts, bez iespējas savstarpēji sazināties vienam kontinentam ar otru.³¹⁷ Doktrīna, protams, bija nepilnīga, un tajā vidus Ķīnas daļa bija tikai neliela daļa no visas pasaules. Bet ar savu neparasto iztēli Dzou Jeņ pievērsa uzmanību pasaulei ārpus Ķīnas robežām, kā arī mainīja izpratni par pasaules iespējamo cilvēku prātos.³¹⁸

Dzou Jeņ bija izglītojies dažādās jomās: kosmoloģijā, zīlēšanā, novērojot zvaigžņu stāvokli, ģeogrāfijā, vēsturē, filozofijā un politikā. Piemēram, ap viņa dzīvošanas laiku tika sarakstīta pirmā matemātikas rokasgrāmata, kurā atsevišķas teorijas un prakses bija balstītas uz Dzou Jeņ idejām. Tāpat attīstījās arī astronomijas nozare, jo valdnieki, ieinteresēti kosmoloģijas teorijās, pastiprināti sāka pievērsties kalendāru veidošanai.³¹⁹

Šis bija pirmais mēģinājums Ķīnas vēsturē veidot valdību, sabiedrību, vēsturi, astronomiju un ģeogrāfiju pēc vienas konkrētas formulas, kuras pamatā ir praktiski novērojumi. Viņa teoriju “papildinājumi” vairāk bija iztēles auglis nekā loģisks secinājums, taču šī vispārējā teorija ir pieņēmuma rezultāts, lai cik vienkāršots tas tajos laikos būtu bijis. Viņa tagadnes nozīmes uzsvēršana savās teorijās (*jiņ* un *jan* un pieci elementi ir klātesoši it visā jebkurā laikā) viņu krasi atšķīra no viņa priekšgājējiem vai laikabiedriem, kuri kā standartu izmantoja pagātnes konceptu.³²⁰

³¹³ **Gernet Jacques.** A History of Chinese Civilization. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 158.lpp.

³¹⁴ 大九州 *da jiu zhou*

³¹⁵ 盖天说 *gai tian shuo*. Tulkots no angļu valodas nosaukuma “Theory of canopy-heavens”.

³¹⁶ 浑天说 *hun tian shuo*. Tulkots no angļu valodas nosaukuma “Theory of sphere-heavens”.

³¹⁷ **Jia Wang.** 佳王. The Hundred Schools of Thought. Zhu zi bai jia. 诸子百家. Hefei: Huang shan shu she, 2013. 81.lpp

³¹⁸ **He Zhaowu** (ed.). An Intellectual History of China. Beijing: Foreign Languages Press, 2008. 71.lpp.

³¹⁹ **Eberhard Wolfram.** A History of China. Los Angeles: University of California Press, 1977. 59.lpp.

³²⁰ **Chan Wing-Tsit** (tr.). A Source Book in Chinese Philosophy. Princeton: Princeton University Press, 1969. 248.lpp.

3. Jiņ un jan un Piecu elementu teorija Cjiņ un Haņ dinastijās

3.1. Cjiņ dinastijas laiks

Džou dinastijas un Karojošo valstu perioda norietā starp visām nelielajām, bet spēcīgajām valstīm spēku un ietekmi visvairāk sāka iegūt Cjiņ valsts. Tā atradās Ķīnas rietumu daļā, kur arī savulaik nāca pie varas Džou dinastija (mūsdienu Šaņsji³²¹ province un Gaņsu³²² provinces austrumu daļa)³²³. Cjiņ valsts valdnieki cieši sadarbojās ar Likumu skolas padomdevējiem, ietekmīgākais un zināmākais no tiem bija Šan Jan³²⁴. Viņa skarbās reformas stiprināja Cjiņ varu, izveidojot birokrātiju, un sabiedrība un citi līderi bija lojāli, bargie sodi mazināja noziedzību, tādējādi Cjiņ valsts spēja uzkrāt vairāk līdzekļus un attīstīties.³²⁵

Tā līdz 221. gadam p.m.ē. Cjiņ Šihuan, pirmais dinastijas valdnieks, iekaroja pārējās sešas konkurējošās valstis – Haņ³²⁶, Džao³²⁷, Veī³²⁸, Ču³²⁹, Jeņ³³⁰ un Cji³³¹ - un kļuva par Ķīnas imperatoru, izveidojot pirmo apvienoto Ķīnas dinastiju.³³² “Haņ vēsturē” šis brīdis tika aprakstīts kā “*pirmais Cjiņ imperators apvienoja visu zem debesīm*”, norādot uz visu Ķīnas teritoriju apvienošanu.³³³

“Lielā vēsturnieka pierakstos” Sima Cjeņ tā laika notikumus aprakstīja kā skarbu un nežēlīgu laika posmu vēsturē. Attiecībā uz pieciem elementiem, Dzeltenās upes nosaukums ticis nomainīts uz Spēka upi, jo tam bija jāiezmē Cjiņ dinastijas elementa – ūdens – valdīšanas laika sākumu.³³⁴

Cjiņ dinastijas rituāli bija cieši saistīti ar piecu elementu un to sistēmu jeb elementu saistību citam ar citu, piecām planētām, krāsām, garšām, smaržām un visu pārējo, ko vien varēja iedalīt kategorijās pa pieci, pielāgojot katrai kategorijai savu elementu. Tā kā dinastijas izvēlētais elements bija ūdens, kas pārmāca uguni un Džou dinastiju, Cjiņ dinastijas institūcijām vajadzēja būt ciešā

³²¹ 陕西 *Shaanxi*

³²² 甘肃 *Gansu*

³²³ **Jiang Xiangyan**. Famous Chinese Figures and their Stories. Shanghai: Shanghai Educational Press, 2008. 23.lpp.

³²⁴ 商鞅 *Shang Yang* (dzīv. 390. g. – 338. g. p.m.ē.).

³²⁵ **Fairbank John King, Goldman Merle**. China: A New History. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2006. 55.lpp.

³²⁶ 韩 *Han* (403. g. – 230. g. p.m.ē.)

³²⁷ 赵 *Zhao* (403. g. – 222. g. p.m.ē.)

³²⁸ 魏 *Wei* (403. g. – 225. g. p.m.ē.)

³²⁹ 楚 *Chu* (1030. g. – 223. g. p.m.ē.)

³³⁰ 燕 *Yan* (11. gs. – 222. g. p.m.ē.)

³³¹ 齐 *Qi* (1046. g. – 221. g. p.m.ē.)

³³² **Bai Shouyi** (ed.). An Outline History of China. Beijing: Foreign Languages Press, 2002. 112.lpp.

³³³ **Ban Gu**. 孟坚. Chronicles of the Han Dynasty I. Beijing: Wai wen chu ban she, 2015. 201.lpp.

³³⁴ **Sima Qian**. 司马迁. Selections from Records of the Historian I. Shi ji xuan. 史记选. Beijing: Wai wen chu ban she, 2010. 23.lpp.

harmonijā ar šo elementu. Tādējādi dinastijas pārstāvošie karogi ieguva melnu krāsu, likumi tika pamatoti ar ūdens elementa īpašībām, kā arī līdz precizitātei tika pielāgoti tādi sīkumi, kā ceremoniju cepuru forma.³³⁵

Pēc nesaskaņām ar konfuciānisma skolas skolotājiem, Li Si³³⁶, kas arī bija viens no Likumu skolas padomdevējiem, kā arī viens no vadošajiem Cjiņ dinastijas ministriem, brīdināja imperatoru, ka Konfūcija sekotāji ir bīstami, jo vienmēr cildināja senos valdniekus, tādējādi esošo nomelnojot. Tādēļ imperators lika iznīcināt pilnīgi visas vēstures grāmatas un materiālus, tajā skaitā arī citu filozofisko skolu darbus. Tika piedraudēts, ka ikviens, kurš pieminēs kādu no Konfūcija klasiskajiem darbiem, tiks nogalināts.³³⁷ Vienīgās grāmatas, kuras ļāva atstāt, bija “Cjiņ Vēsture” (“*Cjiņ ši*”³³⁸) un traktātus, kas bija sarakstīti par medicīnu, lauksaimniecību un zīlēšanu, tajā skaitā arī “Pārmaiņu kanonu”.³³⁹

Cjiņ Šihuan īsajā valdīšanas laikā viņš tomēr paspēja izdarīt lietas, kas ir atstājušas pēdas arī mūsdienās. Bez vienotas Ķīnas izveidošanas, viņa valdīšanas laikā aktīvi norisinājās Lielā Ķīnas mūra (*Čančen*³⁴⁰) būvniecība. Viņš izveidoja arī vienotu rakstības sistēmu, ko dēvēja par “Mazo zīmograkstu” (“*Sjao džuan*”³⁴¹).³⁴² Tāpat ievērojama ir Terakotas armija (*Bingmajun*³⁴³), kas atrodas netālu no Sjiaņ pilsētas Šaņsji provincē. Tā tika izveidota imperatora kapenēs, lai aizsargātu viņu pat nāvē, un sastāvēja no 7 000 māla karavīru figūrām.³⁴⁴

Kopumā Cjiņ dinastijas 15 gadu valdīšanas laiks (221. g. – 206. g. p.m.ē.) bija nepatīkams laika posms tā laika sabiedrībai. Likumu bardzība un lielle nodokļi radīja skarbus dzīves apstākļus. Pirmais Cjiņ dinastijas imperators mira pēkšņā nāvē 210. g. p.m.ē., un no tā brīža viņa veidotā impērija sāka irt. Viņa izveidotā režīma ideoloģija bija nepilnīga un tādēļ nespēja pilnvērtīgi funkcionēt. Cjiņ Šihuan pēcteči turpināja izmantot Cjiņ birokrātiskās kontroles metodes, taču to

³³⁵ **Gernet Jacques.** A History of Chinese Civilization. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 159.lpp.

³³⁶ 李斯 *Li Si* (dzīv. 280. g. – 208. g. p.m.ē.).

³³⁷ **Aster Howard, Xu Mingqiang** (ed.). China: Images of a Civilization. Beijing: Foreign Languages Press, 2010. 58.lpp.

³³⁸ 秦史 *Qin shi*

³³⁹ **Xu Tingting.** Quick Access to Chinese History: From Ancient Times to the 21st Century. Beijing: Foreign Languages Press, 2010. 33.lpp.

³⁴⁰ 长城 *Changcheng*

³⁴¹ 小篆 *Xiao zhuan*

³⁴² **Jiang Xiangyan.** Famous Chinese Figures and their Stories. Shanghai: Shanghai Educational Press, 2008. 24.lpp.

³⁴³ 兵马俑 *Bingma yong*

³⁴⁴ **Luo Zhewen.** China: World Cultural and Natural Heritage Sites. Beijing: Foreign Languages Press, 2002. 22.lpp.

darīja pakāpeniski un apvienoja ar visaptverošu morālu kosmoloģijas ideju, kas koncentrējās uz imperatoru.³⁴⁵

3.2. Haņ dinastijas laiks

Haņ dinastijas (206. g. p.m.ē. – 220. g. m.ē.) sākums, pateicoties Cjiņ skarbajai valdīšanai, bija diezgan sarežģīts. Iedzīvotāju skaits bija krasi samazinājies no 20 miljoniem uz nepilniem sešiem miljoniem, jo daudzi aizgāja bojā bada un karu dēļ. Pakāpeniski tika samazināts lielais nodokļu slogs, kas veiksmīgi palīdzēja tautai un ekonomikai atkopties, kā arī valdīšana dinastijas sākumā tika balstīta uz daoisma principiem, kas bija pasīvāki, mazāk ierobežojoši un vairāk ļāva lietām darboties pašām no sevis, salīdzinot ar stingriem Likumu skolas principiem.³⁴⁶

Kad Haņ dinastija nāca pie varas, valdīja diskusijas par to, kurš elements pienākas Haņ dinastijai. Tā kā Cjiņ dinastija bija pastāvējusi tik īsu laika posmu, salīdzinot ar citām dinastijām, daudzi to neuzskatīja par likumīgu dinastiju, kā arī tai bija slikta reputācija savas stingrās un skarbās valdīšanas dēļ. Tādēļ šī daļa sabiedrības uzskatīja, ka, sekojot Džou dinastijai, Haņ dinastijas elementam ir jābūt ūdenim. Savukārt otra sabiedrības daļa, atzīstot Cjiņ dinastiju, ticēja, ka Haņ dinastijas elementam jābūt zemei, jo bija apiets pilns piecu elementu cikls, un tam atkal bija jāatsākas no jauna ar zemes elementu. Visbeidzot 104. g. p.m.ē. imperators Vu³⁴⁷ izlēma un formāli paziņoja, ka zeme bija Haņ dinastijas spēks.³⁴⁸

Tieši Haņ dinastijas pirmajā pusē *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorija, varētu teikt, piedzīvoja savus zelta laikus. Idejas, kas bija veidojušās no vienkāršiem principiem, un tālāk filozofija, kas balstījās uz laika un telpas savstarpējām sakritībām, skaidroja kosmosa un visa zināmā veidošanos. Šīs idejas kļuva īpaši populāras Haņ dinastijas laikā.³⁴⁹

Kopumā Haņ dinastijas lielākā atšķirība no iepriekšējām dinastijām bija tā, ka dinastijas laikā filozofija konkrētāk sadalījās divās daļās - reliģijā un zinātnē. Iepriekš tās savstarpēji bija vairāk sajaukušās un bija daudz sarežģītāk noteikt robežu starp tām. *Jiņ* un *jan* domātāju skola jau iepriekš vēsturē savās idejās apkopoja gan reliģijas, gan zinātnes iezīmes. Tā balstījās uz tradīcijām, tomēr

³⁴⁵ Fairbank John King, Goldman Merle. China: A New History. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2006. 57.lpp.

³⁴⁶ Aster Howard, Xu Mingqiang (ed.). China: Images of a Civilization. Beijing: Foreign Languages Press, 2010. 63.lpp.

³⁴⁷ 武 Wu (dzīv. 157. g. – 87. g. p.m.ē.) Haņ dinastijas imperators laikā no 141. g. līdz 87. g. p.m.ē.

³⁴⁸ Feng Youlan. 冯友兰. A Short History of Chinese Philosophy. Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 254.lpp.

³⁴⁹ Gernet Jacques. A History of Chinese Civilization. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 158.lpp.

tajā pašā laikā attīstīja sevī zinātni. Izmantojot vecos zinātnes priekšstatus un senās reliģijas, sistematizējot un attīstot tos, *Jiņ* un *jan* domātāju skola bija spējīga izskaidrot pasauli, kāda tā arī bija.³⁵⁰

Nozīmīgs jēdziens, kas *jiņ* un *jan* un piecus elementus ietekmēja tieši Haņ dinastijas laikā, bija *cji*³⁵¹. Tas atrodams tieši Haņ *jiņ* un *jan* kosmoloģijas teorijas pamatos. *Cji* varētu uzskatīt par to, kas atrodas it visos objektos pasaulē un kosmosā un aptver visas pasaulīgās parādības. *Jiņ* un *jan* un pieci elementi identificēja un klasificēja *cji* īpašības un iezīmes, atzīmējot *cji* kustību noteiktā laika ciklā vai kosmosa pārmaiņu rezultātā. Zeme, koks, metāls, uguns un ūdens šajā sistēmā darbojās ap *cji*, kā fāze no tā, pārmainot *sjin*³⁵² iekš *vu sjin* jeb piecu elementu būtību uz vairāk pasīvāku, izmantojot to tulkojumu, kas norāda uz īslaicīgāku kustību.³⁵³

Cji bija sastopams ķīniešu valodā jau ļoti agri. Etnoloģiski Džou dinastijā ķīniešu hieroglifs, kas apzīmē *cji*, simbolizēja mākoņainos tvaikus vai garaiņus, kas, paceļoties augšup, pazuda debesīs.³⁵⁴ Aplūkojot tradicionālo hieroglifu, tā nozīme ir burtiskāka. “氣” apakšējā daļa veidojās no hieroglifa *mi*³⁵⁵, kas nozīmē “rīsi”, un *cji* tiešais tulkojums ir “gāze”, “gaiss”, “smarža” vai “elpa”, kas kopā burtiski apzīmēja tvaikojošus rīsus. Tajā pašā laikā *cji* simbolizē arī enerģiju, spēku un vitalitāti, kā arī tā nepārtrauktā kustība un cirkulācija ir nepieciešama fiziskai un arī garīgai veselībai un harmonijai.³⁵⁶

Tāpat kļuva aktuāli koncentrēties uz tagadni un apkārto notiekošo, un arvien vairāk filozofu meklēja visas pasaules izskaidrojumu. *Jiņ* un *jan* domātāju skolas idejas pārņēma citu skolu pārstāvji, un vairs arī nebija tik būtiski, kā viņi paši sevi dēvēja un pie kuras filozofu skolas piederēja – tajās tāpat bija atrodamas *Jiņ* un *jan* skola un tās būtiskās idejas.³⁵⁷ Daudzi daoisti un budisti no Haņ dinastijas laikiem uzskatīja, ka primārie elementi radīja debesis un zemi. Viņi ticēja, ka pilnīgi visas lietas ir pastāvīgā kustībā un konstanti mainās, un materiāls *cji* (vitalitāte), kas ir it visa pamatā, arī ir pastāvīgā kustībā un pārmaiņā. Filozofi uzsvēra, ka pasaulē nepastāvēja kustība bez matērijas, kā arī nepastāvēja matērija bez kustības.³⁵⁸

³⁵⁰ **Feng Youlan.** The Spirit of Chinese Philosophy. Nanjing: Jiangsu Literature and Art Publishing House, 2013. 160.lpp.

³⁵¹ 气 *qi*

³⁵² 行 *xing*. Tiek tulkots arī kā “pagaidu”, “īslaicīgs”, “cirkulācijā”, “vadīt”.

³⁵³ **Loewe Michael, Shaughnessy Edward L.** (ed.). The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 B.C. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 860.lpp.

³⁵⁴ **Cua Antonio S.** (ed.). Encyclopaedia of Chinese Philosophy. New York: Routledge, 2003. 615.lpp.

³⁵⁵ 米 *mi*

³⁵⁶ **Nadeau Randall L.** Asian Religions: A Cultural Perspective. Malden: John Wiley & Sons Inc., 2014. 78.lpp.

³⁵⁷ **Feng Youlan.** The Spirit of Chinese Philosophy. Nanjing: Jiangsu Literature and Art Publishing House, 2013. 160.lpp.

³⁵⁸ **Zhang Qizhi** (ed.). Traditional Chinese Culture. Beijing: Foreign Languages Press, 2004. 54.lpp.

Pastāv mīts, ka *cji* izveidojies no primārā haosa (*huṇduṇ*³⁵⁹), un to jau sākotnēji iedalīja divos spēkos, sauktos par *jan cji*³⁶⁰ un *jiṇ cji*³⁶¹ jeb *jan* enerģija un *jiṇ* enerģija. *Jan cji*” esot bijis gaišs un gaisīgs, enerģētisks un karsts – tas izveidoja uguni, un no uguns nāca saules un zvaigžņu karstums. *Jiṇ cji* bija smags un auksts – tas gremdējās un nogulsņējās, radot ūdeni un zemi.³⁶²

“*Huainanḏzi*”³⁶³ bija senais ķīniešu teksts, kas sastāvēja no eseju kolekcijas, kuras tika apkopotas no Liu An³⁶⁴ prinča galmā notikušām debatēm.³⁶⁵ Tajā *cji*, *jiṇ* un *jan* un piecu elementu nozīmi aprakstīja sekojoši:

“*Lielais Sākums radīja tukšu eksistenci, un šī tukšā eksistence radīja kosmosu. Kosmos radīja pirmatnējo cji, kam bija ierobežojumi. Tas, kas bija tīrs un gaišs (jan), apvienojās un radīja debesis. Tas, kas bija smags un tumšs (jiṇ), apvienojās un radīja zemi... Debesu un zemes esence radīja jiṇ un jan, un koncentrētā jiṇ un jan esence radīja četrus gadalaikus. Izkaisītā jiṇ un jan esence izveidoja neskaitāmas lietas. Karstais jan spēks radīja uguni, un uguns izveidoja sauli. Aukstais jiṇ spēks radīja ūdeni, un ūdens izveidoja mēnesi... [un tā tālāk līdz tika izveidots viss kosmos].”³⁶⁶*

Pieci elementi reizēm tika dēvēti par pieciem *cji* veidiem. “*Baihu tun*”³⁶⁷, ko sarakstīja Haṇ dinastijas vēsturnieks un politiķis Baṇ Gu³⁶⁸, bija eseju kopums, kurā tika apspriesta ķīniešu seno klasisko darbu patiesā nozīme. Tajā bija atrodamas diskusijas arī par pieciem elementiem: “*Kas ir domāts ar pieciem elementiem? Jēdziens atsaucas uz metālu, koku, ūdeni, uguni un zemi, un tā ideja skaidro, ka tie aktivizē debesu cji.*”³⁶⁹

³⁵⁹ 混沌 *hundun*. Viens no mītiem, kā ir veidojies kosmos. *Huṇduṇ* bija pastāvējis pirms jebkā rašanās, kad viss bija haosā un kad vēl nebija izveidojusies konkrēta sistēma starp kārtību un nekārtību, *jiṇ* un *jan*, tas viss bija vienā lielā kopumā. *Huṇduṇ* bieži tiek saistīts kopā arī ar citiem pasaules radīšanas mītiem, piemēram, Paṇ Gu bija dzimis iekš *huṇduṇ* un tālāk viņš izveidoja pasauli u.c. (**Schipper Mineke** (ed.). *China's Creation and Origin Myths: Cross-cultural Explorations in Oral and Written Traditions*. Leiden: Brill, 2011. 121.lpp.)

³⁶⁰ 阳气 *yangqi*

³⁶¹ 阴气 *yinqi*

³⁶² **Nadeau Randall L.** *Asian Religions: A Cultural Perspective*. Malden: John Wiley & Sons Inc., 2014. 78.lpp.

³⁶³ 淮南子 *Huainanzi*. Izveidots ap 140. g. p.m.ē.

³⁶⁴ 刘安 *Liu An* (dzīv. 179. g. – 122. g. p.m.ē.). Haṇ dinastijas princis un padomdevējs savam brāļadēlam, imperatoram Vu (武 Wu).

³⁶⁵ **Liu An.** 刘安. *Huainanzu: Philosophical Synthesis in Early Han Thought*. Hong Kong: Hong Kong University Press, 1985. 1.lpp.

³⁶⁶ **Peerenboom R. P.** *Law and Morality in Ancient China: The Silk Manuscripts of Huang-Lao*. Albany: State University of New York Press, 1993. 227.lpp.

³⁶⁷ 白虎通 *Baihu tong*

³⁶⁸ 班固 *Ban Gu* (dzīv. 32. g. – 92. g. m.ē.)

³⁶⁹ **Feng Youlan.** *The Spirit of Chinese Philosophy*. Nanjing: Jiangsu Literature and Art Publishing House, 2013. 164.lpp.

Haņ astroloģiskā kalendāra teorijā, medicīnā vai politikā, *jiņ* un *jan* un pieci elementi tika izmantoti, lai mēģinātu skaidrot, kā *cji* darbojas. Tad iegūtās zināšanas tika pielietotas attiecīgajā sfērā, piemēram, lai ārstētu kādu slimību vai laikapstākļu prognozei.³⁷⁰

“Haņ dinastijas vēstures” nodaļā “Literatūras traktātā” (“*Ji veņdzi*”³⁷¹) Haņ dinastijas laika mistiskās filozofijas vai zinātnes tika vispārēji iedalītas sešās grupās: astroloģija, almanahs³⁷², pieci elementi, tradicionālā zīlēšana (ar pelašķu kātiem, kā arī kaulu un čaulu apdedzināšana), jaukta tipa zīlēšana un dažādu formu sistēma. “Literatūras traktātā” pirmie no tiem tiek aprakstīti šādi:

“Astroloģijas galvenais uzdevums ir sistematizēt divdesmit astoņus zvaigznājus, kā arī piefiksēt piecu planētu, saules un mēness pārmaiņas, lai tādējādi reģistrētu veiksmes un neveiksmes izpausmes.

Almanaha galvenais uzdevums ir sistematizēt četrus gadalaikus pareizajā kārtībā, pielāgot ekvinoācijas un saulgriežus un piefiksēt saules, mēness un piecu planētu atbilstību viens otram, lai tādējādi izpētītu aukstuma un siltuma, dzīvības un nāves pārmaiņas... Caur tā mākslu ir iespējams novērot gan nelaimi, gan laimi vai labklājību.

*Trešā māksla ir izveidojusies no piecu elementu periodiskās atkārtšanās, un, ja to izpleš līdz tās tālākajām robežām, nav nekas, ko ar to nevarētu sasniegt.”*³⁷³

Sestā grupa jeb dažādu formu sistēma bija kombinācija starp fiziognomiju³⁷⁴ un teoriju, kas vēlāk tika apzīmēta ar jēdzienu *fenšui*³⁷⁵, burtiski – vējš un ūdens. *Fenšui* ir balstīts uz ideju, ka cilvēks ir daļa no visuma, tādēļ gan cilvēku mājvieta, gan kapenes bija jāveido noteiktā, harmoniskā sistēmā ar dabas spēkiem, tas ir, vēju un ūdeni.³⁷⁶

Haņ dinastijas filozofs Dun Džunšu *jiņ* un *jan* aprakstīja, kā “*pastāvīgais debesu stāvoklis meklējams tajā, ka pretēji spēki nekad nevar pieaugt vienā laikā... Jiņ un jan ir šie vienlīdzīgi pretējie spēki, tādējādi, kad viens ceļas uz augšu, otrs laižās lejup*”.³⁷⁷ Kad *jiņ* aug, *jan* samazinās; kad *jan* aug, *jiņ* samazinās. Kad *jan* aug, tas palīdz kokam, ļaujot koka *cji* būt dominējošam. Kad tas notiek, ir pavasaris. *Jan* palīdz arī ugunij, ļaujot uguns *cji* būt dominējošam. Kad tas notiek,

³⁷⁰ Loewe Michael, Shaughnessy Edward L. (ed.). The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 B.C. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 861.lpp.

³⁷¹ 艺文志 *Yi wenzhi*

³⁷² Kalendārs, kas papildus saturēja arī citādus datus, piemēram, astronomiskus, meteoroloģiskus u.c.

³⁷³ Feng Youlan. 冯友兰. A Short History of Chinese Philosophy. Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 238.lpp.

³⁷⁴ Temperamenta un rakstura noteikšana pēc sejas pazīmēm; diagnozes noteikšana pēc sejas izteiksmes vai izskata.

³⁷⁵ 风水 *fengshui*

³⁷⁶ Feng Youlan. 冯友兰. A Short History of Chinese Philosophy. Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 239.lpp.

³⁷⁷ Peerenboom R. P. Law and Morality in Ancient China: The Silk Manuscripts of Huang-Lao. Albany: State University of New York Press, 1993. 226.lpp.

iestājas vasara. Kad *jiņ* aug, tas palīdz metālam, ļaujot tā *cji* būt dominējošam. Kad tas notiek, ir rudens. *Jiņ* palīdz arī ūdenim, ļaujot ūdens *cji* būt dominējošam. Kad tas notiek, iestājas ziema.³⁷⁸

Var uzskatīt, ka *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorija bija atrodama sākotnējā idejā, kas veidoja *Huan-Lao*³⁷⁹ fundamentālās dabas teoriju, kad cilvēku pasaules kārtības veidošanai tiek izmantoti tie paši notiekumi, kas darbojas dabas pasaulē. Dzou Jeņ arī bija šīs teorijas atbalstītājs, tomēr īpašu popularitāti tā iemantoja tieši Haņ dinastijas laikā. Ar teorijas pilnveidošanos, *jiņ* un *jan* un pieci elementi aizvien vairāk tika saistīti tieši ar kosmoloģiskiem jēdzieniem (daudz sarežģītākā un nopietnākā sistēmā un teorijā, salīdzinot ar senāku vēsturi), kas noteica dabas kārtību.³⁸⁰

Kosmoloģijas zinātne apmēram pirmajā gs. p.m.ē. sastāvēja no trim daļām – *cji*, *jiņ* un *jan* un pieciem elementiem. *Jiņ* un *jan* un piecu elementu cikliskā sistēma bija dominējošā teorija Haņ laikā, un visu veidu dabas parādības un cilvēku darbība joprojām tika sistematizēta pēc to teorētiskās interpretācijas. Tomēr, salīdzinot ar Karojošo valstu perioda idejām, trīs iepriekš minētie jēdzieni nebija tik cieši saistīti viena ar otru, kādas tās kļuva Haņ dinastijā. *Cji* ideja, kā daļa no dabas un cilvēku pasaules, jau bija pastāvoša sen; *jiņ* un *jan* tika saistīts ar *cji*, bet negrozījās tikai ap to; *vu sjin* tika tieši saistīti ar pieciem elementiem, kurus dēvēja arī par *vu cai*, bet *sjin* vairāk tika izprasts kā katra elementa individuālais process, ne kā fāze *cji* ciklā.³⁸¹

134. gadā p.m.ē. Dun Džunšu tā laika imperatoram Vu ierosināja noteikt “*konfuciānismu kā vienīgo un oficiālo valsts ideoloģiju, un visas pārējās domātāju skolas aizliegt*”. Tomēr izmantojot gan Likumu, gan Daoisma, gan *Jiņ* un *jan* skolas idejas, Dun Džunšu pārdefinēja konfuciānismu “kosmosa” formātā, kurā Debesis bija augstākais spēks, kas pārvaldīja cilvēkus un visu pārējo pastāvošo. Viņa jaunā teorija bija saistoša citiem Konfūcija sekotājiem, jo deva sistemātiskas atbildes uz dažādiem jautājumiem par politiku, sabiedrību, filozofiju un citām. Tā kā šajā laikā konfuciānisms palīdzēja veicināt varas centralizēšanu, tas pakāpeniski kļuva par vadošo Ķīnas mācību.³⁸²

³⁷⁸ **Feng Youlan.** The Spirit of Chinese Philosophy. Nanjing: Jiangsu Literature and Art Publishing House, 2013. 165.lpp.

³⁷⁹ 黄老 *Huang-Lao*. Sistēma, kas tiek saistīta ar Dzelteno Imperatoru un daoisma mītisko izveidotāju Laodzi. Iepriekš valdošo Cjiņ dinastijas skarbo valdīšanas sistēmu, kas tika bāzēta uz Likumu skolas idejām, nomainīja Daoisma daudz pasīvākā “samierināšanas un neiejaukšanās” metode. (**Tu Weiming.** The Confucianization of Politics. Confucianism. 16.03.2018. <https://www.britannica.com/topic/Confucianism#ref391498> [skat. 27.04.2018.])

³⁸⁰ **Peerenboom R. P.** Law and Morality in Ancient China: The Silk Manuscripts of Huang-Lao. Albany: State University of New York Press, 1993. 227.lpp.

³⁸¹ **Loewe Michael, Shaughnessy Edward L.** (ed.). The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 B.C. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 861.lpp.

³⁸² **Xu Tingting.** Quick Access to Chinese History: From Ancient Times to the 21st Century. Beijing: Foreign Languages Press, 2010. 41.lpp.

Pēc tam, kad 124. gadā p.m.ē. Haņ dinastijā tika izveidota Seno tekstu skola³⁸³ (*Taisjue*³⁸⁴), konfuciānisms kļuva par dominējošo valsts filozofiju. Tajā studenti apguva administratīvās un izglītības funkcijas, un lielākoties kā akadēmijas literatūra tika izmantoti tikai konfuciānisma klasiskie darbi.³⁸⁵ Skolas sekotāji izdzēsa *Jiņ* un *jan* domātāju skolas atstātās pēdas, kas bija paspējušas iesakņoties arī konfuciānismā. *Jiņ* un *jan* un pieci elementi tika sajaukti ar daoisma mācībām un iekļāvās daoisma teorijā. Tādā veidā abas senās filozofijas atgriezās pie savām saknēm – Konfūcija idejas tika mācītas akadēmijā, taču Laodzi kļuva par reliģiskā daoisma svēto līderi.³⁸⁶

Pēc Haņ dinastijas sabiedrība un valdnieki vairs nepievērsa lielu uzmanību piecu elementu saistīšanai ar savu dinastiju. Tikai 1911. gadā, kad pienāca pēdējās Ķīnas dinastijas (Cjin³⁸⁷) pastāvēšanas beigas un tika izveidota Ķīnas Republika (*Džunhua miņguo*³⁸⁸), valdnieka oficiālais nosaukums joprojām ietvēra sevī teikuma daļu “*Valdnieks caur Debesīm [Debesu Mandātu] un saskaņā ar [piecu elementu] pārmaiņām.*”³⁸⁹

Visā visumā ir sarežģīti kategoriski nošķirt dažādus filozofijas novirzienus vienu no otra. Gan Karojošo valstu perioda beigās, kā arī Haņ dinastijā dažādie *jiņ* un *jan* speciālisti, burvji, daoisti un viņu idejas savā starpā gan kombinējās, gan pārklājās, kas filozofiju sistematizēšanas procesu noteikti apgrūtināja. Tāpat arī jēdzieni, kas atklājas jau Džou dinastijā rakstītajos senajos darbos vai sāgās, piemēram, *fanši*, var tikt attiecināti uz dažādiem filozofijas novirzieniem.³⁹⁰

Jiņ un *jan* un piecu elementu cikls bija nozīmīgs visu iepriekš minēto dinastiju laikā. Ja cilvēks nerīkojās atbilstoši pareizajai dabiskajai kārtībai, kosmiskā harmonija tika zaudēta un traucēta, kas ietekmēja gan cilvēku, gan dabu. Tas bija inteligenta valdnieka darbs, uzturēt dabisko kārtību un pārliecināties, ka sabiedrība no šiem principiem neatkāpjas.³⁹¹

Ideja par *jiņ* un *jan* un pieciem elementiem aptvēra dažus pirmatnējus materiālistiskus un zinātniskus principus, kā arī mānticīgas un mistiskas iezīmes. Tādēļ pēc Cjin un Haņ dinastijām šīs skolas idejas sadalījās divos virzienos. Viens bija saistīts ar dabas zinātņu apvienošanu un tālāku

³⁸³ Burtiski tulkojot – “Lielākā mācīšanās”, sauksa arī par “Impērijas Akadēmiju”.

³⁸⁴ 太学 *Taixue*

³⁸⁵ **Xu Tingting.** Quick Access to Chinese History: From Ancient Times to the 21st Century. Beijing: Foreign Languages Press, 2010. 41.lpp.

³⁸⁶ **Feng Youlan.** The Spirit of Chinese Philosophy. Nanjing: Jiangsu Literature and Art Publishing House, 2013. 174.lpp.

³⁸⁷ 清 *Qing* (1636. g. – 1912. g.)

³⁸⁸ 中华民国 *Zhonghua minguo*

³⁸⁹ **Feng Youlan.** 冯友兰. A Short History of Chinese Philosophy. Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015. 245.lpp.

³⁹⁰ **Gernet Jacques.** A History of Chinese Civilization. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 159.lpp.

³⁹¹ **Peerenboom R. P.** Law and Morality in Ancient China: The Silk Manuscripts of Huang-Lao. Albany: State University of New York Press, 1993. 229.lpp.

pilnveidošanu, tajā skaitā jau iepriekš pieminēto kosmoloģijas nozari, medicīnu un citām. Otrs virziens turpināja attīstīt reliģiskas un mistiskas teorijas, kas bija izveidojušās no doktrīnas par debesu un cilvēka savstarpējo vienotību, kā rezultātā tās pārtapa sava veida teoloģijā.³⁹²

³⁹² **He Zhaowu** (ed.). *An Intellectual History of China*. Beijing: Foreign Languages Press, 2008. 72.lpp.

Secinājumi

Lai sasniegtu darbā izvirzīto mērķi, izpētītu *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorijas pirmsākumus un apkopotu informāciju par to, bija nepieciešams aplūkot vairākus tūkstošus garu laika posmu Ķīnas vēsturē, pārskatot daudz avotus un materiālus par Ķīnas vēstures un arī kultūras un filozofijas aizsākumiem. Darbā tika apskatīts aizvēstures laiks, Šan, Džou, Cjiņ un Haņ dinastijas un dažādi vēsturiski notikumi, kas tieši vai netieši ietekmēja *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorijas veidošanos. Arī dažādu tā laika valdnieku lēmumi, dabas fenomeni un cilvēku izpratnes līmenis noteica abu teoriju attīstību.

Ķīnas filozofijas aizsākumi ir meklējami dziļi tās vēsturē. Kad tā laika sabiedrība bija savas filozofiskās domas attīstības pirmsākumos, aktuālas bija vienkāršas idejas par it visa mainību. “Debesu Mandāts” bija nozīmīgs tā laika avots, kas īpaši ietekmēja cilvēku domu virzību un filozofijas pirmatnēju attīstīšanos. Lai gan šajā laikā *jiņ* un *jan* un pieci elementi netika minēti, “Debesu Mandāta” ideja par it visa mainību vēlāk bija *jiņ* un *jan* pamatos. Tāpat arī pieci elementi tika saistīti ar dinastiju nomaiņas procesu, daloties līdzīgās idejās ar “Debesu Mandātu”.

Jau senākajos laikos bija atrodamas *jiņ* un *jan* un piecu elementu iezīmes. Sākotnēji tās bija vienkāršas un praktiskas, pārsvarā balstoties uz tā laika cilvēku reālajiem dzīves novērojumiem, attiecīgi, *jiņ* un *jan* vairāk raksturoja vienkāršus, redzamus un viegli izprotamus pretstatus, kā tumšs un gaišs, silts un auksts un citus. Savukārt piecu elementu aizsākums bija meklējams izpratnē par četriem virzieniem un četriem gadalaikiem.

Laikam ejot, teorijas kļuva sarežģītākas, un cilvēki pievērsās zīlēšanai, kas ieguva lielu nozīmi īpaši valdnieku līmenī. Vēlme izzināt savu nākotni vēl pirms tā bija pienākusi vai laicīgi sagatavoties kādam notikumam, vai dzīvot saticībā un harmonijā ar senču gariem – tas viss bija aktuāli un plaši attīstījās Šan un Džou dinastijās tūkstošiem gadus atpakaļ.

“Pārmaiņu kanons” vēl vairāk izcēla zīlēšanas nozīmi, kas pilnveidoja arī *jiņ* un *jan* un piecus elementus. Rodoties izpratnei par centru kā vienu no virzieniem, pieci elementi – koks, zeme, metāls, ūdens un uguns – tika saistīti ar neskaitāmām lietām un objektiem, tos sāka sistematizēt piecās kategorijās un darbojās ap tiem pēc Piecu elementu teorijas savstarpējās saistības sistēmām.

Ķīniešu klasiskā filozofija sasniedza savu vēsturisko kulmināciju, izveidojoties Simts domātāju skolām. Tāpat arī *Jiņ* un *jan* domātāju skola ar tās ietekmīgāko līderi Džou Jeņ attīstījās pati un spēja attīstīt arī ar to saistītās zinātnes – kosmoloģiju, astroloģiju, medicīnu, matemātiku un

citas. Tieši Dzou Jeņ tiek uzskatīts par abu teoriju savstarpējo sasaistītāju, kas *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorijā bija nozīmīgs posms.

Cjiņ un Haņ dinastijās teorijas sāka pastiprināti tikt saistītas ar citu filozofisko novirzienu idejām. To idejas lielākoties tika iekļautas daoismā un konfuciānismā, liekot tām zaudēt savu neatkarību, tomēr tādējādi ļaujot tām būt pietiekami nozīmīgām un zināmām līdz pat mūsdienām.

Kopumā var novērot, ka sākotnēji vēsturē un attīstīšanās gaitā *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorija bija divi neatkarīgi un patstāvīgi idejiskie novirzieni. Simts domātāju skolu laikā abas teorijas tika sasaistītas viena ar otru, veidojoties jaunām sistēmām, kurās galvenās teorijas bija gan *jiņ* un *jan*, gan Piecu elementu teorija. No Haņ dinastijas laikiem tā tika sajaukta kopā ar Konfūcija idejām un daoismu, kas gan veicināja to vēl tālāku attīstību, gan arī lika tām pielāgoties attiecīgo filozofiju vai reliģiju idejām. Ir grūti pateikt, vai tas ir labi vai slikti, jo, lai gan zaudējusi savu neatkarību, sajaucoties ar citām filozofijām, tā spēja saglabāt savu nozīmi līdz pat mūsdienām.

Rakstot darbu, autore saskārās ar problēmu, ka avotos informācija par *jiņ* un *jan* un pieciem elementiem bija ļoti sadrumstalota. Lai gan bija atrodami diezgan daudzi avoti, kuros *jiņ* un *jan* un pieci elementi kaut tika pieminēti, daudz mazāk avotos bija atrodama noderīga informācija par to veidošanās gaitu un attīstību. Bieži vien tie uzreiz tika minēti kopā ar citām filozofiskām idejām, liedzot iespēju tos izpētīt atsevišķi un kā neatkarīgus principus. Tāpat arī vispārēji nav tik daudz materiālu par tieši abu teoriju pirmsākumiem, kā sākotnēji varētu šķist. Līdz Simts domātāju skolu laikam par *jiņ* un *jan* un pieciem elementiem informācija ir ļoti sadrumstalota un bieži vien arī nekonkrēta.

Var secināt, ka *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorija bija aktuāla ne tikai kādreiz vēsture, bet joprojām arī mūsdienās. Visā pasaulē *jiņ* un *jan* un pieci elementi ir zināmi un populāri. Nav tik izplatīta informācija par teoriju veidošanās vēsturi un aspektiem, kas to ietekmēja, tomēr šie jēdzieni ir spējuši izturēt vairākus tūkstošus gadu ilgu laika posmu un visticamāk būs pazīstami arī nākotnē. Aizvien vairāk noris cilvēku atgriešanās pie savām saknēm un vienkāršas dzīves, kas *jiņ* un *jan* un piecu elementu nozīmi tikai palielina. Gan Ķīnas tradicionālā medicīna, gan *fenšui* aktualitātes palielināšanās liecina par cilvēku vēlmi dzīvot saskaņā un harmonijā ar dabu, kas ir konkrēts princips *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorijas pamatos.

Izmantotās literatūras saraksts

Vēsturiskie avoti

1. **Ban Gu.** 孟坚. *Chronicles of the Han Dynasty I.* Beijing: Wai wen chu ban she, 2015. (Editors: An Pingqiu (安平秋), Zhang Chuanxi (张传玺).)
2. **Liu An.** 刘安. *Huainantzu: Philosophical Synthesis in Early Han Thought.* Hong Kong: Hong Kong University Press, 1985. (Edit and comments: Charles Le Blanc.)
3. **Sima Qian.** *Selections from Records of the Historian.* Beijing: Foreign Languages Press, 2007. (Translators: Yang Xianyi, Yang Gladys.)
4. **Sima Qian.** 司马迁. *Selections from Records of the Historian I. Shi ji xuan. 史记选.* Beijing: Wai wen chu ban she, 2010. (Editor and translator: An Pingqiu (安平秋).)
5. **Sima Qian.** 司马迁. *Selections from Records of the Historian II. Shi ji xuan. 史记选.* Beijing: Wai wen chu ban she, 2010. (Editor and translator: An Pingqiu (安平秋).)
6. *The Discourses of the States. Guo yu. 国语.* Hunan: Hunan Peoples Publishing House, 2012. (Translators: Shang Xuefeng, Xia Dekao.)

Zinātniskie pētījumi

1. **Adler Joseph A.** *Chinese Religions.* London: Routledge, 2002.
2. **Aster Howard, Xu Mingqiang** (ed.). *China: Images of a Civilization.* Beijing: Foreign Languages Press, 2010.
3. **Bo Mou** (ed.). *History of Chinese Philosophy. Routledge History of Chinese Philosophy.* London: Routledge, 2009.
4. **Chen Lianshan.** *Chinese Myths & Legends: Legends of the Universe, Deities and Heroes.* Beijing: China Intercontinental Press, 2009.
5. **Chen Zhefu.** 陳哲夫. *Zhongguo da baike quanshu. 中國大百科全書.* Shanghai: Zhongguo da baike quanshu chubanshe, 1992. 65.lpp.
6. **Dawson Raymond.** *The Chinese Experience.* London: Weidenfeld and Nicolson, 1978.
7. **Eberhard Wolfram.** *A History of China.* Los Angeles: University of California Press, 1977.
8. **Fairbank John King, Goldman Merle.** *China: A New History.* Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 2006.

9. **Feng Youlan.** *The Spirit of Chinese Philosophy.* Nanjing: Jiangsu Literature and Art Publishing House, 2013.
10. **Feng Youlan.** 冯友兰. *A Short History of Chinese Philosophy.* Zhongguo zhe xue jian shi. 中国哲学简史. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2015.
11. **Field Stephen L.** *Ancient Chinese Divination.* Honolulu: University of Hawaii Press, 2008.
12. **Gernet Jacques.** *A History of Chinese Civilization.* Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
13. **Hao Tiechuan.** 郝鐵川. Zhou Gucheng. 周谷城. Shanghai: Fudan daxue chubanshe, 1996. 7.lpp.
14. **He Zhaowu** (ed.). *An Intellectual History of China.* Beijing: Foreign Languages Press, 2008.
15. **He Zhaowu, Peng Gang.** *A Critical History of Classical Chinese Philosophy.* Beijing: New World Press, 2009.
16. **Hucker Charles O.** *China's Imperial Past: An Introduction to Chinese History and Culture.* Stanford, California: Stanford University Press, 1975.
17. **Jia Wang.** 佳王. *The Hundred Schools of Thought.* Zhu zi bai jia. 诸子百家. Hefei: Huang shan shu she, 2013.
18. **Latourette Kenneth Scott.** *The Chinese: Their History and Culture.* New York: Macmillan, 1934.
19. **Liu Jeeloo.** *An Introduction to Chinese Philosophy: From Ancient Philosophy to Chinese Buddhism.* Oxford: Blackwell Publishing, 2006.
20. **Loewe Michael, Shaughnessy Edward L.** (ed.). *The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 B.C.* Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
21. **Loewe Michael.** *Chinese Ideas of Life and Death: Faith, Myth and Reason in the Han Period (202 BC - AD 220).* Taipei: SMC Publishing, 1994.
22. **Lu Shaoming.** *The Visible Chinese History.* Beijing: Beijing Times Chinese Press, 2014.
23. **Nadeau Randall L.** *Asian Religions: A Cultural Perspective.* Malden: John Wiley & Sons Inc., 2014.
24. **Needham Joseph.** *Science and Civilisation in China. Volume II.* Cambridge: Cambridge University Press, 1956.
25. **Peerenboom R. P.** *Law and Morality in Ancient China: The Silk Manuscripts of Huang-Lao.* Albany: State University of New York Press, 1993.
26. **Shaughnessy Edward L.** (ed.). *China.* London: Duncan Baird, 2005.

27. **Wang Li, Li Li** (tr.). *Masters on the Records of the Grand Historian*. Beijing: China Intercontinental Press, 2016.
28. **Wu Chun**. *Chinese Culture: Philosophy*. Beijing: China International Press, 2015.
29. **Xu Tingting**. *Quick Access to Chinese History: From Ancient Times to the 21st Century*. Beijing: Foreign Languages Press, 2010.
30. **Yang Yang, Zhao Gushan** (ed.). *Chinese Archeology*. Beijing: Foreign Languages Press, 2002.
31. **Zhang Qizhi** (ed.). *Traditional Chinese Culture*. Beijing: Foreign Languages Press, 2004.
32. **Zhao Lan**. 趙嵐. *Zhuzi baijia da cidian. 諸子百家大辭典*. Shenyang: Liaoning renmin chubanshe, 1996. 962.lpp.

Sekundārā literatūra

1. **Bai Shouyi** (ed.). *An Outline History of China*. Beijing: Foreign Languages Press, 2002.
2. **Buckley Ebrey Patricia** (ed.). *Chinese Civilization: A Sourcebook*. Second edition revised and expanded. New York: Free Press, 1993.
3. **Chan Wing-Tsit** (tr.). *A Source Book in Chinese Philosophy*. Princeton: Princeton University Press, 1969.
4. **Creel Herrlee G.** *The Origins of Statecraft in China*. Chicago: University of Chicago Press, 1970.
5. **Han Zhen** (ed.). 韩震. *Key Concepts in Chinese Thought and Culture II. Zhonghua si xiang wen hua shu yu. 中华思想文化术语*. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2016.
6. **Jiang Xiangyan**. *Famous Chinese Figures and their Stories*. Shanghai: Shanghai Educational Press, 2008.
7. **Luo Zhewen**. *China: World Cultural and Natural Heritage Sites*. Beijing: Foreign Languages Press, 2002.
8. **Schipper Mineke** (ed.). *China's Creation and Origin Myths: Cross-cultural Explorations in Oral and Written Traditions*. Leiden: Brill, 2011.
9. **Shen Hua** (ed.). 沈华. *Chinese Mythology and Legends. Zhongguo shenhua chuanshuo. 中国神话传说*. Hefei: Huang Shan shu she, 2013.
10. **Stīvensons Džejs**. *Ceļvedis Filozofijā: Vienkārši un Saprotami par Dzīves Jēgu. Rīga: Laikraksts Diena, 2008.*

11. **Zhang Ciyun.** Ancient Chinese who Left Their Marks on History. Shanghai: Shanghai Translation Publishing House, 2015.
12. **Zhang Dainian.** Key Concepts in Chinese Philosophy. Beijing: Foreign Languages Press, 2002.

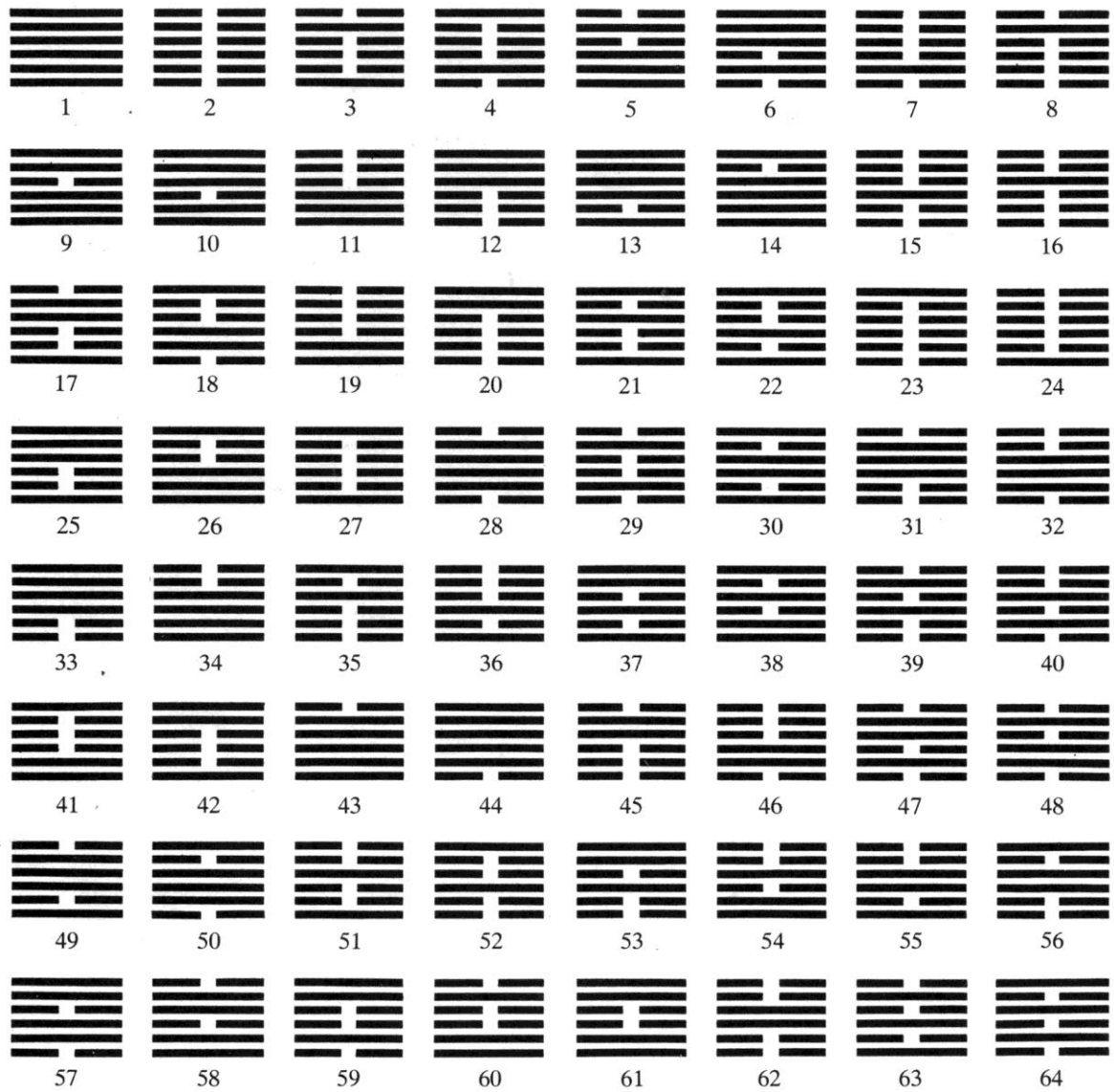
Uzziņu literatūra un interneta avoti

1. **Baltgalve Agita.** Mūsdienu ķīniešu valodas pamati. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 2014.
2. Chinese Dictionary. Pieejams: <http://www.chinese-dictionary.org/>
3. **Čarnogurská Marina.** Original Ontological Roots of Ancient Chinese Philosophy. *Asian Philosophy*, 1998, 8:3, 203-213.lpp.
Pieejams: <https://doi.org/10.1080/09552369808575484> [skatīts: 19.04.2018.]
4. **Cua Antonio S.** (ed.). Encyclopaedia of Chinese Philosophy. New York: Routledge, 2003.
5. Encyclopaedia Britannica. Pieejams: <https://www.britannica.com/> [skatīts: 10.05.2018.]
6. **Hong Chen.** *Soy protein alleviates symptoms of fatty liver disease.* "American Society for Biochemistry and Molecular Biology." 22.04.2012.
Pieejams: <https://www.sciencedaily.com/releases/2012/04/120422162417.htm> [skatīts: 30.03.2018.]
7. **Mark Emily.** Religion in Ancient China. In: Ancient History Encyclopaedia. 21.04.2016.
Pieejams: <https://www.ancient.eu/article/891/religion-in-ancient-china/> [skatīts: 04.01.2018.]
8. Neolithic Period in China. In: Department of Asian Art. 2004. gada oktobris.
Pieejams: https://www.metmuseum.org/toah/hd/cneo/hd_cneo.htm [skatīts: 04.01.2018.]
9. Oxford Dictionary. Pieejams: <https://en.oxforddictionaries.com/> [skatīts: 10.05.2018.]
10. Shan Hai Jing. In: Totally History. 2012.-2018.
Pieejams: <http://totallyhistory.com/shan-hai-jing/> [skatīts: 08.01.2018.]
11. **Spektors Andrejs.** Skaidrojošā un sinonīmu vārdnīca. Mākslīgā intelekta laboratorija, 2009.-2018. Pieejams: <http://tezaurs.lv/> [skatīts: 10.05.2018.]
12. **Sturgeon Donald.** School of Names. In: Oxford Bibliographies. 08.06.2017.
Pieejams: <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199920082/obo-9780199920082-0056.xml> [skatīts 26.03.2018.]
13. The Five Hegemons of the Spring and Autumn Period. In: Confucius Institute Online. 19.04.2010.

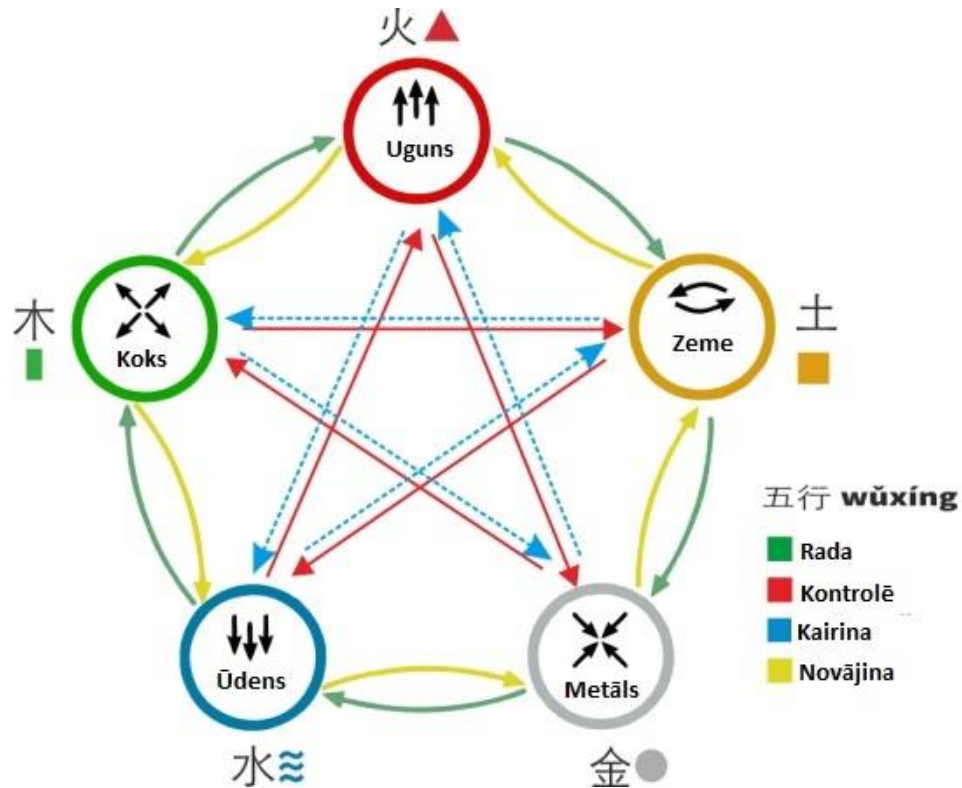
- Pieejams: http://people.chinesecio.com/en/article/2010-04/19/content_123428.htm [skatīts 20.04.2018.]
14. The Hundred Schools of Thought. In: U.S. Library of Congress.
Pieejams: <http://countrystudies.us/china/6.htm> [skatīts 23.03.2018.]
15. **Tu Weiming**. The Confucianization of Politics. Confucianism. In: Encyclopaedia Britannica.
16.03.2018.
Pieejams: <https://www.britannica.com/topic/Confucianism#ref391498> [skatīts: 27.04.2018.]
16. **Wertz Richard R**. Hundred Schools of Thought. Philosophy. In: Exploring Chinese History.
1998-2017.
Pieejams: <http://www.ibiblio.org/chinesehistory/contents/02cul/c04s02.html> [skatīts:
23.03.2018.]
17. Yellow Bridge. Mandarin-English Dictionary & Thesaurus. 2003.-2018.
Pieejams: <https://yellowbridge.com/chinese/dictionary.php> [skatīts: 10.05.2018.]

Pielikums

Pielikums 1: 64 heksagrammas

Pielikums 2: Piecu elementu savstarpējā sistēma

Pielikums 3: Piecu elementu un dažādu kategoriju savstarpējā sistēma 1

	Koks	Uguns	Zeme	Metāls	Ūdens
Gadalaiks	Pavasaris	Vasara	-	Rudens	Ziema
Virziens	Austrumi	Dienvidi	Centrs	Rietumi	Ziemeļi
Garša	Skābs	Rūgts	Salds	Ass/sīvs	Sāļš
Smarža	Kārdinoša	Degoša	Aromātiska	Izteikta	Satrūdējusi
Cipars	Astoņi	Septiņi	Pieci	Deviņi	Seši
Planēta	Jupiters	Marss	Saturns	Venēra	Merkūrijs
Laikapstākļi	Vējš	Karstums	Pērkons	Auksts	Lietus
Krāsa	Zaļa	Sarkana	Dzeltens	Balts	Melns
Dzīvā būtne	Zivis	Putni	Cilvēks	Zīdītāji	Insekti
Kultūraugs	Kvieši	Pupas	Prosa	Kaņepes	Prosa
Iekšējais orgāns	Liesa	Plaušas	Sirds	Nieres	Nieres
Ķermeņa daļa	Muskuļi	Vēnas	Miesa	Āda un mati	Aknas
Maņu orgāns	Acis	Mēle	Mute	Deguns	Ausis
Emocija	Dusmas	Prieks	Kaisle	Skumjas	Bailes

Pielikums 4: Piecu elementu un dažādu kategoriju savstarpējā sistēma 2

	Koks	Uguns	Zeme	Metāls	Ūdens
Gadalaiks	Pavasaris	Vasara	Vēla vasara	Rudens	Ziema
Virziens	Austrumi	Dienvidi	Centrs	Rietumi	Ziemeļi
Garša	Skābs	Rūgts	Salds	Ass	Sāļš
Smarža	Sasmacis	Deguma smaka	Aromātisks	Satrūdējis	Sapuvis
Dārzeni pēc izskata/augšanas vietas	Īsi zaļumi	Apaļi	Lapu zaļumi	Gari zaļumi	Krūmi
Auglis	Plūme	Aprikoze	Datele	Persiks	Kastanis
Laikapstākļi	Vējš	Karstums	Mītrs	Sauss	Auksts
Krāsa	Zaļa/zila	Sarkana	Dzeltena	Balta	Melna
Kultūraugs	Kvieši	Kukurūza un pupas	Prosa	Rīsi un auzas	Pākšaugi
Iekšējais orgāns	Aknas	Sirds	Liesa	Plaušas	Nieres
Maņu orgāns	Acis	Mēle	Mute	Deguns	Ausis
Emocija	Dusmas	Prieks	Uztraukums	Skumjas	Bailes

Kopsavilkums

Bakalaura darbs “*Jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorijas izcelsme un attīstība no Šan līdz Haņ dinastijai” pēta *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorijas veidošanos Ķīnas vēsturē – ar nelielu ieskatu jau no aizvēstures laikiem līdz Haņ dinastijas beigām. Darbā tiek aplūkota *jiņ* un *jan* un piecu elementu izveidošanās, kā arī tālāka pilnveidošanās un attīstīšanās, tajā ietverot arī Karojošo valstu periodā izveidoto *Jiņ* un *jan* domātāju skolu un tās līderi Dzou Jeņ. Tāpat tiek pētītas pārmaiņas, ko *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorijai nesa Cjiņ un Haņ dinastijas laiks.

Tēma ir aktuāla, jo ir svarīgi izprast, kādā veidā, kad un kāpēc senatnē izveidojās šīs teorijas, kuras laika gaitā kļuva par nozīmīgiem aspektiem Ķīnas vēsturē, kultūrā, sadzīvē un reliģijā, kā arī ieviesa svarīgas idejas dažādās citās Ķīnas un arī pasaules filozofijās, zinātnēs, piemēram, medicīnā, un citās nozarēs.

Bakalaura darba mērķis ir izpētīt *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorijas pirmsākumus un vēsturi, veidošanās cēloņus un apstākļus, un nozīmi senatnē un apkopot informāciju par šo tematu.

Darbs sastāv no trijām daļām. Pirmajā daļā ir apskatīta ķīniešu filozofiskās domas veidošanās pats pirmsākums, kā arī *jiņ* un *jan* un piecu elementu izcelsme. Otrajā darba daļā tiek aplūkota Džou dinastijas otra puse, kad izveidojas Simts domātāju skolas. Padziļināti aprakstīta ir *Jiņ* un *jan* domātāju skola un šīs skolas zināmākais filozofs Dzou Jeņ. Trešajā daļā tiek aplūktas pārmaiņas Cjiņ un Haņ dinastijās, kas ietekmēja *jiņ* un *jan* un Piecu elementu teoriju, kā arī to domātāju skolu.

Darba pamatteksta kopējais apjoms ir 49 lapas.

Summary

The Bachelor Thesis "The Origin and Development of the *Yin* and *Yang* and Five Elemental Theory from Shang to Han Dynasty" researches the *Yin* and *Yang* and the Five Elemental Theory in Chinese history with a brief insight from prehistoric times to the end of the Han Dynasty. The paper contains information about the origins of the *Yin* and *Yang* and Five Elements, as well as its further development and improvement, including *Yin* and *Yang* philosophical school and its leader Zou Yan, established in the Warring States period. It also researches the changes that the Qin and Han Dynasties brought to *Yin* and *Yang* and the theory of the Five Elements.

The topic is important because it is relevant to understand how, when and why these theories emerged in ancient times, which over time became important aspects of Chinese history, culture, life and religion. It also introduced important ideas in various other philosophies and sciences, for example, in medicine and in other industries, not only in China, but over the whole world.

The aim of the paper is to study the origins and history of the *Yin* and *Yang* and the theory of Five Elements and to gather information on the subject, including theory origins, causes and circumstances and the importance of antiquity.

The work consists of three parts. The first part deals with the very beginning of the formation of Chinese philosophical thought, as well as the origins of *Yin* and *Yang* and the Five Elements. The second part of the paper looks at the Zhou Dynasty's second half, when the Hundred Schools of Thought were created. On this part *Yin* and *Yang* philosophical school and its famous philosopher Zou Yan are emphasized. The third part researches the changes in Qin and Han Dynasties and how that affected *Yin* and *Yang* and the Five Elemental Theory as well as its philosophical school.

The total volume of the work is 49 pages.

Dokumentārā lapa

Bakalaura darbs „*Jiņ* un *jan* un Piecu elementu teorijas izcelsme un attīstība no Šan līdz Han dinastijai” izstrādāts LU Humanitāro zinātņu fakultātes Āzijas studiju nodaļā.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Gija Katrīna Andersone

15.05.2018.

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: Mag. Sc. Hum. Karīna Jermaka

15.05.2018.

Recenzents: _____

Darbs iesniegts Āzijas studiju nodaļā 2018. gada 15. maijā.

Komisijas sekretāre: pasn. Lauma Šime _____

Darbs aizstāvēts Āzijas studiju bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

__ . __ .2018. prot. Nr. _____, vērtējums __ (_____)

Komisijas sekretāre: pasn. Lauma Šime

Āzijas studiju BSP studiju metodiķe _____ Natālija Ambrosova